

**Filosofická fakulta University Karlovy**

**Ústav Blízkého východu a Afriky**

**Kosovská otázka 1981-1999**

Patrik Girgle

ARAB- DKIZ

Vedoucí diplomové práce: Doc. PhDr. Eduard Gombár CSc.

2004/2005

Praha

Knihovna Ústavu Blízkého východu a Afriky
Sign. 5.6.2.335
Inv. č. B 87/2005
Filosofické fakulty

UNIVERSITY  
OF  
PRAGUE  
LIBRARY  
SERVICES



\*2551118950\*

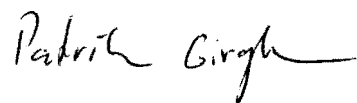
Filozofická fakulta  
Univerzity Karlovy v Praze

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně i na základě uvedené prostudované literatury a pramenů, jejichž seznam uvádím v závěru práce.

Souhlasím s tím, aby moje diplomová práce byla k dispozici k prezenčnímu studiu na Karlově univerzitě.

V Praze dne 19.5. 2005

Patrik Girgle



Děkuji na prvním místě vedoucímu práce panu Doc. PhDr. Eduardu Gombárovi CSc. za objasnění metodologické problematiky práce a definování badatelského záměru.

Rád bych vyjádřil své srdečné poděkování panu Ing. Pplk. Karlu Rotreklovi a jeho synu Martinu Rotreklovi, kteří mi v srpnu 2001 umožnili krátkou, avšak z hlediska této práce neobyčejně cennou osobní návštěvu Kosova. Za to jim patří má hluboká vděčnost.

Dále bych chtěl vřele poděkovat oponentu této práce panu PhDr. Václavu Štěpánkovi Ph.D. z FF MU Brno za jeho ochotu a velmi přínosné odborné připomínky, jež mi objasnily nemálo detailů v složitých dějinách regionu.

# Obsah

<b>Poděkování</b> .....	1
<b>Obsah</b> .....	2
<b>Úvod</b> .....	4
<b>1. Historický vývoj kosovské otázky do roku 1981</b> .....	10
1.1. Kosovo ve starověku. Etnogeneze Albánců.....	10
1.2. Slovanské období. Kosovo ve středověkém Srbsku.....	11
1.3. Bitva na Kosově poli 1389 a srbský národní mýtus.....	15
1.4. Kosovo v Osmanské říši. Etnicko-demografické změny.....	19
1.5. Politická emancipace Srbska. Kosovo jako symbol Srbska.....	26
1.6. Albánské národní obrození a boj za vlastní stát.....	29
1.7. Kosovo v letech 1918-1941.....	35
1.8. Kosovo za Druhé světové války.....	43
1.9. Kosovo v Titově Jugoslávii.....	48
Poznámky ke kapitole 1.....	59
<b>2. Krize 1981-1989</b> .....	63
2.1. Demonstrace 1981.....	63
2.2. Pacifikace, represe a růst etnického napětí 1981-1986.....	68
2.3. Nástup Slobodana Miloševiče a zrušení autonomie Kosova 1986-1990.....	75
Poznámky ke kapitole 2.....	88
<b>3. Kosovsko-albánský odboj 1990–1997</b> .....	91
3.1. Albánská resistance a vznik Republiky Kosovo.....	91
3.2. Kosovsko-albánský paralelní stát.....	101
3.3. Snahy o internacionalizaci kosovské otázky 1990-1996.....	110
3.4. Regionální dimenze kosovské otázky.....	114
3.5. Kosovo a srbská vnitropolitická scéna.....	130
3.6. Radikalizace albánského odporu a vznik UÇK.....	133
Poznámky ke kapitole 3.....	144

<b>4. Válka 1998-1999</b> .....	149
4.1. První fáze občanské války v Kosovu- 1997-říjen 1998.....	149
4.2. Druhá fáze občanské války v Kosovu- říjen 1998-březen 1999.....	157
4.3. Válka NATO proti SRJ- březen 1999-červen 1999.....	163
Poznámky ke kapitole 4.....	169
<b>Závěr</b> .....	170
<b>Annex I.</b> Historická chronologie kosovské otázky.....	173
<b>Annex II.</b> Teritoriální struktur UÇK.....	181
<b>Annex III.</b> Biografie prominentních osobností albánského odboje a organizovaného zločinu v Kosovu.....	182
<b>Annex IV.</b> Teritoriální a klanová struktura organizovaného zločinu v Kosovu po roce 1999.....	190
<b>Annex V.</b> Tabulky.....	192
<b>Bibliografie</b> .....	194

## Úvod

Do devadesátých let dvacátého století zůstávala tzv. *Kosovská otázka* známá pouze úzkému okruhu specialistů zabývajících se problematikou bývalé SFRJ či Balkánu obecně. Ačkoli v Jugoslávii Kosovo představovalo potenciálně a dlouhodobě nejnebezpečnější a nejkrizovější ohnisko napětí, nestability a konfliktu, do roku 1998 mu světová veřejnost, šokovaná brutalitou rozpadu Jugoslávie, nevěnovala pozornost. Původně nejvyspělejší a nejliberálnější socialistická země s největšími šancemi na vstup do evropských struktur se propadla do víru krvavých válek připomínající temná období zmatku během pomalého úpadku Osmanské říše na Balkáně. Ukončení bojů v Chorvatsku a Bosně a Hercegovině v roce 1995 na okamžik uchlácholilo mezinárodní společenství, aby je s ještě větší intenzitou probudilo v roce 1998, kdy vypukla neméně krutá válka v dosud přehlíženém Kosovu. Této malé a ztracené provincii se tak dostalo smutného vyznamenání stát se nejzávažnějším mezinárodně-politickým problémem končícího dvacátého století.

V této práci se zaměřuji na, pokud možno, komplexní analýzu *Kosovské otázky* v rámci soudobých a aktuálních dějin. Těžiště zkoumaného problému leží v letech 1981 až 1999. Výchozí datum jsem zvolil z titulu hmatatelného předělu, jímž je možno vymezit začátek současné krize. Rok 1999, kdy byla z Kosova odstraněna srbská administrativa a nastolen mezinárodní protektorát, považuji za další významný kvalitativní předěl. Ačkoli kořeny problému leží hluboko v historii, momentální situace a její determinanty vycházejí z konkrétních soudobých příčin, které je možné celkem zřetelně definovat. Jedná se o chybné rozhodnutí velmocí nevytvořit velký národní albánský stát v roce 1912 na troskách Osmanské říše,

následnou diskriminační politiku Jugoslávie v meziválečném období, tragickou zkušenost srbského národa v Kosovu během druhé světové války, polovičatou politiku komunistického vedení SFRJ a především represivní přístup srbského establishmentu v devadesátých letech, značnou nepružnost a neústupnost umírněné albánské opozice, katastrofální zanedbání sociálních životních podmínek a následnou radikalizaci albánského odboje, v němž se prosadilo militární a kriminální křídlo, to vše ruku v ruce s chybným přístupem mezinárodního společenství, jež nebylo schopno a ochotno využít své nesporné mocenské prostředky k prosazení komplexního a konstruktivního řešení krize v bývalé Jugoslávii a na Balkáně obecně.

Je nutné především definovat, co vlastně *Kosovská otázka* je a v jakých rovinách lze tento spleť problém interpretovat a vnímat.

**a)** Otázka statutu a příslušnosti vlastního území Kosova. To zde můžeme chápat fakticky jako objekt teritoriálního sporu mezi Srbskem, jemuž *de iure* náleží, a většinovým národem (Albánci), který tuto příslušnost neuznává a vychází z platformy suverenity či iredentismu.

**b)** Kosovo jako historický a výchozí bod pro formulaci identity obou přítomných národů (Albánců a Srbů). Tento problém vychází z bodu **(a)**, avšak překračuje jeho čistě geografickou rovinu směrem k rovině ideologické, potažmo symbolické, v rámci existence v éře národního státu, který je vymezen nacionalistickým paradigmatem identity (budiž chápáno neutrálně). Pro oba národy představuje Kosovo základ národního mýtu a středobod definování jejich identity. Tato tendence je mnohem intenzivnější v případě Srbů. Pro Albánce je symbolický význam Kosova poměrně pozdní záležitostí. U Srbů je navíc tento symbolický obsah doplněn velmi silným a propracovaným náboženským rozměrem, který u sekulárně a



nacionalisticky uvažujících Albánců téměř chybí, přes některé snahy o jeho vytvoření (Frashëri). Tato náplň činí *Kosovskou otázku* velmi unikátním jevem v současném světě, srovnatelnou snad jen s problémem Jeruzaléma.

c) Kosovská otázka jako synonymum širší *albánské otázky*, tedy problému národní nejednoty Albánců a z toho vyplývající trvalé nebezpečí iredentismu a konfliktu. Na základě velmocenských rozhodnutí nebyla tomuto zcela svébytnému národu dána možnost vytvořit vlastní národní stát zahrnující maximální možnou část národa. Tímto problémem pochopitelně trpí i jiné evropské národy, uveďme např. Maďary či palčivou otázku německého národního sjednocení do roku 1945. V případě Albánců však téměř jedna polovina národa žije mimo národní stát na územích s ním sousedících, kde tvoří historicky zakotvené a kompaktní většiny (Kosovo, Makedonie, malá území v Černé Hoře). V případě Kosova je třeba ještě zmínit „podotázku“ albánského osídlení na sousedních územích v jižním Srbsku, která albánští šovinisté označují za „východní Kosovo“ a zahrnují je na potenciální mapy „Velké Albánie“. O jejich zahrnutí do Kosova se radikálové pokusili vyvoláním ozbrojeného konfliktu v roce 2000. V 19. století bylo Kosovo centrem albánských národních a sjednocujících snah, oním příslovečným „*albánským Piemontem*“. Tato tradice se udržela dodnes a byla programově obnovena kosovsko- albánskými politickými elitami v devadesátých letech minulého století. Vzhledem k mocenskému potenciálu a ambicím dnešních kosovských elit pak můžeme v případě hypotetického národního sjednocení Albánců počítat s tím, že vůdcem tohoto procesu nebude ani tak Tirana, jako spíše Priština. (tzv. myšlenka „Velkého Kosova“)

**d)** Opomíjenou dimenzí zůstává problém identický s bodem **(c)**- otázka srbské národní jednoty. *Kosovskou otázkou* nelze považovat za čistě albánskou, ale přinejmenším stejně závažně za *otázkou srbskou*. Ostatně právě problém nesjednocenosti národa a srbského iredentismu stál u kořene válek na území bývalé Jugoslávie před 14 lety. Po konfliktu v Chorvatsku ukončeném masovou etnickou čistkou v roce 1995 sice zmizela „krajinská a slavonská“ otázka, zůstává však otázka černoohorská, bosenská a kosovská, jež je díky obsahu nastíněnému v bodu **(b)** nejožehavější. Navzdory často iracionálním a pro „postmoderního“ západoevropského člověka nepochopitelně historizujícím argumentům nelze tuto dimenzi ignorovat a řešit problém Kosova bez účasti Srbska.

V následujícím výkladu se budu zabývat všemi rovinami problému, vždy tou rovinou, která v dané periodě či teoretičtější problematice převažovala, většinou však kombinací všech čtyř. Držím se chronologického přístupu k tématu. To je převládajícím metodologickým východiskem v kapitolách 1 a 2. Neomezují se však na pouhý výčet událostí, na chronologické kostře se snažím o analýzu významných historických formativních aspektů, jež vytvořily mozaiku současného problému. Proto věnuji širší pozornost např. bitvě na Kosově poli roku 1389, formování albánské kulturně- sociální identity v rámci identity osmanské, problematice albánského národního obrození apod.

Od roku 1912 se zaměřuji především na problematiku postavení Albánců v Srbsku, resp. v Jugoslávii a jejich soužití se Srby. Regionálním či mezinárodním okolnostem věnuji pozornost pouze v případech, kdy je jejich uvedení nutné k pochopení kontextu.

Chronologické hledisko opouštím v kapitole 3, jejíž jednotlivé podkapitoly tvoří svého druhu *case studies* pojednávající o aspektech *Kosovské otázky* v krizových letech 1990- 1997, např.

formování albánské opozice a politické representace, vývoji paralelního státu apod. Zvláštní pozornost věnuji regionální dimenzi *albánské otázky*. Zde v případě líčení situace v Makedonii opouštím chronologický rámec práce a z důvodů velice úzkého provázání problému dovádím výklad do roku 2002. Šířeji se rovněž zaměřuji na dosud nedostatečně prozkoumanou otázku formování albánské militantní opozice, zejména jejího sociálně- klanového pozadí.

Ve čtvrté, poslední kapitole se opět vracím k chronologické metodě a dovádím výklad do roku 1999, tedy do ukončení války a ustavení mezinárodního protektorátu v Kosovu, jehož autority spolu s autoritami vítězné albánské strany nahradily dosavadní autority srbské.

Vzhledem k aktuálnosti a závažnosti problému existuje ke *Kosovské otázce* poměrně široká literatura. Pro jazykovou bariéru jsem nepoužíval prameny a publikace v albánštině a srbštině. Tento nedostatek jsem se snažil nahradit používáním existujících mutací těchto původních prací ve světových jazycích, jako např. Bataković (1992), sborník *The Truth on Kosova* (1993), či literaturou sekundární, vycházející z odborných balkanistických či albanistických kruhů. V české balkanistice, která je tradičně na špičkové světové úrovni, neexistuje shrnující monografie, která by *Kosovskou otázkou* zabírala v celé šíři. Jediné specializované studie na toto téma nabízí Hradečný (1994, 1996) a Pelikán (1997). *Kosovskou otázkou* se pak zabývají relevantní kapitoly v širších historických syntézách (*Dějiny jihoslovanských zemí*, 2001), či práce do češtiny přeložené, zejména aktuální díla „jugoslávské“ provenience, např. Pirjevec (2000). V zahraničí zůstávají standartními pracemi díla Noela Malcolma (2000) a Mirandy Vickers (1999), která shrnují celkovou historickou problematiku, či díla specializovanější, zaměřená na jednotlivé aspekty otázky, např.

Mertus (1999), Duijzings (2001), Gow (2003) či Thomas (1999). Cenným a reprezentativním sborníkem prací současných albanistických špiček je výběr Fischera a Schwander- Sievers (2002). Zejména pro poslední kapitolu a některá metodologická a teoretická východiska byla neocenitelná kolektivní práce komise OSN *The Kosovo Report* (2001), pohybující se na pomezí monografie a primárního pramene. O internetové zdroje jsem se opíral pouze v případech neexistence publikovaných materiálů. Jejich využití je relevantní zejména pro podkapitolu 3. 6. (UÇK), kde neexistuje specializovaná monografie, a pro kapitolu 4, v níž jsem částečně čerpal z uveřejněných chronologií na uvedených odkazech. Nezastupitelná byla role internetu v přístupu k pramenům a dokumentům, zejména aktuálním (mj. rezoluce OSN, NATO, text smlouvy z Rambouillet apod.) či dokumentům a statistikám týkajících se albánského paralelního státu (1991- 1998), které rovněž nejsou publikovány.

Pod pojmem *Kosovo* myslím v této práci teritorium dnešní formálně srbské provincie *Kosovo a Metohija* v hranicích z roku 1945. Ve stejném smyslu tento termín používám i ve výkladu do roku 1945. Toponyma uvádím výhradně v srbské ortografii (*Priština, nikoli Prishtina*), albánskou variantu uvádím v závorce v případě prvního výskytu. V originální ortografii uvádím rovněž srbská i albánská osobní jména (*Milošević, nikoli Milošević; Hoxha, nikoli Hodža*).

#### **Poznámka k výslovnosti albánštiny**

**xh/** dž; **x/** dz; **q/** t'; **ë/** němé ə; **ç/** č; **sh/** š;  
**rr/** vícekmitové španělské r; **ll/** tvrdé l; **l/** měkké l;  
**th/** interdentalní θ; **dh/** interdentalní ð;  
**y/** přehlasované ü

# 1. Historický vývoj kosovské otázky do roku 1981

## 1. 1. Kosovo ve starověku. Etnogeneze Albánců.

V době rozkvětu starověké řecké a později helénistické civilizace bylo území dnešního Kosova a vnitrozemí Albánie osídleno kmenem *Dardanů*, kteří byli součástí širšího *ilyrského* národa. Právě za jejich potomky se dnešní Albánci považují. Nálezy archeologického a antropologického charakteru z četných vykopávek tuto teorii ovšem dokázat nemohou a pro jediný spolehlivý důkaz, kterým jsou metody historické lingvistiky, nám chybí klíčový pramen – zachovaný a rozluštěný ilyrský text. Ilyrská jazyková kultura na Kosovu a v západních oblastech Balkánu zanikla ve 2. století př. K., kdy byla tato území dobyta Římskou říší. Její upomínka přežila pouze ve jméně zde vytvořené římské provincie – Ilyrie. Ve městech se prosadil úřední jazyk říše, tedy latina, mezi příslušníky řeckých městských kolonií se udržela řečtina. Postupně došlo i k jazykové romanizaci venkovských oblastí.

Ve 2. stol. př. K. hovořil řecký geograf Ptolemaios o kmeni *Albanoi* žijícím východně od města Drač (alb. Durrës). Není však jisté, zda jde o etnikum přímo předcházející modernímu albánskému národu. Sama etymologie výrazů *Albánie/Albánci* nabízí více výkladů. První teorie hovoří o původu z latinského slova „albus“ s významem bílý, podle vápencového masívu Dinárských Alp, druhá považuje toto slovo za odvozeninu z indoevropského slovního kořene „alb“, s významem „hory“, který se objevuje například ve jméně Alpy, nebo keltském výrazu pro Skotsko Albainn. Sami Albánci svou zemi nazývají Shqipëria. Kořen „alb/arb“ je zachován

pouze v označení emigrantské komunity *Arberrësh* v jižní Itálii /1/. Albánština je velmi starým členem rodiny indoevropských jazyků, kde tvoří podobně jako řečtina samostatnou skupinu bez bližších příbuzných. Vyznačuje se však velkým objemem lexikálních výpůjček i gramatických struktur převzatých z různých cizích jazyků. Ty reflektují historickou interakci albánského obyvatelstva s jeho sousedy či dobyvateli (řečtina, latina, jihoslovanské jazyky, turečtina a jazyky islámské kulturní sféry, moderní evropské jazyky, zejména italština). Jejich analýza je klíčovým nástrojem pro zkoumání albánských kulturně-politických dějin. Převaha latinského lexika v církevní terminologii svědčí o christianizaci latinsky mluvícím kněžstvem, ačkoli západní Balkán připadl po rozdělení Římské říše v r. 395 pod vládu Konstantinopole. Rozbor zemědělské terminologie, která je slovanského základu pak ukazuje na původní způsob obživy albánského obyvatelstva, jímž bylo pastevectví v odlehlých horských oblastech dnešní severní Albánie a Černé Hory. Právě v těchto, a to i dnes, poměrně izolovaných oblastech, kterých se jazyková a kulturní romanizace téměř nedotkla, mohl ilyrský etnický element přežít období římské a raně byzantské nadvlády a ve středověku se postupně vynořit jako etnicko-jazykový základ dnešních Albánců.

## **1. 2. Slovanské období. Kosovo ve středověkém Srbsku.**

V 6. stol. vtrhly na Balkánský poloostrov, v té době plně konsolidovaný pod vládou byzantského císaře Justiniána I. (527–565), kmeny indoevropských Slovanů. Ustupovali pod tlakem turko-altajských Avarů usazených v Panonii a Dácii. Sami Avarové rovněž útočili na území byzantského impéria a právě proti jejich nájezdům

pozval císař začátkem 7. stol. slovanský kmen *Srbů*. Ti se posléze začali usazovat v oblastech Rašky, severního Kosova, a expandovat i na území sousední Duklji, později nazvané Zeta (dnešní Černá Hora). Postupně pronikali i do severní Albánie, kde vytvořili nezanedbatelný etnický element, jehož vliv se projevil postupným posrbštěním většiny obyvatelstva a úbytkem románsky mluvící populace, Slovany nazývané *Vlaši*.

Základem společenského systému *Srbů* byly pastýřsko-zemědělské komunity zvané *zadrugy* (občiny), sdružené v elementární vojensko-administrativní útvary na kmenovém základě zvané *župy*, v čele s dědičně vládnoucím županem. V 10. a 11. stol. se mezi těmito župami prosadily dva feudální státní celky, které položily základ srbské středověké státnosti – Raška a Zeta. Z kolotoče jejich vzájemných sporů a lavírování na složité mezinárodně politické scéně mezi Byzancí, Uhrami a Bulharskem vyšla vítězně Raška inklinující k byzantské kulturně-náboženské sféře, na rozdíl od Zety, která tíhla spíše k latinskému Západu. Tento rozdíl tendencí se stal ještě výraznější po velkém církevním schizmatu v roce 1054, kdy došlo k faktickému rozdělení křesťanstva na dva vzájemně nevraživé a soupeřící celky, které se postupem doby vyvinuly v samostatné civilizační okruhy.

Přes trvající přítomnost latinského duchovenstva v Rašce směřoval vývoj ke stále těsnějšímu přimknutí k byzantsko-pravoslavné civilizaci, která je dodnes jedním ze základních pilířů srbské národní identity, ne-li tím hlavním. Tato tendence byla výrazně posílena konverzí zakladatele srbského středověkého státu Štěpána Nemanji (vládl 1166–1196) k pravoslaví, ruku v ruce s jeho vazalským vztahem k byzantskému císaři Manuelovi († 1180). Teprve po Manuelově smrti došlo pod Štěpánovým vedením ke skutečnému mocenskému vzestupu srbského státu potvrzeném

definitivní anexí Zety a vlastní diplomatickou aktivitou na evropské úrovni. V expanzi a konsolidaci státu pokračoval jeho nástupce Štěpán I., který se v r. 1217 nechal z papežových rukou korunovat srbským králem. Naděje Svatého stolce se však nesplnily a Srbsko zůstalo součástí byzantské sféry vlivu, což Štěpán potvrdil v r. 1219 získáním císařského souhlasu s autokefalitou srbské pravoslavné církve. V jejím čele stanul jako první arcibiskup pozdější patron srbského národa Svatý Sáva.

Přes určité zpomalení mocenské expanze státu po smrti Štěpána I. pokračovala po celé 13. stol. ekonomická a politická stabilizace říše, která vyvrcholila za vlády Štěpána Dušana (vládl 1331-1355), jehož vojenské výboje zahrnuly do Srbska celou Albánii a většinu dnešního Řecka (až po Peloponés). Štěpán byl během své vlády skutečným hegemonelem Balkánu, což potvrdil roku 1346 povýšením arcibiskupství na patriarchát (přes nesouhlas Cařihradu) se sídlem v kosovském Peći a korunovaci na cara rovnocenného byzantskému císaři. Za jeho vlády také dosáhla svého vrcholu kulturní grecizace srbského dvora přes napodobování zjemnělého a komplikovaného byzantského dvorského ceremonálu. Štěpánovi nástupci však nedokázali obrovskou mnohonárodní říši udržet a po jeho smrti došlo k zákonitému rozpadu na drobné feudální državy odbojné aristokracie, mezi nimiž figuroval i zřejmě albánský rod Balshů, který ovládl území Černé Hory a severu Albánie se sídlem ve Shkodëru. Štěpánův nástupce Štěpán Uroš V. (vládl 1355–1371) tento vývoj nedokázal zastavit a s jeho smrtí, která znamenala rovněž konec vládnoucí dynastie, se srbský stát definitivně rozpadl.

Faktickým nástupcem nemanjićského Srbska se stal kníže Lazar Hrebeljanović sídlící v centrálních srbských oblastech (Raška, Šumadija, Pomoraví), který se jako jediný těšil podpoře ze strany církve.



Území Kosova patřilo ve středověku střídavě Byzanci a Bulharsku. V srbských rukou se ocitlo teprve koncem 12. stol., kdy Štěpán Nemanja ovládl z Rašky jeho východní část. Zbytek – tedy západní část s centrem v biskupském sídle Prizrenu, dobyl Štěpán I. roku 1216 díky mocenskému vakuu způsobenému pádem Cařihradu do rukou křižáků v roce 1204.

Pro srbský středověký stát představovalo Kosovo spíše zeměpisné těžiště než kulturně politické jádro. Jeho hlavní význam spočíval v intenzivním využívání zdejšího hojného nerostného bohatství. Na území Kosova nikdy neleželo srbské hlavní město, oficiální královskou rezidencí zůstal hrad Ras, od r. 1290 pak makedonské Skopje. Výrazný symbolický význam středověkého Kosova vyplývá zejména z jeho církevních památek, které jsou bezpochyby nejvýznamnějším pomníkem srbského kulturně-národního dědictví, ať už jde o sídlo arcibiskupství (patriarchátu) v Peći, nebo věhlasné kláštery v Dečani a v Gračanici. Ty jsou však poměrně pozdějšího data založení. Původním sídlem arcibiskupství byla severně od Rašky ležící Žiča.

Po pádu srbského carství v r. 1371 se Kosovo stalo údělem despoty Vuka Brankoviče a ztratilo svůj geopolitický význam, neboť těžiště srbského státu se od této doby již nadále přesouvalo směrem více na sever, do zhruba jeho dnešních pozic. Sídlem dvora Lazara Hrebeljanoviče se stala Žiča poblíž dnešního Kraljeva, patriarchát nadále sídlil v Peći.

Převažujícím etnickým živlem na středověkém Kosovu byli Slované, zřejmě Srbové, ačkoli slovanské osídlení zde vděčí za svoji existenci především dlouhotrvající bulharské nadvládě. Snaha vymezit identitu místního znevolněného venkovského obyvatelstva je ovšem v poměrech středověkého Balkánu odsouzena k nezdaru. Administrativní prameny dokazují i existenci Albánců (pod jménem

*Arnavasi*), zabývajících se polokočovným pastevečtím dobytka a žijících v tzv. katunech (alb. katund-ovčácká osada). V obdobném sociálním ranku je prokázána i existence Vlachů (samí se nazývají *Aromani*) /2/.

Přesná proporce albánského, resp. nesrbského, obyvatelstva je pochopitelně nezjistitelná. Většina ukazatelů, jež máme dnes k dispozici, svědčí o tom, že ve středověkém období srbského panství na Kosovu zde Albánci tvořili menšinu, byť kontinuální. V oblasti náboženství mělo převahu pravoslaví. Existovalo zde ovšem i několik katolických farností podléhajících arcibiskupství v Antivari/Antibari (dnešní Bar v Černé Hoře), udržovaných především místní obchodnickou komunitou z Ragusy (Dubrovníku) a saskými horníky.

### **1.3. Bitva na Kosově poli 1389 a srbský národní mýtus.**

Klíčovou událostí kosovského středověku z hlediska pozdějšího vývoje srbské nacionální ideologie a mytologie je ovšem slavná bitva s Turky na Kosově poli z 28. června 1389, tedy na svátek sv. Víta (srb. Vidov dan). Průběh a výsledek této bitvy zůstává dodnes zahalen závojem tajemství a pozdějších spekulací jak ze strany srbské, tak turecké historiografie. Přestože její dopad na pozdější vývoj balkánských dějin je často přeceňován, šlo o nesporně významné vojenské střetnutí, jehož tehdejší důležitost si uvědomovali jak Srbové, neboť bitvy se účastnila většina jejich politicko-feudálních elit, tak Turci, jejichž vojsko vedl osobně sultán Murat po boku se syny Bajezidem a Yakubem. Ironií osudu stáli v tureckém vojsku rovněž někteří jeho srbští vazalové. Ve středověku však nešlo o nijak neobvyklý jev. V čele srbského

vojska stál nejsilnější despota kníže Lazar Hrebeljanović po boku se svým vazalem a vládcem Kosova Vukem Brankovićem a velitelem bosenských jednotek Vladkem Vukovićem. Předmětem dohadů je i velikost obou armád. Počty udávané oběma zúčastněnými stranami je nutné brát s rezervou. Jak Turci, tak Srbové, především zveličují sílu protivníka ve snaze vyzvednout vlastní hrdinství a triumf či ospravedlnit neúspěch a vysoké ztráty. Předpokládaná síla tureckého vojska je odhadována na 70 tisíc mužů, včetně cizích žoldáků, což představovalo téměř kompletní vojenský potenciál Osmanské říše. Proti nim stály jihoslovanské armády o zhruba poloviční síle, neboť část Lazarových vazalů nestihla na místo bitvy dorazit, ať již úmyslně nebo neúmyslně.

Po počátečním srbské úspěchu se však situace obrátila ve prospěch Turků a Lazarovy jednotky zůstaly pouze v defenzívě. Vývoj bitvy zřejmě přesvědčil Vuka Brankoviće o neodvratnosti tureckého vítězství a přiměl ho k rozhodnutí takticky opustit bojiště, aby zachránil zbylé bojeschopné jednotky před masakrem. Tento čin mu v budoucí srbské národní mytologii vynesl stigma zrádce a zaprodance nepříteli. Bitva pak skončila zajetím knížete Lazara a jeho popravou. Na Kosově poli však našel smrt i jeho velký protivník Murat, který zahynul rukou srbského šlechtice Miloše Obiliće. Ten se Istí dostal až k sultánovi a probodl jej dýkou, přičemž není jasné, zda k tomuto činu došlo před bitvou, během ní, nebo po ní. Uprázdňeného trůnu a velení se ihned ujal nový sultán Bajezit.

Přestože většina pramenů z doby těsně po bitvě hovoří o srbském vítězství, samotný a okamžitý výsledek boje můžeme považovat za nerozhodný. Po jeho skončení se obě značně zdecimované armády stáhly na svá mateřská území. Dopad bitvy na

Kosově poli je nutné vidět v perspektivě delšího časového úseku a v kontextu následujícího vývoje obou zúčastněných států.

Stávající podmínky jednoznačně favorizovaly Osmanskou říši. Pro analýzu geopolitického pozadí osmanské expanze na Balkáně není v této práci místo. Připomeňme však, že v roce 1389 byla přítomnost Turků pevnou a pravděpodobně již nezvratnou realitou. Dobytím východní Thrákie v roce 1361 a ustavením nového sídelního města v Edirne (Adrianopolis, Drinopol) získali Turci ideální nástupní prostor pro expanzi do vnitropoliticky rozervaného Bulharska a pro pozdější anexi skomírajících zbytků Byzantské říše. Navíc dovedně využívali vzájemných rozporů jednotlivých balkánských despotů, ať už řeckého, slovanského nebo albánského původu. Pod záminkou pomoci jednomu proti druhému při uskutečňování jejich mocensko-expanzivních ambicí postupně rozšiřovali svůj vliv. Klíčovým momentem expanze byla bitva na Marici v r. 1371. Navzdory dílčímu oslabení po kosovské bitvě a problémům v Anatolii způsobených vpádem tatarských armád Timura Lenka byl osmanský stát již natolik silný a vnitřně konsolidovaný, že další kolo expanze bylo jen otázkou krátké regenerace sil. To probíhalo nadále především utvářením konglomerátu vazalských státeků, které Turci štváli proti sobě, dále postupným pronikáním osmanské „měkké moci“ – tedy ekonomicko-administrativní – na jejich území, a pak konečnou anexí v době, kdy byly tyto útvary již fakticky pevně napojeny na struktury Osmanské říše. Bitva na Kosově poli byla tedy významným momentem osmanské expanze na Balkán, ale nikoli jejím přelomem.

Tato bitva neznamenal ani konec srbského státu, což je další mylné přesvědčení v této oblasti panující. Jeho pozvolný rozklad začal již roku 1355 po smrti Štěpána Dušana. Smrtí posledního krále

Uroše V. pak zanikla i sama dynastie Nemanjićů. Jejich faktický nástupce Lazar Hrebeljanović však v předvečer bitvy vládl poměrně konsolidovanému a mocnému státu. Podařilo se mu získat konečný souhlas Cařihradu s existencí pravoslavného patriarchátu a dokázal si také podřídit většinu separatisticky smýšlejících srbských feudálů, ať už silou a nebo prozíravou sňatkovou politikou svých četných dcer. Po jeho smrti v kosovské bitvě a zavraždění většiny srbských aristokratických elit se ovšem nenašel vůdce schopný pokračovat v jeho úspěšném státotvorném díle. Kněžna Milica, vládnoucí za nezletilého následníka trůnu Štěpána Lazareviče, potvrdila roce 1390 svůj vazalský vztah k Osmanské říši, který posvětil i souhlas patriarchy. Situace se nijak výrazně nezměnila ani po Štěpánově nástupu na trůn v roce 1393. Navzdory pozoruhodnému kulturnímu rozkvětu na jeho dvoře (rozvoj řecké církevní literatury, působení významného intelektuála a historika bulharského původu Konstantina Filosofova) zůstalo Srbsko nestabilním upadajícím státem lavírujícím mezi Uhrami a Osmany. Po jeho smrti v roce 1427 následovala 32 let trvající agonie srbské despotoviny, kterou ukončilo turecké obsazení poslední pevnosti ve Smederevu v roce 1459. Kosovo připadlo po bitvě potomkům Vuka Brankoviće, kteří však nebyli než věrnými sultánovými vazaly a bezmocně přihlíželi postupnému zavádění osmanských struktur na svém území a jeho oklešťování. Definitivní tečku za srbským středověkým Kosovem učinilo osmanské obsazení Nového Brda a Prizrenu v roce 1455.

Kosovský mýtus se začal formovat vzápětí po bitvě v rámci lidové hrdinské poezie velmi oblíbené v tradičním patriarchálním srbsko-černoohorském prostředí kladoucím důraz na kult hrdinů. V církevním prostředí se pak rozvíjel klasický pravoslavný kult knížete Lazara coby církevního světce a mučedníka padlého za

pravou víru. Teprve v 19. století získal tento nábožensko-folklorní základ svůj dnešní politický a nacionalistický náboj, především v dílech srbských národních buditelů Vuka Karadžiče a černoorského knížete Petara Petroviće-Njegoše.

#### **1. 4. Kosovo v Osmanské říši. Etno – demografické změny.**

Obsazení Kosova a jeho přeměna v integrální součást Osmanské říše, kterou zůstalo až do roku 1912, znamenaly zásadní změnu v jeho dějinném vývoji. Kosovo se stalo provincií ve své době nejmocnějšího a nejefektivnějšího evropského státu s velmi charakteristickou civilizační identitou, jejíž vliv formuje vývoj této oblasti dodnes. V 60. letech 15. století představovala Osmanská říše již vysoce konsolidovaný stát pevně usazený v jihovýchodní Evropě. Evropská část říše tvořila do roku 1541 (dobyty Budy) jediný správní celek (tzv. ejalet Rumeli) se sídlem v Sofii, který se dále dělil na menší územní jednotky- sandžaky (tur. sancak /prapor/), a ty pak na ještě menší kraje, tzv. nahije (arab.» tur. nahiya /oblast/). Území Kosova bylo po dobytí rozděleno mezi tři sandžaky – Vučitrn, Prizren a Shkodër. Samostatnou strukturu měla administrativa soudní, členěná na okrsky zvané kadiluky (arab.» tur. kadî /soudce/). Pro Kosovo sídlila soudní administrativa v Prištině.

Základem hospodářského systému byl tzv. tímársko – sipáhijský systém, svého druhu model expanzivního feudalismu, v němž veškerá nově dobytá půda připadla do rukou sultána, který ji pak v podobě různě velkých údělů rozděloval mezi osmanskou vojenskou aristokracii– sipáhije (pers.» tur. elitní jezdec). Ti ovšem neměli tuto půdu v osobním vlastnictví a profitovali pouze z daní vybíraných od rolníků, kteří ji obdělávali. Tyto daně byly fixně

předepsány státem a alespoň v počátcích osmanské nadvlády nepodléhaly kvůli jednotlivých despotů jako v předchozím období. V případě plnění daňových povinností bylo rolníkům držení půdy garantováno, což představovalo mocný impuls pro ekonomický rozvoj říše. Mimo daň z půdy zůstaly lokálně zachovány některé daně z předosmanského období a dále tzv. daň z hlavy (arab.» tur. cizye), placená všemi nemuslimy. Od 16. století byly častým jevem i mimořádné daně pro financování vleklých válek s evropskými státy či Persií, které postihovaly především křesťanské obyvatelstvo Balkánu. Zdaňování probíhalo i selektivně, např. nemalou část výdajů na vojenské kampaně proti Benátkám nesli katoličtí Albánci v Kosovu. Tento vývoj vedl postupně k chronickým lidovým revoltám destabilizujícím říši. Svého druhu daní byla i proslulá „daň z krve“ (tur. devşirme), tedy odvod křesťanských chlapců, jejich islamizace a výchova pro službu říši, zejména v legendárním elitním janičárském vojsku. Velkou část odvedenců tvořili albánští chlapci, a to díky svým mimořádným dispozicím pro válečnictví.

Dlouhotrvající vojenské dobývání sice způsobilo devastaci a rozvrat poměrů, avšak díky stabilitě a prosperitě byla poměrně rychle obnovena kontinuita a prvních sto let osmanské nadvlády zažíval Balkán dosud nevídaný sociálně- ekonomický rozvoj. Samotné Kosovo výbojem příliš neutrpělo, např. z asi 600 registrovaných vesnic bylo pouze 42 zničeno či opuštěno /3/ a oblast se rychle stala stabilní a prosperující. Kosovo zůstalo především zemědělskou ekonomikou a důležitou obilnicí.

V počátcích osmanského panství převažovalo venkovské pravoslavné obyvatelstvo (srbské), od konce 15. století však docházelo k prudkému rozvoji některých měst. Na prvním místě šlo o Prizren, hlavní město sandžaku, které se rychle stalo centrem obchodu a řemesel a brzy získalo charakter typického osmanského

centra s kosmopolitní multikonfesionální společností a významnou a signifikantní architekturou /4/. Rozvoj zažívala i Priština (alb. Prishtina), Djakovica (alb. Gjakova), Vučitrn (alb. Vushtrri) a od 16. století Peć (alb. Pejë). Tradičním městským centrem nadále zůstalo Novo Brdo s dubrovnickou obchodní kolonií a aktivitami přesahujícími horizont Osmanské říše. Census z roku 1490 uvádí pro Kosovo 64 328 daně platicích křesťanských domácností. S připočtením nevelkého počtu muslimů a kočovných vlašských a albánských pastevců tak dojdeme zhruba k počtu 350 000 obyvatel /5/.

Státním náboženstvím byl sunnitský islám, jehož přijetím se člověk stával příslušníkem vládnoucí vrstvy a nositelem jejích privilegií. Většina venkovského obyvatelstva v Kosovu (a na Balkáně vůbec) zůstala ovšem křesťanská a měla garantován status chráněného obyvatelstva (arab.» tur. dhimmi). Náboženství bylo v Osmanské říši základem identity a její poddaní byli rozděleni do tří etnicko-konfesionálních celků zvaných millety (arab.» tur. obec, národ). Křesťanské obyvatelstvo Balkánu tvořilo jeden pravoslavný millet (tzv. *millet-i Rum*), v jehož čele stál konstantinopolský patriarcha, řecký klérus a elita někdejší byzantské *société* s pravomocemi nejen v náboženské, ale i světské oblasti. Právě podřízení pravoslavných Slovanů privilegovaným Řekům vedlo spíše než sama osmanská nadvláda k úpadku jejich národních a jazykových kultur a narušení historické kontinuity. Likvidaci autokefálních církví následovala grecizace bohoslužby a školství, výměna kléru a daňový útlak. Slovanská kultura přežívala pouze v několika málo tolerovaných kláštorech. Nejhůř byla postižena albánská pravoslavná komunita, která se nemohla opřít o vlastní církevní struktury a předosmanské státní tradice. Naopak v relativně nejlepším postavení byla komunita srbská. Po smrti posledního



pečského patriarchy Arsenije II. († 1463) se srbské církevní struktury ve formě biskupství přesunuly na sever (oblast Smedereva) a věřící v jižních oblastech, tedy i v Kosovu, byli podřízeni řeckému arcibiskupství v Ohridu. V roce 1557 nicméně osmanský vezír (ministr) Mehmet Sokollü Paša (srb. Mehmet paša Sokolović), sám původem pravoslavný Srb z Hercegoviny, obnovil patriarchát v Peći a na stolec dosadil vlastního bratra Makarije, původem představeného srbského kláštera *Hilandar* na hoře Athos. Na prvním místě šlo o pragmatický krok mající za cíl usnadnit administrativní ovládání početné srbské komunity, nicméně příštích 150 let zažila srbská kultura nové období relativního rozkvětu. Specifikem Kosova byla existence několika katolických komunit. V jeho východní části šlo o Slováky původem z dubrovnické obchodní kolonie, kteří se později národnostně identifikovali jako Chorvaté /6/. V západním Kosovu převažovali Albánci s centrem v prizrenském biskupství. Jejich postavení bylo poněkud problematictější, neboť organizační struktura katolické církve ležela mimo osmanské území a pochopitelně nemohla podléhat státní moci. Přes občasné persekuce a časté konverze k islámu v pozdějším období se tato komunita udržela dodnes a výrazně přispěla k formování albánské kulturně-společenské identity /7/.

Šíření islámu probíhalo postupně a značně pomalu a bylo především záležitostí měst, v nichž byly soustředěny státní struktury a ekonomicko-společenský život. Násilné formy donucování k přestupu či přesuny obyvatelstva byly velmi řídkým jevem a probíhaly hlavně v počátečních fázích osmanské vojenské expanze či naopak v pozdním úpadkovém období. Islám se šířil konverzemí křesťanského obyvatelstva, jejichž motivem byla snaha o zlepšení sociálního postavení a získání ekonomických úlev (např. únik daním u katolíků). Islamizaci napomáhala rovněž už tradičně

řádová dervišká bratrstva, většinou silně neortodoxního charakteru, která apelovala na přirozenou religiozitu a synkretické tendence prostých věřících. Největším dervišským centrem byl, a dodnes zůstává, Prizren. Zanedbatelnou roli hrála migrace muslimů do Kosova. Do 18. století šlo o marginální jev týkající se úzkého okruhu administrativních, vojenských a ekonomických elit většinou tureckého původu.

Problematickou zůstává otázka etnické identity kosovského obyvatelstva v osmanském období. Minimálně do 18. století můžeme za většinový element považovat pravoslavné Srby. Od 15. století je však spolehlivě doložena i přítomnost Albánců, většinou původních usedlíků katolické víry v západním Kosovu. Sami Albánci se považují za původní obyvatele oblasti, kteří se po pádu pečského patriarchátu zbavili srbského asimilačního tlaku a přijetím islámu utvrdili vlastní specifickou identitu. Srbové naopak hovoří o masivní imigraci ze severoalbánských hor a svého druhu kolonizaci Kosova, kdy islamizace byla pragmatickým krokem ke získání mocenských nástrojů pro tento proces. Taková masová imigrace je však nepravděpodobná, už jen přihlédneme-li k demografickému nepoměru hustě zalidněného prosperujícího Kosova a naopak pustých hor v jeho sousedství.

Přelom 15. a 16. století byl obdobím formování dnešních albánských kmenů. Po rozbití původních klanových struktur osmanským vpádem a revoltách v 15. století došlo v severní Albánii ke společensko-politickému rozvratu a regresivnímu sociálnímu vývoji. Reakcí byl návrat k původním strukturám velkorodinných bratrstev (alb. *vellarëzi*) a jejich spolčování se do kmenů nesoucích většinou název nejsilnějšího bratrstva (např. *Këlmedi*, *Shala*, *Berisha*) a později sloužícího jako osobní příjmení. Vzhledem k poměrně časté existenci těchto příjmení mezi kosovskými Albánci

je zřejmé, že jistá imigrace ze severoalbánských horských oblastí (*Mirdita, Malësi*) probíhala, byť v omezené míře. V Kosovu k vytvoření podobných kmenových struktur však díky stabilitě a pevně etablovanému feudálnímu řádu nedošlo a tzv. kosovské klany byly především dynastiemi nejbohatších a nejmocnějších feudálů a jejich příbuzensko-klientských sítí /8/. Islamizace probíhala i mezi Slovany a hypotetická nechuť Albánců k „nealbánskému srbskému pravoslaví“ je nepravděpodobná s přihlédnutím k obdobně disponovanému „nealbánskému italsko-latinskému katolicismu“. Většina konvertitů však z výše uvedených důvodů pocházela z katolických řad. Mimo to obývaly Kosovo menší skupinky kočovných Vlachů, Romů a ve městech usazených Turků.

Počínaje 17. stoletím vstoupila Osmanská říše do dlouhodobé úpadkové fáze, kterou se přes řadu dílčích úspěchů a pozoruhodná reformní úsilí již nepodařilo zastavit. Důvodem bylo hospodářské, vojenské a technologické zaostávání a probouzející se mocenské a expanzivní ambice modernizujících se evropských států, kterým Osmané nebyli schopni čelit. Porážka u Vídně roku 1683 znamenala první velkou mocenskou katastrofu následovanou ztrátou rozsáhlých území v Uhrách a Transylvánii. V roce 1689 pronikla císařská vojska na svém tažení až do Kosova, což vyvolalo masové povstání křesťanských Srbů i Albánců, kteří v rakouské okupaci viděli příležitost k osvobození se z osmanského područí. Rakušané však nebyli schopni odrazit úspěšnou tureckou protiofenzívu a v roce 1690 se stáhli za Dunaj. Obavy z možných represí vyvolaly mezi srbským obyvatelstvem paniku a došlo k tzv. *Velkému stěhování Srbů* (srb. *Velika Seoba*) z Kosova pod vedením patriarchy Arsenije III. Crnojeviće, jež se stalo dalším ústředním bodem srbské národní mytologie a mělo definitivně změnit demografický poměr v Kosovu v albánský prospěch. Přesné údaje o počtu uprchlíků nejsou

k dispozici, reálné odhady se pohybují mezi 40 000–200 000 lidí /9/. Mezi uprchlíky byl ovšem i jistý počet Albánců a muslimů a mnoho z nich také nepocházelo z Kosova, nýbrž ze sousedních oblastí, především Pomoraví. Samotné represe neměly dlouhého trvání, již v březnu 1690 přislíbil sultán všeobecnou amnestii a garanci bezpečnosti těm, kteří projevíli zájem o návrat. Část uprchlíků se skutečně vrátila, mimo jiné i vzhledem k neschopnosti či nemožnosti asimilace v Rakousku nebo šikaně místních úřadů /10/. Pouze patriarchovi návrat umožněn nebyl a centrem náboženského života se staly od nynějška Sremské Karlovce. Na pečský stolec byl dosazen Řek Kalinikos a patriarchát se stal loutkou v rukou řeckého kléru, který jej roku 1766 zrušil /11/.

V 18. století se Kosovo nacházelo ve stavu obecného úpadku a zhoršení bezpečnostních poměrů. Oslabení centrální moci vedlo k rostoucí anarchii a zvýšení náboženské netolerance vůči podrobeným křesťanům, a to i ze strany řeckých elit. Průvodním jevem byla zvýšená míra islamizace, zejména mezi Albánci. Katolické dokumenty z této doby hovoří o imigraci Albánců z hor a jejich usidlování ve vyliďněných srbských oblastech, což je prokazatelný jev, který měl vzestupnou tendenci /12/. Další neúspěšný rakouský vpád do Kosova v roce 1737 vyvolal novou vlnu uprchlíků do Uher a především zintenzivnění náboženské netolerance, jejímiž nositeli byli nově islamizovaní Albánci. Faktická moc v oblasti ležela v rukou nejsilnějších albánských feudálů jen velmi formálně závislých na centrální autoritě v Cařihradu a kvůli jejich soukromých armád. V Peči vládla dynastie *Mahmutbegollu* (tur. Mahmutbegoğlu), v Prizrenu *Rotulla* a v Prištině *Gjinolli*. Klíčovou silou v oblasti však byla skadarská dynastie *Bushatli*, jejíž nejvýznamnější představitel Mahmut beg, stylizující se do role moderního Skanderbega, ovládl koncem 18.

století většinu Kosova i severní Albánie a vládl jako fakticky nezávislý panovník. Moc těchto feudálů se podařilo zlomit až v první polovině 19. století v rámci programu všeobecných modernizačních reforem, jež implikovaly především potřebu recentralizace a tedy odstranění konzervativních separatistů. Mustafa beg Bushatli kapituloval roku 1831 a v následujícím roce bylo Kosovo podřízeno přímé správě osmanské vlády. Dynastie Rotulla vymřela po meči v roce 1843. Vytouženou stabilitu se nicméně nastolit nepodařilo. Reformy neměly v zaostalém a kriminalizovaném prostředí nutnou sociální základnu a Kosovo nadále trpělo chronickými revoltami. Díky častým válkám Osmanské říše s Ruskem převládaly antiortodoxní postoje. Postupné oklešťování osmanských držav vedlo k rozsáhlým imigracím muslimů a procesu vnitřní islamizace státu. Důsledkem byl vzrůstající fanatismus a násilné excesy vůči křesťanům.

### **1. 5. Politická emancipace Srbska. Kosovo jako symbol Srbska.**

Pro srbské obyvatelstvo však od 30. let 19. století existovala možnost vystěhovat se do svého nového národního státu. Ten vznikl jako výsledek dvou srbských protiosmanských povstání. První z nich v letech 1804-1813 pod vedením Djordjeho Petroviće, zvaného Karadjordje, bylo potlačeno. Druhé povstání vypuklo roku 1815 a do jeho čela se postavil bohatý obchodník Miloš Obrenović. Tento schopný, prozíravý, bezskurpulózní a diplomaticky nadaný vůdce lépe pochopil konstalaci sil a jeho vstřícnost přinesla ovoce v podobě kompromisního míru s Cařihradem a uznání částečné samosprávy, jež byla roku 1830 rozšířena na status autonomního knížectví v čele s Obrenovićem jako dědičným vládcem se značnou

volností ve vnitropolitických otázkách. Mezi ty hlavní patřila především snaha o etnickou homogenizaci státu, která vyústila v represivní a systematickou politiku odsunu muslimského obyvatelstva za hranice, zejména do Bosny. Muslimům bylo nadále povoleno zůstat pouze v těch srbských městech, v nichž sídlily turecké posádky, ale i zde byli vystaveni silnému tlaku a zemi postupně opouštěli. Srbsko představovalo v tehdejší Evropě značnou anomálii. Zemi chyběly politické, měšťanské, podnikatelské a intelektuální elity, nemluvě o dědičné aristokracii. Její zaostalý agrární charakter vedl k chronické nestabilitě a primitivní intrikánské politické kultuře. Přes své absolutistické pretenze po západoevropském vzoru se vláda knížete příliš nelišila od vlády orientálních pašů, počínaje autokratickou zvláštností, obohacováním se na úkor státu a konče stylem a módou *alla turca* na bělehradském dvoře.

V mezinárodní politice mělo Srbsko značně omezený manipulační prostor. Vymezovala jej ekonomická závislost na Vídni, imperativ politické loajality k Cařihradu a tendence ke spojení s bratrským pravoslavným Ruskem. Neoficiální koncepce zahraniční politiky ovšem kultivovaly velkosrbský nacionalistický program. Jeho nejpregnantnějším vyjádřením byl spisek dlouholetého a vlivného ministra vnitra Ilji Garašanina *Načertanje* (Nárys) z roku 1844 /13/. Garašanin, vědom si slabosti státu, opustil starší koncepce, které počítaly s rolí Srbska jako vůdce sjednocení všech jihoslovanských národů, tedy i rakouských poddaných, a také Bulharů (tzv. myšlenka Srbska jako jihoslovanského Piemontu, pozdější koncepce „jugoslávství“). Místo nich se soustředil na realističtější úsilí k osvobození Srbů z pod osmanského panství. Ideovým rámcem tohoto programu byla reminiscence na středověké carství Štěpána Dušana. Pokud jde o

převážně srbské oblasti v Pomoraví nebo Černé Hoře, šlo o víceméně oprávněné nároky etnického sjednocení. Ty však v případě dalších oblastí jako je Kosovo (Staré Srbsko), Makedonie (Jižní Srbsko) a potažmo Bosna a Hercegovina, přerůstaly v pseudohistorickou argumentaci a díky silné národnostní pluralitě na těchto územích logicky implikovaly budoucí potřebu etnických čistek a silný asimilační tlak. Charakteristickým rysem těchto koncepcí byl ostatně silný protiturecký (protimuslimský) akcent a jeho precedenty v pogromech na muslimy během obou srbských povstání i ve vlastní politice knížectví. Pro balkánské poměry typické bylo i směšování nacionalismu s náboženskou exkluzivitou a historizujícími tendencemi (stejnými tendencemi a praxí se vyznačuje i nacionalismus bulharský a řecký).

Ústřední roli v této ideové konstrukci hrál právě kosovský mýtus. V jeho rámci je Kosovo považováno za posvátnou půdu, kolébku státnosti a politické kultury, oblast soustředění hlavních památek a místo největšího rozkvětu Srbska ve zlatých dobách středověkého carství. Jeho ztráta roku 1389 je přirovnávána k ukřižování Krista a porážka knížete Lazara pak k volbě nebeského království nad pozemským a vykoupení vyvoleného srbského národa. Druhým tragickým bodem je *Velké stěhování* z roku 1689, které je připodobňováno k pohřbu Spasitele. Budoucí osvobození svatého území z rukou nevěřících pak bude implikovat zmrtvýchvstání Krista a konečnou transcendenci srbského národa. V polovině 19. století byly tyto koncepce spíše teoretickými vizemi, avšak v průběhu dalšího posilování a rozšiřování srbského státu vyústily často v prakticky realizovanou politiku.

## 1. 6. Albánské národní obrození a boj za vlastní stát.

Budoucí aplikace srbských nacionalistických idejí byla právě v Kosovu potenciálně nejproblematictější. Na sklonku 19. století zde Albánci, převážně muslimské víry, tvořili již jasně dominující většinu. Přestože osmanské statistiky nelze považovat za zcela spolehlivé, proporce ukazují na přibližně 65-70% podíl muslimů, většinou Albánců. Menší část představovali Slované, včetně nově přišedších uprchlíků, zbytek pak malé skupinky Romů, Čerkesů a Turků. Část městských elit, zejména v Prizrenu a Prištině, se rovněž identifikovala jako „*Osmané*“ (tur. Osmanlılar, podle zákona z r. 1869, který, zavedl pro všechny poddané osmanskou národnost). Ve většině případu šlo o bilingvní rodiny albánského původu a část rodin tureckých. Převaha albánského živlu se opírala jak o populační nárůst mezi původními usedlíky, tak o již zmíněnou imigraci ze severní Albánie. Podle srbských historiků však byla její příčinou albanizace a asimilace Slovanů. Tato tzv. *Arnautská teze* /14/ považuje tedy většinu albánsky hovořících obyvatel Kosova za Srby a jako takové je kvalifikuje i při eventuálním sčítání lidu. Historicky se ovšem jedná o nepřijatelnou konstrukci. Ačkoli albanizace Srbů v Kosovu skutečně probíhala a je dokázaná, nešlo nikdy o masový jev, již pro silné národní cítění mezi Srby. Vyjma několika případů poalbánštění se celých občin šlo o individuální proces, např. ve smíšeném sňatku (slovanský muslim s Albánkou). Podobná asimilace či fluktuace etnické identity byla ovšem v osmanském období poměrně běžným celobalkánským jevem.

V druhé polovině 19. století se albánské obyvatelstvo Osmanské říše nacházelo v procesu národního obrození (alb. *Rilindja*) a začínající politické emancipace. U Albánců se však tento proces vyznačoval několika specifiky nemající u jiných balkánských



národů obdoby. Albánci byli rozděleni nábožensky. Převažoval islám se zhruba 70% podílem, dále pravoslaví (20%) a nakonec katolicismus (10%). Asi čtvrtina muslimů se hlásila k mystickému a silně synkretickému řádu *Bektašija* (tur. *Bektaşiya*) /15/, jenž v sobě zahrnoval řadu křesťanských prvků a mohl svým způsobem fungovat jako společná duchovní platforma. Po likvidaci řádu v Turecku v roce 1826 /16/ se navíc převážná část jeho aktivit přesunula do Albánie a řád získal silné národní rysy. Hlavním exponentem nacionalizace Bektašije byl národní básník a buditel Naim Frashëri (1846-1900), který ve svých dílech *Qerbeljana* a *Fletore e Bektashinjet* (Bektašijský zápisník, 1898) nastínil ideu sjednocení albánského národa na základě synkretického řádového učení. Frashëri uvažoval v tradičním balkánském paradigmatu, v němž byla národní identita nerozlučně spjata s náboženskou. Zaměření jeho díla bylo silně ší'itské, především jako výraz opozice vůči utlačovatelskému sunnitskému státu. Využil však také kerbelský ší'itský mýtus o mučednictví imáma Husajna, který aplikoval na albánské prostředí. Tematika utrpení je zde návodem k vykoupení albánského národa z pod osmanské nadvlády, kterou Frashëri přirovnává k vládě chalífy Jazída. Husajново mučednictví je pak volbou smrti namísto zrady, čímž je zajištěno vykoupení národa. Toto pojetí vyznívá neobyčejně zajímavě ve srovnání s kosovským mýtem, s nímž má téměř identickou náplň a poselství, a nelze úplně vyloučit ani vzájemný vliv. Frashëriho myšlenkám ovšem chybělo folklorní zázemí a jeho intelektuální, složitá a silně humanistická poezie našla odezvu pouze v úzkých řádových kruzích /17/. Řád rovněž znevýhodňovalo jeho soustředění se převážně v jižních oblastech Albánie a v Çamerii (gr. Tsameri, severní část dnešní řecké provincie Epiros), jeho relativní organizační slabost, např. ve srovnání s pravoslavnou církví, a škody, které utrpěl v Balkánských

válkách v letech 1912/1913, kdy byla většina jeho center zničena řeckými bandity.

Náboženské rozdělení nicméně nevedlo k národnostnímu roztříštění jako v případě Jihoslovanů a příliš neovlivnilo silné vědomí společných tradic. Na prvním místě šlo o jazyk, dále sdílené historické mýty (např. Skanderbegův odboj), tradiční zvykové právo (tzv. *Kanun Leka Dukagjina* z 15. století uznávaný všemi Albánci) /18/, případně vědomí klanové příslušnosti. Tyto skutečnosti daly albánskému nacionalismu na balkánské poměry velmi sekulární ráz. Důsledkem lpění na této identitě byla zaostalá sociální a politická kultura, jíž Albánci, podobně jako Černohorci či kavkazské národy, platili za svou nezávislost. Takovéto sociální vztahy nicméně favorizovaly národní identitu před náboženskou a uchránily Albánce před asimilací k Srbům či Řekům. Nezastupitelnou roli zde sehrál rovněž islám, jehož kosmopolitní ráz nesvázaný s žádnou partikulární identitou, jako např. pravoslaví, umožnil Albáncům zachovat si národní identitu.

Dalším problémem byla neexistence moderních národně smýšlejících elit s vlastním ekonomickým zázemím, jak tomu bylo např. v Řecku a ostatně i Srbsku. Ačkoli v Osmanské říši byli Albánci privilegovaným a v jistém smyslu elitním národem, jehož špičky dosahovaly závratných státních či vojenských kariér /19/, šlo většinou o říšsky uvažující jedince svázané s prostředím dvora a víceméně lhostejné k národní věci. Na vlastním území se pak jednalo o kmenové předáky na severu či konzervativní feudály a náboženské vůdce v Kosovu, kteří byli vesměs loajální k Cařihradu a odtržení albánského *islámského* národa považovali za nesmyslné, mimo jiné z důvodů obav před pohlcením nově vzniklými a expandujícími státy v sousedství.

Univerzální koncepci albánského národního programu tedy přinesly až emigrantské komunity, a to jak uvnitř, tak vně osmanského území. Jejich intelektuální špičky, většinou beктаšijské orientace, tvořily de facto duchovní elitu a měli rovněž teoretické i praktické dispozice pro politickou práci. Aktivní byly zejména komunity v Itálii, Rumunsku či Egyptě. Největší význam měla však komunita cařihradská, jako jediná svázaná přímým kontaktem s Albánií a Kosovem a s vlastními ekonomickými zájmy. Jejím vůdcem byl Abdyl Frashëri (1839-1892). Své požadavky, tedy spojení provincií obývaných Albánci do jednoho celku (tzv. *Arnavutluk*), albanizaci školství a byrokracie a omezení vojenské služby, formuloval roku 1877 na tajném zasedání v Janině. Tyto požadavky postihovaly jádro albánských představ- čili snahu o politicko-kulturní autonomii a odpor proti osmanským reformám, jejichž centralizační a turkifikační kurs Albánce ohrožoval. Proces národní emancipace urychlila také tzv. *Velká východní krize* roku 1878 a válečný postup Řecka, Srbska a Černé Hory, jež ze svých nově dobytých území nekompromisně vyháněly muslimské obyvatelstvo *en masse* a usilovaly o další parcelaci albánských území. 10. 6. 1878 se v Prizrenu konalo první historické panalbánské zasedání, byť s převahou konzervativních zástupců ze severu, které vešlo do historie jako tzv. *Prizrenská liga*. Frashëriho program však přes odpor konzervativních a turkofílních delegátů, především z Kosova, přijat nebyl. Oporu našel mezi nemuslimy a členy Bektašije. Přes prvotní sympatie se však osmanská vláda rozhodla ligu potlačit. Ani internacionalizace celého problému se nezdařila. To donutilo konzervativce k větší pružnosti a na dalším zasedání v říjnu 1879 byl program přijat a schválen formálně Portou, ačkoli její reálné záměry byly opačné. Albánské povstání roku 1881 pod vedením Sylejmana Vokshi bylo rozdraceno, Abdyl

Frashëri zatčen a Liga rozprášena. Její význam tkví především v intelektuálním vlivu a kontinuitě myšlenky národní emancipace.

Celkový vývoj Kosova v následujícím období byl velmi problematický. Po srbských, řeckých a černo-horských pogromech z roku 1878 uprchlo do Kosova asi 50 000 muslimů /20/, převážně Albánců, a výrazně vzrostlo etnické napětí a projevy násilí. To bylo také jedním z impulsů odchodu Srbů do vlastního státu. Ačkoli převládaly hlavně ekonomicko-sociální pohnutky emigrace, v Srbsku byl tento problém interpretován jako reakce na albánský teror, jež vedl k vzrůstu nacionalistických a protialbánských vášní. Podle statistik odešlo v letech 1876-1912 z Kosova přibližně 60 000 Srbů a jejich podíl na populaci zde na počátku první světové války činil asi 21% /21/. Rozmáhající se anarchii a hospodářskému úpadku nebyl slábnoucí osmanský stát schopen čelit. K růstu národnostního napětí přispívaly rovněž propagandistické aktivity Srbska prostřednictvím konzulátu v Mitrovici (od r. 1889) a aktivity četnických skupin operujících z Makedonie. Albánci pokračovali v sérii častých menších revolt např. roku 1885 proti výši daní či proti kampaním za odzbrojení, které tradičně vyvolávaly silný odpor a často sloužily jako provokace a záminka k represí. Albánské elity se znovu sešly v roce 1889 v Peći (tzv. *Pećská liga*) pod vedením Haxhiho Mulla Zeky, nicméně ani toto setkání nevyřešilo četné rozpory způsobené tradicionalismem muslimů a odlišnou vizí katolíků a pravoslavných.

V roce 1908 došlo k tzv. Mladoturecké revoluci, která svrhla autokratického sultána Abdülhamida II. (vládl 1876-1908) a vyhlásila program liberalizace a modernizace říše. Ačkoli Albánci tuto revoluci zprvu podporovali a v samotném převratu v Cařihradu hráli dokonce klíčovou roli, brzy se jejich představy dostaly do rozporu se silně centralizačním a unifikačním kursem nového

establishmentu. Proklamované ideje tureckého nacionalismu viděli Albánci především jako ohrožení vlastní svébytnosti. Na řadu jejich povstání v letech 1908-1912 reagovali Mladoturci represí. Povstání v západním Kosovu na jaře roku 1912, kdy byla Osmanská říše vážně oslabena probíhající válkou s Itálií o Tripolisko a neschopna vojenské akce, iniciovalo rozhodnutí Řecka, Srbska, Černé Hory a Bulharska vstoupit do války, zabránit vzniku Albánie, definitivně vytlačit Turky z Balkánu a rozdělit si zbývající území. Tato tak zvaná První balkánská válka vypukla 12. října 1912. Dne 16. října vstoupila III. srbská armáda o počtu 76 000 mužů do Kosova a do 30. října se zmocnila celého jeho území. Počet Albánců zabitých v bojích (na osmanské straně) a pogromech dosáhl počtu zhruba 25 000 obětí /22/. Podle královského dekretu z prosince 1912 připadlo Kosovo pod vojenskou správu Srbska. V obavách před další parcelací území se albánští vůdcové sešli 28. listopadu 1912 ve Vlorë a vyhlásili samostatný stát v čele s muslimem Ismailem Qemalem Bejem, bývalým poslancem osmanského parlamentu. Hranice tohoto státu byly ovšem určeny velmocemi na mírové konferenci v Londýně v prosinci 1912. Nezahrnovaly celé albánské etnické území, tedy Kosovo, západní Makedonii a Çamerii. Tyto oblasti byly rozděleny mezi Řecko, Černou Horu a Srbsko, jemuž tak bylo kompenzováno odepření přístupu k Jaderskému moři, což nekonvenovalo strategickým zájmům velmocí, především Rakouska-Uherska. Za hranicemi nového státu se tak ocitlo asi 50% Albánců, čímž bylo vytvořeno velmi krizové ohnisko napětí, které dodnes není uspokojivě vyřešeno. V zápětí po srbské okupaci vzniklo v Kosovu tzv. kačacké hnutí (tur.» alb. kaçak /zbojník, uprchlík/), usilující o revizi poměrů a spojení s mateřským státem.

Během první světové války bylo Kosovo okupováno Rakouskem-Uherskem a Bulharskem a rozděleno na dvě uzavřené

zóny oddělené od Albánie. V ní se během války zformovala skupina bývalých prominentních kosovských vůdců (Hasan Prishtina, Bajram Curri, Hoxha Kadri), která v listopadu 1918 vytvořila ve Shkodëru tzv. *Výbor na obranu Kosova*, jímž se podílela na koordinaci kačackého odboje. Ve dvacátých letech tvořila tato tzv. kosovská emigrace velmi vlivnou politickou skupinu prosazující ideu albánského sjednocení. Během autoritativního a projugoslávského režimu Ahmeda Zogu (od r. 1925) byla ovšem zlikvidována z důvodů příliš vehementního a bezohledného prosazování vlastních mocenských ambicí /23/. Odboj pokračoval i v samotném Kosovu. V bulharské zóně byl aktivní Idriz Seferi, v rakouské pak legendární vůdce Azem Bejta-Galica operující ze základen v Drenici.

### **1. 7. Kosovo v letech 1918 – 1941.**

Po skončení první světové války bylo teritorium Kosova znovu sjednoceno pod srbskou nadvládou a začleněno do nově vzniklého Království SHS (Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, od r. 1929 Jugoslávie), jež bylo vyhlášeno 1. prosince 1918. Ustavením Jugoslávie vyvrcholily integrační snahy jihoslovanských obrozenců o sebeurčení. Ve skutečnosti však nový stát představoval spíše zvětšenou verzi bývalého Srbského království, v němž měli Srbové jednoznačnou hegemonii, která se opírala o několik důležitých skutečností. Srbové se těšili poměrně početní převaze (přes 1/3 obyvatel státu) a disponovali praktickými zkušenostmi v politice, armádě, diplomacii a vnitřní správě. Měli nejjasněji definovanou a historicky zakotvenou národní identitu a vůli ji prosadit a v neposlední řadě nesli lví podíl ve vybojování samostatnosti během světové války, z čehož vyvozovali právo na své privilegované

postavení. Tendence k srbskému centralismu vyvrcholily 6. ledna 1929 státním převratem krále Alexandra Karadjordjeviće, zavedením jeho osobní diktatury, zrušením parlamentu a pozastavením ústavy. Přes formální obnovení ústavního charakteru státu v listopadu 1931 však zůstal v Jugoslávii u moci diktátorský režim opírající se o prominentní představitele velkosrbského nacionalismu, slovinské klerikály a představitele Chorvatské selské strany a z utilitárních pohnutek stále více inklinující ke spojení s fašistickými mocnostmi Osy.

V Kosovu pokračoval nový jugoslávský establishment v linii předválečné srbské okupační správy. Kosovo netvořilo samostatnou administrativní jednotku a spolu s Makedonií bylo označováno jako Jižní Srbsko, resp. Staré Srbsko (oblast historického jádra středověkého knížectví Rašky). Během klíčové územní reformy v meziválečné Jugoslávii – vytvoření šesti tzv. *bánovin* v roce 1929, bylo jeho území rozděleno mezi tři různé bánoviny – Zetskou (16% Albánců), Moravskou (3,3% Albánců) a Vardarskou (19% Albánců). Tyto bánoviny záměrně ignorovaly historické regionální celky. Byly vytvořeny na geografickém základě podle hlavních jugoslávských řek (podle centralizačního vzoru *par excellence* – francouzských departmentů) a formovány tak, aby v každé z nich pokud možno procentuálně převládalo srbské obyvatelstvo. Albánci nebyli uznáni za svébytnou národnostní menšinu, nýbrž v souladu s *Arnautšskou tezí* byli považováni za poalbánštěné Slované, a nebyla zajištěna jejich jazyková práva. Veškerá kosovská administrativa byla v meziválečném období v rukou Srbů s výlučným úředním jazykem srbochorvatštinou. Civilní školství v albánštině bylo zakázáno a byly uzavřeny všechny albánské školy ustavené zde rakousko-uherskou okupační správou. Cílem byla snaha konzervovat zaostalý

charakter albánské společnosti a udržováním převažující negramotnosti eliminovat potenciální snahy o národnostní aspirace.

Základní a střední školství existovalo pouze v srbochorvatštině a diskvalifikovalo albánskou mládež ovládající většinou jen svou mateřtinu. Navzdory početní převaze tvořili Albánci méně než 1/3 žáků základních škol a pouhá 2% středoškolských studentů. Zájemci o střední či vyšší vzdělání byli odkázáni k odchodu do Albánie. Nutno podotknout, že i pro srbskou komunitu byla úroveň možností vzdělání nevalná. Na 1 000 žáků zde připadalo méně než 5 školních tříd (ve vlastním Srbsku dvojnásobek), do školy chodilo pouhých 30% dětí (údaj z r. 1939 pro všechny národnosti). Horší situace panovala pouze v Bosně, kde tento poměr tvořil 21%. V albánštině nebylo dovoleno vydávat knihy a jejich dovoz z Albánie byl rovněž zakázán. Albáncům bylo umožněno pouze náboženské vzdělávání v tradičních mektebech (arab.« tur. základní koránská škola) a medresách (arab.« tur. vyšší islámské učiliště), jež bylo omezeno na klasické islámské disciplíny s vyučováním v arabštině a turečtině /24/. Tím mělo být ztíženo národní sebeuvědomění a naopak akcentována širší identita na náboženském základě. Většina pedagogů však vyučovala albánsky a tyto školy se staly centry ilegální distribuce albánských knih a místy udržování národní kultury. Těmto snahám čelila jugoslávská vláda nahrazováním místních učitelů bosenskými muslimy, kteří albánštinu neovládali. Nebyla však úspěšná, neboť Albánci jejich přednášky ignorovali a navzdory společnému vyznání se s nimi nikdy neztotožnili. Ostatně i mezi slovanskými muslimy převládaly vůči jejich albánským souvěrcům rasové a národnostní předsudky. Podobně jako v osmanském období a později v 90. letech 20. století vznikla v Kosovu ilegální síť soukromých škol s výukou v albánštině a centry vzdělanosti byly také tradičně dervišské kláštery. Sám král



Alexandr se ovšem v rámci upevnění stability a homogenity státu snažil především o budování společné „jugoslávské identity“ na podobných základech na nichž např. Masaryk prosazoval identitu „československou“.

Pro politicko-kulturní reprezentaci albánských muslimů v novém státě vznikla v prosinci 1919 ve Skopje (alb. Shkupi) strana *Xhemijët* (arab.» alb. *Společnost*; známá i pod albánským názvem *Bashkimi* se stejným významem), která zahrnovala i slovanské muslimy z Kosova a Makedonie, tzv. Gorance a Torbeše. Pokus o sjednocení s „*Jugoslávskou muslimskou organizací*“ sdružující muslimy z Bosny a Sandžaku a vedenou vůdčím meziválečným muslimským politikem Mehmedem Spahem však nevyšel. Strana působila pouze v jižních oblastech státu, kde usilovala o prosazení albánského emancipačního programu a také uchování tradičních polofeudálních privilegií muslimských velkostatkářů (bejů), což ji diskreditovalo. V roce 1924 byla ovšem srbskou vládou premiéra Nikoly Pašiče persekvována a rozpuštěna.

Snahou nového jugoslávského vedení byla integrace Kosova do srbského státního prostoru po vzoru integrace regionů připojených v roce 1878 (Pomoraví a Toplice– oblast Prokuplje a Kuršumlije). K tomuto cíli měla sloužit i srbská kolonizace Kosova usilující o změnu etnického poměru. Přestože kolonizační zákon byl přijat v Jugoslávii až v roce 1931, tento proces začal již v letech 1912-1914 a pak znovu od roku 1919. Kolonizace se opírala o finanční a technickou podporu státních úřadů, které nově příchozím zajišťovaly celou řadu výhod, především v oblasti daňových úlev. Kolonistům byla přidělována půda vyvlastněná albánským velkostatkářům, půda konfiskovaná kačakům, emigrantům a jejich rodinám a půda odňatá albánským rolníkům, kteří nemohli vykázat úřední dokumenty o jejím vlastnictví. Vzhledem k převaze

nepsaného zvykového práva v kosovské společnosti se potenciálně jednalo o většinu z nich a tento zákon se stal častým prostředkem manipulace. Srbské úřady rovněž zneužívaly převažující negramotnosti Albánců a často se dopouštěly falsifikací již existujících dokumentů či daňových protokolů, čímž vytvářely silný ekonomický nátlak. Navzdory veškeré podpoře a propagandě se však kolonizace nestala masovým jevem a v dlouhodobé perspektivě nijak nezměnila stávající etnické proporce. Kolonisté museli v Kosovu čelit mnoha obtížím a tvrdým existenčním podmínkám. Téměř zde chyběla zdravotní a civilizační infrastruktura, prosazování práv naráželo na prohnílost a zkorumpovanost místní byrokracie a vzájemná etnická nevraživost vytvářela krizové bezpečnostní poměry. Svou roli hrála i civilizační propast mezi místními starousedlými Srby a kolonisty, většinou z bývalých rakousko-uherských regionů, kteří se v tomto zaostalém „orientálním“ prostředí nebyli schopni asimilovat. Není tedy překvapivé, že se v 30. letech mnoho kolonistů vrátilo zpět do severních oblastí Jugoslávie. Celková míra kolonizace je v meziválečném období odhadována na 60 000-70 000 osob pro venkovské oblasti. Existovalo také přistěhovalectví do měst, které však nebylo statisticky komplexně evidováno a týkalo se úřednických, obchodních a vojensko-policejních elit ve velkých městech. Např. v Prištině tvořili nově přišedší Srbové v polovině třicátých let zhruba 35% obyvatel /25/.

Z ekonomického hlediska představovalo Kosovo spolu s Makedonií nejzaostalejší region v Jugoslávii a ze strany bělehradského establishmentu nebyly podniknuty žádné kroky ke zlepšení. Převažujícím sektorem bylo značně zaostalé zemědělství zaměstnávající asi 87% obyvatelstva a vyznačující se značnou disproporcí v rozdělení půdy a neexistencí sekundárního

potravinářského průmyslu. Míra industrializace byla zanedbatelná. Jediným významnějším podnikem byly již tradičně doly v Trepči u Mitrovice s bohatými zásobami olova, zinku a magnezitu. Nepřítomnost zpracovatelského průmyslu (kovodělný, chemický) však odsoudila Kosovo do role surovinové polokolonie a neumožnila vznik moderních společenských tříd typických pro industriální společnosti. Vysoká míra nezaměstnanosti spolu s záměrně zanedbávanou infrastrukturou a již řečenou diskriminací v přístupu ke vzdělání tak pouze prohloubily nerozvinutý patriarchální charakter zdejší společnosti a ještě vyostřily již tak hluboké antipatie Albánců k Jugoslávii a vzájemné odcizení.

V oblasti sociální a národnostní politiky pokračovala jugoslávská vláda v předválečném asimilačním trendu. Albánci byli vystaveni silnému daňovému zatížení, většímu než v Osmanské říši, a rozsáhlému úředně-policejnímu nátlaku. Veškerá justiční administrativa byla v srbských rukou a byla často zneužívána k šikaně. Již tradičním prostředkem represe byly konfiskace zbraní vyvolávající odpor a doprovázené násilím na civilním obyvatelstvu a jeho vyháněním. Tyto kampaně probíhaly vždy v zimním období, kdy drsné klimatické podmínky znemožňovaly útěk obyvatelstva do hor.

Takovéto podmínky byly živnou půdou pro pokračování kačackého odboje /26/. Na jeho potlačování se kromě pravidelné armády a policie podílely i polovojenské jednotky tzv. *četniků*, tvořících vlivnou oporu velkosrbských nacionalistických aktivit. V jejich čele stál prominentní vůdce Kosta Pečenac, dříve se vyznamenavší iredentistickými aktivitami v Makedonii.

První fáze kačackého odboje vzplála spontánně v říjnu 1918 jako reakce na zavádění nové státní administrativy. Postupem času došlo k větší organizaci odbojových aktivit. Jejich centrem se stalo

tradičně údolí Drenice, vedení celého hnutí se ujal již zmiňovaný Azem Bejta-Galica. Tato fáze kulminovala v zimě 1920-1921, kdy srbské síly využily nepřítomnosti kačackých elit, které se stáhly do Albánie, obsadily územní základnu odboje a rozpoutaly teror proti civilistům. V rámci preventivní pacifikace operovali Srbové dokonce i na území Albánie. Krizová situace vyvolala rozhodnutí velmocí revidovat albánsko-jugoslávskou hranici z roku 1913 a zřídit v západním Kosovu neutrální demilitarizovanou zónu kolem městečka Junik. Ta se však rychle stala novou a vítanou základnou kačackého odboje a zůstala jí až do ledna 1923, kdy byla obsazena srbskými jednotkami za pomoci albánských oddílů loajálních A. Zogovi, který suspendoval kačacké aktivity s cílem oslabit vliv kosovských emigrantských prominentů v Albánii v rámci boje o moc. V následujících dvou letech se Galica pokoušel o politická jednání s Bělehradem, která však nevedla k úspěchu a od jara 1924 znovu vzplály boje. 25. června 1924 byl Azem Galica zabit a jugoslávské síly přešly do trvalé ofenzívy. Do čela odboje se postavila Galicova žena Shota († červenec 1927). Poslední čtyři byly zlikvidovány v roce 1928 a zbylí přeživší kačaci odešli do Albánie. Kačacký odboj si na albánské straně vyžádal asi 5 000 obětí. Jeho význam spočívá spíše v symbolické rovině. Nedostatečně vyzbrojené jednotky neměly proti pravidelné armádě či dobře zajištěným *četnikům* dlouhodobě šanci. Kačaci především hluboce rozvinuli albánské odbojové tradice, které přežily jejich likvidaci a významně inspirovaly ozbrojenou resistenci v 90. letech. Vlastní přínos odboje byl ovšem negativní, pouze zintenzivňoval represí. Jediným částečně realizovaným cílem bylo zpomalení kolonizace v důsledku rozvrácení bezpečnostních poměrů. Stinnou stránkou odboje zůstává násilí páchané na nevinných civilistech a také teror zaměřený do vlastních řad vůči tzv. kolaborantům, tedy Albáncům

provinivším se jakoukoli formou „spolupráce“ s jugoslávským státem. Pod pláštíkem odboje také často docházelo k vyřizování účtů mezi jednotlivými klany a vykonávání aktů krevní msty. I tato tradice přežila až do dnešní doby.

V reakci na tyto podmínky zvolilo mnoho Albánců dobrovolnou emigraci do mateřské země či Turecka. Vláda tuto emigraci podporovala a v druhé polovině 30. let dokonce pracovala na plánu organizovaných deportací /27/. Mluvčím tohoto programu se stal historik, vůdčí nacionalistický intelektuál a bývalý člen teroristické organizace Mladá Bosna Vasa Čubrilović, po válce prominentní komunist. V roce 1937 publikoval studii *Iselavanje Arnauta* (Vystěhování Albánců), v níž předložil plán praktické organizace takovéto akce. V roce 1938 byla mezi Bělehradem a Ankarou skutečně podepsána smlouva o přesunu muslimů do Turecka. Ta sice uváděla pouze obyvatele turecké národnosti, ale vzhledem k záměrnému potlačování procesu albánského národního vědomí nebylo pro jugoslávské úřady problémem označit Albánce za Turky a donutit je k odchodu. Smlouva ostatně specifikovala pouze venkovské obyvatelstvo z důvodu uvolnění prostoru pro kolonizaci, ačkoli kosovští Turci žijí tradičně pouze ve městech. Mnoho Albánců, ale i slovanských muslimů, se ovšem k turecké národnosti přihlásilo dobrovolně, což často znamenalo pouze změnu koncovky příjmení (např. Hasanović/ Hasani » Hasanoğlu). Tlak na emigraci rostl v souvislosti s obnovenými kampaněmi konfiskace zbraní v zimním období let 1938-1940. Úplné realizaci těchto plánů však zabránila druhá světová válka. Albánská emigrace z Kosova začala nicméně již v roce 1912. Její rozsah je předmětem lícitace obou argumentujících stran, současné odhady udávají pro celé období 1912-1941 počet zhruba 300 000 osob včetně emigrace z Makedonie. Na demografický poměr v Kosovu však tato emigrace,

podobně jako srbská kolonizace, neměla vliv, neboť eventuální úbytek albánského obyvatelstva byl kompenzován jeho vysokou porodností.

### **1. 8. Kosovo za Druhé světové války.**

25. března 1941 podepsala jugoslávská vláda protokol o přistoupení své země k mocnostem Osy. Veřejnost ani armáda však toto rozhodnutí nepřijaly a již následující noci byl v Bělehradě proveden puč a nastolena nová vláda usilující o neutrálnější zahraničně-politický kurs. Pro Německo znamenal tento převrat vítanou záminku k napadení a ovládnutí Jugoslávie a 6. dubna zahájilo hitlerovské letectvo bez formálního vyhlášení války brutální bombardování Bělehradu a dalších velkých měst, po němž následoval vpád spojených německých, italských, maďarských a bulharských armád na jugoslávské území. Demoralizovaná a nejednotná armáda zcela neschopná čelit jí neznámé strategii *Blitzkriegu* kapitulovala 17. srpna a teritorium státu bylo rozděleno mezi jednotlivé agresory či ponecháno v rukou místních polonezávislých kolaborantských vlád /28/.

Kosovo bylo dobyto Němci a Bulhary, nicméně na základě vídeňské schůzky von Ribentropa s hrabětem Cíanem z 21. dubna byla drtivá většina jeho území přičleněna k Albánii, od roku 1939 loutkového státu spojeného personální unií s italskou monarchií. Pod vládou Italů se ocitly rovněž západní oblasti Makedonie, čímž vlastně poprvé v historii došlo ke sjednocení albánského národního teritoria v jeden, byť nikoli nezávislý státní celek. Do nové „Velké Albánie“ nepatřila pouze malá část východního Kosova obsazená Bulhary a dále severní výběžek v okolí Mitrovice a Trepči přímo spravovaný Německem, které tak využívalo místního nerostného

bohatství. Zatímco v bulharské zóně se opakovala politika celoplošné represivní bulharizace známá z 1. světové války, v německé zóně získali Albánci částečnou autonomii. Měli možnost řídit své civilní záležitosti podle tradičního práva a bylo otevřeno asi 40 albánských škol. Německá správa rovněž iniciovala vytvoření albánského četnictva, jež však sloužilo především k šikaně Srbů a vyhánění kolonistů. Negativním jevem byla částečná refeudalizace ekonomických vztahů, která proběhla i v italské zóně. Oba okupační režimy se opíraly především o spolupráci s místní bohatou velkostatkářskou špičkou. Neprozíravá politika předchozího režimu neuspěla v transformaci silně tradicionalistické společnosti a místní feudální elita tak pouze využila první možné příležitosti k restauraci svých bývalých privilegií. Italská administrativa obnovila původní majetková práva bejů a povinnost rolníků odevzdávat jim 20% výnosů.

Již v červenci bylo Kosovo plně začleněno do civilní administrativy Albánského království a v únoru 1942 získali všichni kosovští Albánci jeho občanství. Otevřením více než 170 škol byla zahájena politika kulturní unifikace s mateřskou zemí. Formálně suverénní stát však zůstal loutkou v rukou Italů, kteří zde měli poslední slovo a svou autoritu podporovali přítomností asi 20 000 vojáků. Navzdory roli garanta národního sjednocení a „nezávislosti“ však nebyla italská okupace oblíbená. Albánci byli nuceni materiálně a finančně subvencovat její vojenský a civilní aparát a trpěli daňovým zatížením a již zmíněnou refeudalizací. Trh ovládly italské společnosti, které si monopolizovaly obchodní aktivity. To vedlo k cenovým spekulacím a neúměrné drahotě základního zboží /29/.

Problematické zůstávají i sympatie Albánců k mocnostem Osy. Jejich ochota kolaborovat byla v první řadě pragmatickým krokem

k dosažení nacionalistických cílů, či jen osobního prospěchu a neměla ideologické pohnutky. Většina kosovských Albánců považovala Italy za dočasně pozitivní epizodu a jako k „nevěřícím“ se k nim stavěla buď lhostejně či s odporem. Nezdařil se pokus o mobilizaci mas do strany fašistického typu podle italského vzoru. Fašismus získal sympatie pouze u malé části bejů jako možná protiváha vůči komunismu. Ve vědomí většiny byl spojen s agresivní dobovatelskou rétorikou Mussoliniho či Metaxase a byl vnímán jako hrozba národním zájmům.

Snaha okupační režim setřást vedla ke vzniku široké škály odbojových hnutí, jejichž cíle byly často v přímém protikladu. Pokud jde o Kosovo, obě klíčová hnutí vedoucí boj za osvobození Jugoslávie, tedy *Četnici* a *Partyzáni*, zde byla poměrně marginálním jevem. K nacionalistickým četníkům logicky albánské obyvatelstvo žádné sympatie chovat nemohlo. Ačkoli byl vůdce hnutí plk. Draža Mihajlović stoupencem širší jugoslávské myšlenky a v podstatě konzervativní monarchista, většina četnických elit zastávala tvrdé velkosrbské postoje vylučující sebemenší účast Albánců na budoucím uspořádání státu. Lpění na konzervativním šovinistickém programu nakonec četniky dovedlo k velmi krvavé občanské válce s partyzány a kolaboraci s Němci. Rovněž komunističtí partyzáni měli v Kosovu velice slabou pozici. V roce 1940 zde měla Komunistická strana pouhých 239 členů, z nichž jen 25% byli Albánci /30/. Navzdory revolučnímu národnímu programu byl SKJ (*Svaz komunistů Jugoslávie*) považován za slovanskou stranu a nedůvěru se nepodařilo odstranit ani po válce. První albánská partyzánská jednotka vznikla až v září 1942 v Uroševaci (alb. Ferizaj), další komunistické buňky byly aktivní v Trepči. Tento vývoj však neprobíhal v součinnosti s komunisty ve vlastní Albánii. Zdejší Komunistická strana vznikla 8. 11. 1941 pod jugoslávskou



patronací a jejími architekty byli osobní Titovi emisaři Dušan Mugoša a Miladin Popović. Jugoslávští komunisté již během války rozhodli o příštím setrvání Kosova v rámci Jugoslávie a řešení národnostní otázky pomocí reforem. Tito si především nechtěl znepřátelit srbskou základnu partyzánského hnutí, pro niž bylo případné odtržení Kosova absolutně nepřijatelné, na druhou stranu pak počítal po válce s realizací svých ambiciózních zahraničně-politických plánů. V jejich rámci plánoval vytvoření širší balkánské federace připojením Albánie, Bulharska a případně i Rumunska a Řecka, pochopitelně pod svým osobním vedením. Kalkuloval i s možným pohlcením Albánie jako budoucí jugoslávské republiky. V takto integrovaných útvarech se pak naskývala možnost spojení albánských regionů do jednoho autonomního celku.

Albánská KS v čele s muslimem Enverem Hoxhou respektovala situaci a soustředila se pouze na osvobození vlastní Albánie a ustavení komunistického režimu. Rovněž v Albánii vyústila protikladnost a roztříštěnost zájmů v odboji v krvavou občanskou válku /31/. Partyzáni potírali nemilosrdně ostatní organizace nezahrnuté v komunisty řízeném *Národně-osvobozeneckém hnutí* (LNC, *Lëvizja nacional-çlirimtarë*) jehož vůdcem byl Mehmet Shehu. Nejvýznamnější z nich byla tzv. *Národní Fronta (Balli Kombëtar)* s velkoalbánským nacionalistickým a antikomunistickým programem. Samostatný odboj s obdobnými ambicemi vedly na severu Albánie a v Kosovu bojůvky Muharrema Bajraktariho a Myslima Pezi.

8. 9. 1943 kapitulovala Itálie a připojila se k mocnostem Dohody. Patronát nad Albánií tak fakticky převzalo Německo, které garantovalo její nezávislost, obnovilo ústavní režim a usilovalo o získání loajality obyvatel slibem ponechání Kosova v jejím rámci. Podařilo se mu ovšem získat pouze neutralitu severoalbánských

Ghegů. Vnitroalbánský konflikt a problematiku Kosova během světové války je třeba vidět i pod zorným úhlem konkurenčních vztahů obou nadkmenových formací /32/. Drtivá většina komunistického odboje pocházela z řad Tosků a snadněji akceptovala možnost odtržení ghegského Kosova, k jehož populaci měla jen vágní historické vazby. Naopak velkoalbánský nacionalistický odboj byl téměř výlučně záležitostí Ghegů s větším napojením na kosovské prostředí /33/. Po vítězství komunistů v občanské válce a převzetí vlády tak došlo k monopolizaci moci v rukou tosských elit (Hoxha) a ukončení reálné podpory aktivit směřujících k národnímu sjednocení.

V zimě 1943 a znovu v květnu 1944 provedli Němci mohutné ofenzívy proti partyzánům, které však byly odrazeny a dobytím Shkodëru 29. listopadu 1944 se v Albánii chopili moci komunisté.

Po ústupu Němců se kosovští Albánci pokusili zorganizovat protikomunistický odboj, který ale nebyl úspěšný. Selhal také pokus o autonomní partyzánské hnutí s cílem národního sebeurčení, který byl podniknut na tzv. *Bujanské konferenci* v lednu 1944. Ta byla vystavena silné kritice v rámci SKJ a její výsledky byly ignorovány. Obě klíčová zasedání AVNOJ-e (*Antifašističko vjeće narodnog oslobodjenja Jugoslavije, Antifašistická rada národního osvobození Jugoslávie* – nejvyšší partyzánský orgán) v letech 1942-1943 proběhla bez účasti albánských delegátů a diskuse o budoucnosti Kosova byla v obavě před srbskou reakcí tabuizována.

Titovy partyzánské jednotky obsadily Kosovo na podzim 1944, což vyvolalo všeobecnou vzpouru. Ta byla interpretována jako kontrarevoluce a krvavě potlačena. Partyzáni argumentovali vinou kolaborace většiny Albánců s fašistickými okupanty. Boje trvaly až do února 1945, kdy bylo Kosovo dáno pod přímou vojenskou správu, vyhlášeno stanné právo a zahájena pacifikace území.

Situace za druhé světové války výrazně přispěla k prohloubení etnického napětí a vzájemných záští. Již během německého dobývání Kosova začalo vyhánění Srbů a kolonistů, které pokračovalo i pod italskou nadvládou, byť v menším měřítku. Další vlna násilí vypukla pod německým patronátem. Velmi tragickým činem nacistů bylo např. vytvoření albánské divize SS *Skanderbeg*, jejíž teror se v letech 1943-1944 silně zapsal do srbské národní paměti. Násilnosti a vyhánění pokračovaly i po odchodu Němců. Celkový počet Srbů, kteří z Kosova uprchli v letech 1941-1945 je odhadován na 40 000 osob /34/. Problematická je otázka imigrace Albánců do Kosova v období sjednocení. Její velký rozsah udávaný srbskými nacionalisty není zcela prokazatelný. Pravděpodobný počet imigrantů bude postižitelný v řádu tisíců. Šlo hlavně o osoby spojené s okupační administrativou, původní emigranty z Kosova, kteří se vraceli do rodné země a uprchlíky z občanské války.

### **1. 9. Kosovo v Titově Jugoslávii**

Kosovo padlo pod správu Titovy komunistické Jugoslávie v únoru 1945, ačkoli v Drenici se zbytky ozbrojeného odboje udržely až do června téhož roku. Pacifikace Kosova probíhala podle tradičních metod: například rekvizicemi úrody albánským rolníkům v dubnu a květnu 1945. Krizové poměry v oblasti však volaly po urychleném řešení. V červnu 1945 byla nakonec zvolena varianta ponechání Kosova v rámci Srbské republiky a 3. září byla vytvořena tzv. *Autonomní oblast Kosovo a Metohije (Autonomna oblast Kosovo i Metohija)*. Kosovu byl ovšem přiznán nižší statut než druhé autonomní jednotce v rámci Srbska–Vojvodině, která získala postavení provincie (srb. pokrajina) a tím pádem větší rozhodovací práva, která nemohla být narozdíl od Kosova zrušena rozhodnutím

republikových orgánů Srbska- podle ústavy FLRJ z 31. března 1946 a statutu Kosova z května 1948.

Tito si uvědomoval neudržitelnost dosavadní politiky konfrontace a asimilace a přistoupil k procesu odstraňování diskriminace Albánců a snahy o jejich zapojení coby zrovnoprávněných občanů do nové Jugoslávie. Albánci byli poprvé v historii uznáni za svébytnou menšinu a byla jim zaručena základní práva. Až do roku 1963 ovšem nezískali statut národnosti a za konstitutivní národ nebyli uznáni nikdy, což jim nedávalo právo k vytvoření vlastní republiky v rámci federace. Teze vůdčího teoretika nového režimu Slovince Edvarda Kardelje zaručovala právo na republiku pouze *národům* nemajícím vlastní národní stát za hranicemi Jugoslávie, což Albánci měli. V podobném postavení byli například Maďaři a Bulhaři. Došlo k lokálnímu jazykovému zrovnoprávnění a otevření škol v albánštině. Tento pokrok však narážel na alarmující míru negramotnosti, která v roce 1945 dosahovala 74% a také fakt, že drtivá většina úředních míst byla stejně obsazena Srby, kteří albánsky neuměli. Nedostatek vzdělaných lidí schopných obsadit nová učitelská místa navíc vedl k přílivu učitelů z Albánie.

Váženým problémem komplikujícím nově budované etnické soužití byla otázka návratu kolonistů a restituce jejich majetku. V březnu 1945 Tito sice zvláštním dekretem zakázal návraty do Kosova a Makedonie. Přes silný odpor v Srbsku však tento zákaz odvolal. Pokus o kompromis přišel 3. srpna 1945 v podobě zákona o agrární reformě, který zakazoval návrat kolonistů na půdu dříve násilně odebranou Albáncům a návrat těch, kteří v minulém režimu zastávali významné funkce (administrativa, četnictvo). Podle statistiky regionálního soudu v Mitrovici bylo do roku 1947 podáno 11 168 restitučních žádostí, z nichž bylo plně vyhověno ve 4 829

případech. Poválečná srbská kolonizace nicméně směřovala především do Vojvodiny na půdu uvolněnou po odsunu jugoslávských Němců /35/.

V březnu 1948 došlo k jedné z klíčových událostí jugoslávských vnitropolitických dějin. Byla jí roztržka Titovy skupiny se Stalinem a konsekventně s celým východním blokem. Navzdory velmi rigidnímu kursu ve vnitřní politice, jímž Tito demonstroval svou přináležitost k ostatním zemím sovětského bloku, Stalin nelibě sledoval vzrůstající ambice jugoslávského vůdce, jenž usiloval o rovnoprávné postavení se samotným generalissem a již zmíněnou integraci balkánských zemí pod vlastním žezlem. Jugoslávské vedení však své pozice a nezávislost uhájilo, byť za cenu ostrakizace a izolace od ostatních Stalinových vazalů. Pro kosovské Albánce znamenala roztržka v jistém smyslu tragédií. Albánie se totiž postavila na Stalinovu stranu a neprodyšné uzavření hranic s nyní nepřátelským státem zmrazilo rozvíjející se kontakty a spolupráci obou polovin rozděleného národa. Tak prudký obrat dosud až servilně poslušného Hoxhi se možná jeví překvapivým, nicméně v širším kontextu měl několik logických příčin. Hoxhova vnitropolitická pozice na počátku roku 1948 byla značně vratká a v mocenském boji v Tiraně se nejvehementněji prosazoval exponent jugoslávského vlivu Koçi Xoxe, který mimochodem pocházel ze slavomakedonské menšiny v okolí Ohridského jezera /36/. Příklonem na Stalinovu stranu a diskreditací Xoxeho (popraven 1949) se až patologicky ambiciózní Hoxha opět stal nejmocnějším mužem Albánie. Z ultranacionalistických pozic kritizoval výprodej národních zájmů a suverenity, v ideologické rovině se pak prezentoval jako strážce čistoty stalinských dogmat a garant správné cesty k socialismu. Případná federace by pro Albánii znamenala pohlcení nesrovnatelně

silnějším sousedem a tedy naprostou ztrátu nezávislosti, jež byla velmi krvavě vybojována během války. Nelze si ale ani dělat iluze o velmi nízké popularitě takového kroku mezi albánskou veřejností, jejíž tradiční srbofobie by byla těžko smířitelná s hegemonií Slovanů. Pochybnosti vyvolává rovněž to, jak by taková federace byla přijata v Jugoslávii, pro niž by znamenala především zvýšení počtu albánského (= muslimského) obyvatelstva, jež by si nárokovalo podíl na moci a prosperitě. A samotný Hoxha by se koneckonců nesmířil s podřízeným postavením ve vládnoucí oligarchii takovéto federace. Etnické sjednocení nebylo dostatečnou cenou za ztrátu osobní neomezené moci.

Dříve tabuizovaná otázka Kosova však posloužila Hoxhovi jako vítaný rámec pro kritiku nového nepřítele. Hoxha ostře napadal nerovnoprávné postavení kosovských Albánců a vybízel k protititovské rebelii, ačkoli požadavek sjednocení Kosova s Albánií nikdy explicitně nevyslovil. Obě strany zahájily rozsáhlou diverzní činnost, pronikání agentů na nepřátelské území a tradici pohraničních přestřelek, jež si do roku 1968 vyžádaly několik desítek životů. Tito se dokonce pokusil zorganizovat z emigrantů albánskou exilovou KS. Žádné z aktivit však pochopitelně nevedly k výsledkům.

Kolaps vzájemných vztahů měl za následek zhoršení postavení Albánců v Kosovu. Přestože většina z nich zaujala k probíhajícímu konfliktu mezi dvěma diktátory neutrální postoj, byli považováni za pátou kolonu a vystaveni represí. Jejím vykonavatelem byla jugoslávská tajná služba (UDB – *Uprava državne bezbednosti*) pod vedením ministra vnitra a člena nejužší kliky Srba Alexandra Rankoviće. Většina příslušníků UDB v Kosovu pocházela z řad Srbů, což bylo Albánci opět interpretováno jako pouhé pokračování dosavadního útlaku a ještě více prohloubilo vzájemné odcizení obou

národů. Jeho projevem byla i značná rezervovanost Albánců ke členství v SKJ, v roce 1954 tvořili Albánci pouhá 2,4% členské základny (Srbové 54,5%). Ještě menší bylo zastoupení Albánců ve všech úrovních vlády, a to včetně autonomní vlády Kosova, kde měli jasnou etnickou převahu. Součástí represí byla i promyšlená protiislámská politika, která v tradicionalistickém rurálním Kosovu vyvolávala silný odpor. Již v roce 1946 byly zrušeny islámské soudy podle tradičního práva šari'í a byly uzavřeny mekteby. V roce 1950 bylo kriminalizováno vyučování dětí v mešitách a r. 1952 zakázány dervišské řády, což představovalo těžkou ránu pro místní náboženskou kulturu. Ta byla nicméně součástí celkové protináboženské politiky komunistického režimu. Podobnou represí trpěla i pravoslavná církev, či církev katolická, především v Chorvatsku. Vůdčí představitelé dervišských kruhů byli i mezi obžalovanými ve známém tzv. *Prizrenském procesu* v roce 1956. Pokračovaly rovněž kampaně rekvizice zbraní doprovázené násilím a šikanou. Největší proběhla v zimě roku 1955. Mnoho Albánců volilo emigraci do Turecka, již úřady podporovaly a samy napomáhaly tvořit „tureckou identitu“ Albánců např. podporou školství v turečtině. Zatímco v roce 1948 se k turecké národnosti hlásilo 1 315 osob, což je zřejmě blízké reálnému počtu v Kosovu žijících Turků, o pět let později to bylo již 34 600 osob. Odhadovaný objem emigrantů do Turecka do roku 1966 činí asi 100 000 osob /37/.

Ačkoli z hospodářského hlediska představovalo Kosovo nejzaostalejší část Jugoslávie, až do roku 1957 nezískalo statut „nerozvinutého regionu“ jako např. Bosna a Hercegovina či Černá Hora a nemělo tedy nárok na zvláštní dotace z federálního rozpočtu. Teprve od tohoto roku byl schválen program industrializace a rozvoje Kosova, byl však primárně zaměřen na těžký a energetický

průmysl v okolí těžebních center. Kosovo zůstalo především surovinovou a energetickou základnou Jugoslávie a samo z vlastního bohatství neprofitovalo, neboť veškeré komodity byly vykupovány za fixní ceny neodpovídající realitě trhu. Nedošlo k rozvoji lehkého a spotřebního průmyslu a terciální sféry, která by vytvářela pracovní příležitosti, jichž byl v Kosovu markantní nedostatek stále se prohlubující v souvislosti s populační explozí. To vedlo v delší časové perspektivě k relativní pauperizaci obyvatelstva a úpadku ekonomiky, což byl jediný případ v rámci jinak prosperující Jugoslávie. Koncem 60. let byl národní důchod *per capita* v Kosovu šestkrát nižší než v nejnávštěvnějším Slovinsku a třikrát nižší než federální průměr.

Pokračovala také disproporce v obsazení veřejných postů. Přestože Srbové v 50. letech netvořili ani 30% obyvatelstva, zaujímali 68% administrativních míst a 50% kvalifikovaných dělnických míst. To vyplývalo mimo jiné i ze stále ještě nízké úrovně vzdělání v albánské společnosti.

Nová ústava z roku 1963 sice povýšila práva Kosova na úroveň Vojvodiny a uznala Albánce za národnost, avšak větším akcentem na federalizaci země posílila pravomoci jednotlivých republik a centralizaci jejich vnitřních poměrů. Změna stavu přišla až v červenci 1966 s odstraněním Alexandra Rankoviće. Oficiálním důvodem bylo obvinění ze zneužívání pravomocí tajné služby a tendencí k srbskému nacionalismu, skutečným motivem byl ovšem vnitřní mocenský zápas a dvorské intriky v Bělehradu. V březnu 1967 Tito osobně navštívil Kosovo a kritizoval neutěšené poměry v provincii s příslibem změn k lepšímu. Z oficiálního slovníku a médií zmizelo pejorativní označení „Šiptar“ ve prospěch neutrálního a korektnějšího termínu „Albanac“ a pro celou oblast se



opět začal používat starý název *Kosovo* namísto dosavadního *Kosovo i Metohija*, který Albánce iritoval /38/.

Uvolnění poměrů však vedlo k prudké radikalizaci albánského veřejného mínění a výbuchu dlouho potlačované nespokojenosti. Situace vyvrcholila v listopadu 1968 mohutnými demonstracemi v Prištině a dalších kosovských městech (i v Makedonii). Z albánských úst zazněly požadavky samostatné republiky, zlepšení ekonomické situace a založení university. Došlo i na nacionalistická a iredentistická hesla a aklamace Hoxhovi a Albánii. V Prištině přerostly protesty v lokální násilné střety, při nichž byl jeden demonstrant zabit. Vláda odpověděla represí a sankcemi.

Krizovou situaci řešil establishment vstřícností k albánským aspiracím a rozšířením prostoru pro kulturní a národní aktivity. V roce 1969 byla v Prištině založena *Albánská universita*, *Albanologický ústav* a albánské nakladatelství *Rilindja*. Na základě jazykového zákona z roku 1970 byla rozšířena síť škol a albánštině byl poskytnut široký prostor v tisku, rozhlase a televizi. Výměnou za loajalitu režimu se pro Albánce otevřely široké možnosti kariéry ve státních a stranických tělesech na všech úrovních mocenské pyramidy, včetně ozbrojených složek. Pozitivním jevem nového kursu byla rovněž normalizace vztahů s Albánií. Po odvratu od Chruščovova SSSR se Hoxha opřel o nerovnoprávné spojenectví se vzdálenou a radikální maoistickou Čínou a tezi o soběstačnosti a izolaci své země. Potenciální ekonomicko-hospodářské vakuum se snažil zmírnit částečným spojenectvím se státy sledujícími na Moskvě nezávislou linii, zejména s Rumunskem. Po plukovníckém převratu v Řecku v roce 1967, který obnovil rétorická cvičení na téma osvobození „Severního Epiru“, tedy jižní části Albánie, a především sovětské invazi do ČSSR o rok později, začal Hoxha sondovat možnosti uvolnění i se svým nejdůležitějším sousedem.

Také pro Tita bylo brutální potlačení *Pražského jara* impulsem k vstřícným krokům. Obával se možné aplikace *Brežněvovy doktríny* na Jugoslávii a vítal protisovětského spojence na vlastních hranicích. Přes trvající nesmiřitelnost obou režimů byly znovuotevřeny hranice a umožněny návštěvy Albánie, nikoli však naopak. V roce 1970 byla podepsána dohoda s Tiranskou universitou o příchodu albánských pedagogů a používání albánských učebnic. Těchto kanálů neváhal Hoxha využít k ideologické infiltraci, což jugoslávská vláda vesměs tolerovala.

V této souvislosti stojí za zmínku úvaha, proč se jugoslávská vláda nepokusila vytvořit svébytný „kosovský“ národ s odlišnou identitou, ačkoli disponovala mocenskými nástroji a možnostmi sociálního inženýrství. Nabízela se i inspirace vzorem sovětské snahy utvořit moldavský národ co nejvíce odlišený od Rumunů. Kosovští Albánci např. přijali oficiální variantu spisovného jazyka na základě dialektu Toskú, ačkoli všichni hovoří ghegsky. Existovala i možnost využít sociálně-kulturní specifika či rozdíly v míře religiozity. Takto docházelo k pomalé identifikaci jugoslávských Albánců s mateřskou zemí. Tito počítal s nadřazeností vlastního modelu socialismu oproti Hoxhovu rigidnímu válečnému stalinismu a považoval jej za atraktivnější. Veškeré snahy o jeho vývoz do Albánie však byly tamní bezpečností (Sigurimi) tvrdě potlačeny. Lze se rovněž oprávněně domnívat, že většina Kosovanů by nebyla ochotna vyměnit život v relativně prosperující, liberální a světu otevřené Jugoslávii za děsivé životní podmínky ve zbídačené, izolované a krajně totalitní Albánii. Sám Hoxha by pravděpodobně odmítl absorbovat více než 1 500 000 kosovských Albánců nepodrobených jeho dlouholeté drezůře a eventuálně se s nimi dělit o moc.

Ústupkem probouzejícímu se albánskému nacionalismu bylo i povolení veřejně vyvěšovat národní vlajku, ačkoli tato možnost byla např. Srbům či Chorvatům odepřena.

Dalším zásadním krokem byly změny přijaté v ústavě z 21. února 1974, která dovedla Jugoslávii k faktickému konfederativnímu modelu státního zřízení a Kosovu (a Vojvodině) garantovala *de facto* stejná práva jako republikovým subjektům federace. Jejich zástupci měli tedy stejný hlas v kolektivním vedení státu jako zástupci republik. Byla vytvořena autonomní kosovská vláda, parlament (*skupština*) a autonomní ústavní soud. Obsazování postů v těchto tělesech se řídilo proporčním etnickým klíčem, čímž byla cíleně posilována účast Albánců na veřejném životě. Ani tentokrát se Bělehrad neodhodlal k vytvoření republiky. Důvodem byla výše uvedená teoretická konstrukce E. Kardelje, ve skutečnosti však rozhodly obavy z nacionalistické reakce v Srbsku, již by režim nemusel zvládnout potlačit. Nebyla ani vyloučena možnost snah o spojení s Albánií, ačkoli kosovské obyvatelstvo k takové možnosti neinklinovalo. To je paradoxní zvláště v případě vědomí, že v Jugoslávii žilo více Albánců než Makedonců a Černohorců, kteří republiku měli. Roku 1971 tvořili Albánci 6,4% obyvatelstva Jugoslávie, v roce 1981 již 7,7%. Toto zdánlivě kompromisní řešení se však ukázalo lichým, neboť Albánce neuspokojilo a v Srbsku vyvolalo silný a všeobecný odpor a pokles Titovy popularity.

Dalším projevem snahy o nápravu poměrů byly od konce 60. let mohutné investice do infrastruktury a průmyslu. Opakovaly se však předchozí chyby soustředěním se na těžký a energetický sektor a zanedbáváním infrastruktury, které nevedly k reálnému zlepšení poměrů. Nebyl řešen ani problém stagnujícího zemědělství, které zaměstnávalo přes polovinu populace, ale tvořilo pouhou pětinu národního důchodu.

Politicko-kulturní emancipace vedla ke vzniku ambiciózní vzdělané vrstvy, která však nebyla schopna nalézt adekvátní uplatnění a propadala skepsi a nedůvěře v jugoslávský model. Snahy zmírňovat nezaměstnanost umělým bujením vysokého školství tuto frustraci pouze násobily. Kosovská ekonomika vykazovala nejvyšší míru inflace v Evropě a nezaměstnanost byla enormní. Ani v 70. letech se nepodařilo odstranit mnoho neuralgických příznaků zaostalosti /39/. Přes existenci mohutného energetického průmyslu bylo několik set vesnic stále neelektrifikováno a konzumace elektrické energie na jednu domácnost byla v Kosovu čtyřikrát nižší než ve Slovinsku. 36% obyvatelstva bylo stále ještě negramotných. Nedostatečně rozvinutá byla i lékařská infrastruktura. Např. zhruba 1/3 porodů probíhala bez odborné péče a novorozenecká úmrtnost dosahovala 55%. Selhávala sociální politika státu, zejména ve vyplácení důchodů. Kosovo trpělo silným přelidněním (133 obyv./km<sup>2</sup>, jug. Ø 84 obyv./km<sup>2</sup>), které ještě prohlubovala enormní míra porodnosti mezi kosovskými Albánkami. Ta byla v Srbsku interpretována jako záměrná a odvozována z genetických a kulturně-náboženských rysů, ačkoli ve skutečnosti vyplývá ze sociálních faktorů daného prostředí a snížení kojenecké úmrtnosti. Vysokou míru porodnosti vykazovali i kosovští Srbové (zhruba 2,5krát vyšší než v Srbsku). Její nižší úroveň ve srovnání s albánskou souvisí s mnohem rychlejším tempem procesu urbanizace, kariérní emancipace žen a sociální změny. Svou roli hrála i velmi vysoká míra potratů mezi srbskými ženami (nejvyšší v Evropě) a praktická neexistence tohoto jevu v tradicionalistickém albánském prostředí.

Tento trend vedl ke stále většímu přesunu etnického poměru ve prospěch Albánců, kteří počátkem 80. let tvořili zhruba 78% kosovského obyvatelstva. Jejich emancipace zahájená v polovině

60. let vyvolala v srbském prostředí odpor a obavy a negativně se promítla do vzájemných vztahů obou komunit. Od 70. let docházelo k prokázaným případům protisrbské diskriminace, nátlaku a násilí. Tyto víceméně individuální případy byly v Srbsku medializovány, paušalizovány a použity k antialbánské propagandě. Zvýšená míra emigrace Srbů z Kosova byla interpretována jako útek před albánským útlakem. Její důvody byly však hlavně ekonomické a netýkala se jen Kosova, ale i ostatních nerozvinutých částí země. Ze stejných důvodů ostatně emigrovali i Albánci, jednak na sever Jugoslávie, a dále do západní Evropy (hl. Německo a Švýcarsko), kde vytvořily vlivné a prosperující komunity gastarbeiterů. Sociální změny v 70. letech, byť nedokonalé a polovičaté, urychlily národní dozrávání Albánců a prohloubily jejich politické ambice. Přetrvávající neutěšené poměry však tyto tendence zradikalizovaly a vedly k postupnému růstu ilegálních aktivit a častému zaujímání radikálních postojů. Narůstající pocity strachu a ohrožení mezi kosovskými Srby tak nebyly nepochopitelné.

Vládnoucí elita však na řešení těchto problémů rezignovala a koncem 70. let se v souvislosti se zhoršujícím zdravotním stavem prezidenta Tita soustředila na lavírování a nadcházející boj o moc. Po jeho smrti 4. 5. 1980 přešla moc ve státě do rukou orgánů kolektivního vedení. Jejich složitá struktura však brzdila efektivitu řízení a země začala pozvolna upadat do vleklé politické a hospodářské krize.

## Poznámky ke kapitole 1.

- /1/ Malcolm, *Kosovo. A short history*. str. 29-30
- /2/ tamtéž, str. 52
- /3/ tamtéž, str. 101
- /4/ Kiel, M. , Prizren (EOI) ,str 337-338.
- /5/ Malcolm, *Kosovo. A short history*. str. 99
- /6/ viz : Duijzings, *Religion and politics of identity in Kosovo*, str. 1-36, a str. 87-89
- /7/ Malcolm, *Kosovo. A short history*. str. 117-118
- /8/ tamtéž, str. 110-111
- /9/ tamtéž, str. 140, a str. 161
- /10/ viz např. slavné beletristické zpracování života srbských běženců ve Vojvodině: Crnjanski, M., *Běženci panonských bažin*. (Praha 1981)
- /11/ Malcolm, *Kosovo. A short history*. str. 171
- /12/ tamtéž, str. 172
- /13/ *Dějiny jihoslovanských zemí*, str. 195
- /14/ Malcolm, *Kosovo. A short history*. str. 197
- /15/ viz zejména: Elsie, R., *A dictionary of albanian religion, mythology and folk culture*. str. 25-33 a Norris, H., T., *Islam in the Balkans*, str. 89-99, 123-127
- /16/ Likvidace janičárů sultánem Mahmudem II. v roce 1826 v rámci modernizace osmanského vojska a snahy zbavit se nepohodlné a těžce zvladatelné masy neefektivních a konzervativních janičárů. Po jejich masakru v Istanbulu dne 15. 7. 1826 byl zakázán i beктаšijský řád, tvořící jejich organizační a duchovní zázemí, jeho vůdcové v hlavním městě byli popraveni, řádové domy zbořeny a majetek konfiskován. Preferovaným řádem v Osmanské říši se stala sultány protěžovaná Mevleviya (Mawlawija). Viz např.: Gombár, E., *Moderní dějiny islámských zemí*, str. 107-109

/17/ k dílu Naima Frashëriho viz: Duijzings, G., *Religion and politics of identity in Kosovo*, str. 157- 75, Norris, H.,T., *Islam in the Balkans*, str. 162-166, 169-176, 182-188

/18/ Malcolm, *Kosovo. A short history*. str. 17

/19/ Celkově asi 40 osmanských velkovezírů mělo albánský původ, dále zaujímali Albánci vůdčí místa v osmanské armádě. Albánského původu byla vládnoucí dynastie v Egyptě, kterou založil v roce 1805 Muhammad Ali (do r. 1952).

/20/ Malcolm, *Kosovo. A short history*. str. 228-229.

/21/ tamtéž, str. 230

/22/ tamtéž, str. 252-257

/23/ Vickers, M., *The Albanians. A modern history*. str. 104-105

/24/ k problematice albánského školství v období 1918-1941 viz především: Hadri, A., *The position and condition of Kosova in the kingdom of Yugoslavia 1918-1941*.

in: *The truth on Kosova*. str. 127-137

/25/ viz zejména: Verli, M., *The colonizing agrarian reform in Kosova and the other albanian regions in Yugoslavia after the first world war*.

In.: *The truth on Kosova.*, str. 140-147

/26/ Problematika kačacké resistance: viz zejména: Limani, R., *The outlaw movement in Kosova (1918-1928)*, tamtéž, str. 162- 164, podle originální studie *Levizja Kaçake në Kosovë* (Prishtina 1981) a dále: Malcolm, *Kosovo. A short history*. str. 274-278

/27/ viz: Shtylla, Z., *The forced deportations of Albanians in the years 1912-1941*, in.: *The truth on Kosova*, str. 140-147

/28/ viz *Dějiny jihoslovanských zemí*, str. 440-452

/29/ Malcolm, str. 296

/30/ tamtéž, str. 300

/31/ Vickers, *The Albanians*. str. 149,

Dále viz: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku*. kap. Albánie za II. sv. války, str. 42-44

/32/ Albánský národ se tradičně dělí na dvě hlavní nadkmenové formace: Tosky a Ghegy. Ghegové obývají severní část albánských území, Toskové jižní. V Albánii je předělem obou komunit řeka Shkumbi a linie Elbasani, Tirana, Durrës. Populace hlavního města je smíšená. Albánci žijící v bývalé SFRJ náleží všichni k Toskům. Obě komunity se odlišují rozdíly v jazyce, zejména ve fonetice, folkloru a tradicích. Ghegové jsou obecně považováni za konzervativnější a tradicionalističtější. Spisovná albánština vychází z nářečí Tosků (od r. 1972), ghegská varianta, vypracovaná shkodëřskými katolíky byla potlačena.

Podrobnosti k dělení viz: Malcolm str. 14-15 a Inalcik, *Arnawutluk* (EOI), str. 651-652

/33/ Podobná rivalita obou nadkmenových formací vyvstala znovu po pádu komunistického režimu v 90. letech. Do r. 1997 byl u moci president Sali Berisha pocházející z ghegského prostředí (Tropoja), mající rodině vazby v Kosovu a protěžující ghegské klany. Ozbrojená konfrontace v roce 1997 vyšla především z řad Tosků odsunutých od moci začátkem 90. let, kteří po uklidnění poměrů zaujali klíčové mocenské posty. Tato rivalita se opět odrazila v podpoře kosovské resistance, jejíž intenzita po roce 1997 poklesla a která nadále vycházela z víceméně soukromých iniciativ v ghegské severní Albánii, již centrální tiranská vláda zcela nekontrolovala.

/34/ Malcolm, str. 313

/35/ tamtéž, str. 317- 318

/36/ Kadare, *Le printemps albanais*, str. 50

/37/ Malcolm, str. 323



/38/ Metohija je tradiční srbský název pro západní část dnešního Kosova, slovo pochází ze středověké řečtiny a označuje statky patřící k pravoslavným klášterům. Z tohoto titulu je pro Albánce díky přílišné „slovansko- pravoslavné“ konotaci nepřijatelné. Albánský název pro západní část Kosova je Rrafsh i Dukagjinit („Dukagjinská planina“), podle mocného severoalbánského středověkého klanu Dukagjin.

/39/ viz vynikající studii: Islami, H.: The demographic problems of Kosova and their interpretation. In: The truth on Kosova, str. 261-276

## 2. Krize 1981-1990

### 2. 1. Demontrace 1981

Dne 11. března 1981 vypukla v Prištině pokojná demonstrace asi 2 000 převážně albánských studentů, kteří požadovali zlepšení nevalných podmínek v kolejích a menzách. V obavě před pokračováním demonstrací a jejich možnou politizací přijaly místní autority poměrně přísná opatření k jejich pacifikaci, mimo jiné i ve snaze zajistit maximální míru bezpečnosti při příležitosti právě probíhající *Titovy štafety mládeže*, jež měla Prištinou 26. března procházet. Bylo zatčeno studentské vedení demonstrace. Kosovské úřady však tímto činem vyvolaly silnou a dosud nevídanou reakci. 25. března vypukly demonstrace v Prizrenu a následující den se v mnohem větší intenzitě přesunuly do Prištiny, kde vyvrcholily 1. a 2. dubna masovým protestem, jež nabyl podoby svého druhu celoalbánské revolty a rozšířil se téměř do všech kosovských měst a obcí.

Takto masové a intenzivní nepokoje způsobily v Jugoslávii psychologický šok. K jejich potlačení byly nasazeny obrovské policejní a vojenské kapacity složené z příslušníků všech jugoslávských národů (cca 30 000 mužů), a to včetně jednotek JLA vyzbrojených těžkou vojenskou technikou (tanky, helikoptéry, obrněná vozidla). V Kosovu byl vyhlášen výjimečný stav, stanné právo, zaveden režim patrolujících policejních hlídek a celá provincie byla uzavřena vůči sousedním republikám Jugoslávie a Albánii. Byl vyhlášen zákaz pohybu zahraničních novinářů a na informace z Kosova byla uvalena přísná cenzura.

Tyto demonstrace a jejich potlačování si podle oficiálních jugoslávských statistik vyžádaly 9 mrtvých na straně protestujících

zhruba 260 zraněných, ačkoli skutečné počty lze oprávněně považovat za vyšší /1/.

Původně studentská demonstrace s fakticky oprávněnými požadavky na zlepšení životních podmínek, jíž se účastnilo i nemálo srbských studentů, však snad zákonitě přerostla v masový a politicky zabarvený protest, jímž Albánci ventilovali za léta nashromážděnou frustraci a nespokojenost s obecnými poměry v Kosovu /2/. Požadavky odstranění hospodářské a sociální diskriminace logicky vyústily v politické emancipační ambice a volání po albánské republice v rámci federace, v průběhu potlačování demonstrací pak také v požadavek garance práva na svobodu projevu a shromažďování, které jugoslávská ústava zaručovala. Mezi demonstranty se ovšem objevily i menší skupinky radikálů požadujících odtržení Kosova a jeho sjednocení s Albánií a opět zazněly aklamace Enveru Hoxhovi. Ačkoli tyto živly tvořily mezi demonstranty zanedbatelnou menšinu, jejich viditelnost byla paušalizována a zneužita propagandistickým vztažením na většinu Albánců.

Ve vládnoucím kruhu federace byly tyto demonstrace interpretovány jako antijugoslávské, nacionalistické a kontrarevoluční a opět byly ignorovány jejich skutečné příčiny a motivy, které vyplývaly z dlouhodobé krize. Jako řešení byla zvolena represe, izolace Kosova od vnějšího světa a proces normalizace poměrů.

Jugoslávské vedení se vinu za celou událost snažilo svalit na jednak na existující či neexistující odbojové skupiny a na teorii tzv. *Tiranského spiknutí*, podle nějž stál za vyvoláním krize Hoxhův režim. Opoziční a ilegální skupiny byly obecně děleny do tří základních proudů:

- 1) Umírněný proud požadující republiku v rámci SFRJ, který se sám dělil na komunistický a nekomunistický.
- 2) Marxistické a stalinistické skupiny požadující sjednocení s Albánií a zaměřené prohozhovsky, ev. čistě nacionalistické iredentistické skupiny.
- 3) Antikomunistické a islamistické skupiny.

Zárodky podobných skupin vznikaly v Kosovu již od padesátých let v souvislosti s narůstajícím nacionálním uvědoměním albánské populace. V sedmdesátých letech tvořili Albánci odsouzení za za různé skutečné či vykonstruované projevy nacionalismu nejvyšší procento mezi politickými vězni v SFRJ, jen v letech 1974-1981 bylo takto odsouzeno a uvězněno více než 600 Albánců /3/. V Kosovu vznikaly malé a tajné odbojové buňky o minimálním počtu členů organizované na vysoce konspirativní bázi a v praxi vzájemně téměř nekomunikující. Do roku 1981 odhalily jugoslávské bezpečnostní služby údajně sedm takovýchto organizací a uvěznily jejich vůdce /4/. Mezi organizacemi, které požadovaly sjednocení Kosova s Albánií patřily např. *Marxisticko-leninská skupina Kosova* pod vedením Kadriho Zeky a Hidajeta Hyseniho či *Hnutí za národní osvobození Kosova* v čele s bratry Jusufem a Bardoshem Gervallovými (Gervalla). Ze skupin požadujících republiku v rámci SFRJ bylo aktivní např. *Hnutí za albánskou republiku* pod vedením Nuhiho Berishy (1984 zastřelen policií). Bližší identita, organizace či aktivita těchto skupin je ovšem velmi těžko zjistitelná /5/.

Zcela prokázaná není ani jejich účast v demonstracích, ačkoli ji pochopitelně nelze vyloučit. Většina účastníků radikální a iredentistické postoje nezastávala. Požadavky na zlepšení hospodářské a sociální úrovně byly obecně rozšířenými postoji. Extrémní iredentistické postoje některých demonstrantů zřejmě vyplývaly z minimálně ideové příslušnosti ke skupinám druhého

typu, většina kosovských Albánců si ovšem sjednocení nepřála. Po otevření hranic v sedmdesátých letech a návštěvách Albánie prožila kosovská společnost těžkou deziluzi z bídnych podmínek panujících v Hoxhově režimu. Ta vedla k opadnutí zájmu o případné sjednocení s mateřskou zemí. Velmi důležitý je také fakt, že kosovští Albánci neuznávali Hoxhu za vůdce národa, navzdory jeho četným pretenzím a zesílené propagandě, zejména po roce 1981. Ta měla ovšem hlavně rétorický charakter a nevedla k vážnějším praktickým krokům ve prospěch změny situace v Kosovu. Hoxha v žádném případě neměl zájem na rozvrácení albánsko-jugoslávských vztahů a tvrdě persekvoval veškeré prokosovské ilegální aktivity na svém území, včetně vracení emigrantů, disidentů či příslušníků odboje. Vypjatá protijugoslávská propaganda sloužila na prvním místě k odvrácení pozornosti od všeobecně prudce se zhoršující situace v Albánii a ventilaci případné nespokojenosti zaměřením zájmu na zároveň nesmírně blízké a vzdálené nacionalistické téma. Hoxha účelově poukazoval na policejní represí v Kosovu a další vybrané negativní stránky tamější situace a vyhýbal se vylíčení obecných a poměrů v provincii, zejména v otázce životní úrovně a občanských práv, jejichž skutečná úroveň byla v příkrém rozporu s jeho propagandou. Ačkoli Hoxha požadavky demonstrantů hlasitě podpořil a publikováním vybraných článků z kosovského tisku v překladu do angličtiny se zasloužil o jejich publicitu ve světě /6/, neexistuje přímý a jasný důkaz o jakékoli tiranské účasti v těchto demonstracích.

Objevily se rovněž úvahy o tzv. sovětském spiknutí, tedy domněnkou, že za vyvoláním demonstrací s cílem destabilizovat SFRJ stojí protititoistická klika složená z bývalých stalinistů, četníků a stoupenců Alexandra Rankoviće, úhrnem tedy zastánců tvrdé linie v otázce Kosova. Také tyto dohady patří spíše do sféry

fantazií /7/. Mezi částí albánské veřejnosti rovněž panovalo přesvědčení o vyvolání těchto demonstrací tajnou policií coby záminky k represí a potlačení národních aspirací /8/. Zjištěna nebyla ani přítomnost vyloženě islamistických elementů, požadavky neopustily nacionalistickou a sekulární sféru, jak je ostatně u albánských národních hnutí obvyklé, a sami duchovní se od nich v zájmu prokázání loajality režimu distancovali.

Demonstrace z jara 1981 znamenaly neobyčejně důležitý přelom ve vývoji nejen vlastní provincie, ale i celé SFRJ, a to hned z několika zásadních příčin. Kosovsko-albánská veřejnost dala jasně najevo nespokojenost s dosavadní politikou a ukázala její neudržitelnost do budoucnosti. Federální vedení však opět nereflektovalo realitu situace, a nepřijalo odpovídající opatření, která by alespoň v dílčích záležitostech vedla k její nápravě. Zůstává ovšem otázkou, zda byla v podmínkách posttitovské federace takováto náprava vůbec možná a zda by nevyvolala dominový efekt dalších v té době ještě velmi latentních krizí, které naplno vypukly v první polovině devadesátých let.

Silové řešení sice situaci zklidnilo, ale do budoucna vedlo pouze k trvalé a již nevyhnutelné policejní přítomnosti v provincii a různě intenzivní represí, kterou Albánci vnímali jako zaměřenou výlučně proti sobě. V delší časové perspektivě pak favorizovalo jestřáby a radikální síly na srbské politické scéně a odsunovalo do pozadí umírněné reformisty a zastánce kompromisních řešení. Tato tzv. *kosovská karta* se stala v Srbsku esem ve hře o moc a poskytla ideový a mobilizační rámec nastupující generaci nacionalistických politiků. V širším kontextu podnítily demonstrace diskusi o hodnotě a především budoucnosti Titova státnického odkazu a vyvolaly kritiku jeho předchozí politiky otevřenosti a uvolnění v otázce Kosova. To postupně vedlo k detabuizaci dříve zapovězených témat

týkajících se národnostního soužití. Především vyšlo najevo, nakolik dosavadní vývoj Jugoslávie závisel na presidentově autoritě, charismatu a roli integrujícího prvku. Hospodářská krize, která vypukla začátkem osmdesátých let, vyústila v diskusi o dosavadní formě přerozdělování státního produktu mezi severem a jihem země a jeho skutečné efektivitě. Decentralizovaný charakter systému pak nadále ochromoval federální vedení a vedl k postupné akumulaci moci v jednotlivých republikách.

## **2. 2 Pacifikace, represe a růst etnického napětí 1981- 1986**

Prvním a tradičním krokem k nápravě budoucích poměrů byla obligátní čistka na nejvyšších stranických postech v rámci provincie, ačkoli všichni činitelé se minimálně slovně proti demonstracím postavili. S poukazem na neschopnost čelit krizové situaci byli tito funkcionáři přinuceni k demisi či rovnou odvolání a na jejich místa byly dosazeny staré a časem prověřené kádry, které skýtaly záruku loajality. Nejvyšší stranický představitel Kosova Mahmut Bakalli byl takto nahrazen svým někdejší předchůdcem Velim Devou, předseda presidia AO Xhavit Nimani pak ustoupil letitému funkcionáři Alimu Shukriovi. Obětí normalizace se stal i nejvýše postavený srbský představitel v kosovských orgánech - předseda skupštiny Dušan Ristić. Rozsáhlá výměna kádrů probíhala pochopitelně i na nižších úrovních mocenské a stranické pyramidy.

Mnohem závažnější byla čistka v pedagogické a akademické sféře, která postihla velkou část kosovsko-albánských intelektuálních elit podezřelých či obviněných ze sympatií k protestnímu hnutí, nebo ty, kteří je odmítli ex post odsoudit. Postiženi byli zejména učitelé, kteří odmítali suspendovat nebo vylučovat ze škol účastníky studentských pochodů. K nejvýše

postaveným persekvovaným osobám patřili rektor přištinské university Gazmend Zajmia či prominentní historik a akademik profesor Ali Hadri. Tito intelektuálové vytvořili v osmdesátých letech zárodečnou strukturu budoucí kosovsko- albánské umírněné opozice a z titoistických pozic prosazovali autonomistické požadavky s akcentem na dodržování lidských práv a snahou o internacionalizaci celého problému, jež vyvrcholila v roce 1983 dopisem generálnímu tajemníkovi OSN s připojeným seznamem 57 persekvovaných akademiků. O popularizaci kosovské otázky mezi světovou veřejností se rovněž zasazovala albánská diaspora v zahraničí, především v USA. V tomto směru aktivní byl např. známý intelektuál a spisovatel Arshi Pipa /9/.

Naopak loajálními albánským funkcionářům, kteří byli ochotni výměnou za prominentní místa v jugoslávské oligarchii bojovat proti projevům nacionalismu v Kosovu, umožňoval režim nadále strmou osobní kariéru a přístup do nejvyšších kruhů federace. Ten navíc usnadňovala ústavou zakotvená rotace kádrů v nejvyšších funkcích. Vůdčím albánským politikem v osmdesátých letech se stal Azem Vllasi, dřívější předseda celostátního komunistického svazu mládeže, který se v roce 1986 ujal nejvyššího stranického postu v provincii. Spisovatel Sinan Hasani pak v letech 1986-1987 zastával dokonce nejvyšší post v rámci SFRJ, úřad federálního předsedy předsednictva, tedy presidenta. Na špičce hierarchie se udržel i Ali Shukria, v roce 1984 předseda předsednictva ÚV SKJ (= generální tajemník). V roce 1985 pak další Albánec, Iljaz Kurteshi, zastával úřad předsedy federální skupštiny /10/.

Proces pacifikace a normalizace poměrů vyústil v poměrně rozsáhlou represivní kampaň, kterou usnadňoval permanentní policejní a výjimečný stav v provincii. Podle jugoslávských statistik bylo v souvislosti s demonstracemi jen do poloviny roku 1982



uvězněno více než 700 osob. K roku 1984 představoval počet Albánců odsouzených k trestům odnětí svobody v rozmezí 1-15 let zhruba 600 osob, dalších asi 1600 osob bylo odsouzeno ke kratším trestům /11/. I nadále tvořili Albánci nejvyšší procento mezi politickými vězni v rámci celé federace, a to asi 60%. Uvěznění a odsouzení probíhalo často na základě vykonstruovaných obvinění a v některých případech bylo doprovázeno nátlakem, šikanou, mučením či velmi silným psychickým nátlakem, např. pomocí drog /12/. Tato praxe pouze nahrávala albánské nacionalistické opozici ve získávání sympatií v zahraničí a mezi širokou veřejností vedla ke vzniku kultu mučedníků a bojovníků za svobodu, čímž upevňovala stále exkluzivnější vědomí národní identity.

V ilegální rovině pokračovaly aktivity radikálních a tajných opozičních skupin, i nadále často envervistické (= prohozhovské) orientace, které se projevovaly ve formě výjimečných teroristických útoků, jako např. v roce 1984 v Prištině, či pokusů o nezákonné vyzbrojování /13/. Většina postižených Albánců však byla uvězněna z mnohem prozaičtějších důvodů a obvinění z nacionalistických aktivit. Za ty bylo považováno např. psaní „nacionalistických“ nápisů a grafitů na veřejných místech, tzv. slovní přestupky, a přechovávání a rozšiřování tzv. nacionalistické literatury, k níž byly počítány i dříve povolené knihy a učebnice albánské provenience. Po uzavření hranic v roce 1981 a faktickém zmrazení vzájemných vztahů, zejména v kulturní rovině, byl dovoz knih z Albánie kriminalizován a osnovy na všech stupních škol byly nahrazeny oficiálními jugoslávskými osnovami v albánských překladech ze srbochorvatštiny.

Na srbské politické scéně vedly události z roku 1981 k růstu mediální antialbánské kampaně. Ta byla umožněna částečným uvolněním cenzury a také detabuizací témat s nacionálním obsahem.

Krizová situace v provincii pochopitelně vedla k vyostření mezietnických vztahů a v srbské komunitě ještě více prohloubila pocity ohrožení a diskriminace ze strany albánské většiny. Vzrostla intenzita srbské emigrace z Kosova. Jen v letech 1981-1984 se takto vystěhovalo asi 20 000 Srbů /14/. Narozdíl od šedesátých a sedmdesátých let však tato emigrace byla poněkud jednobarevně paušalizována v srbských médiích a interpretována jako reakce na albánský útlak a snahu Albánců o etnickou homogenizaci provincie, ruku v ruce s obviněními z rasového, sexuálního a majetkového násilí a nucení Srbů k prodeji nemovitostí pomocí nátlaku či dokonce přímého vyhrožování. Tyto případy nebyly zejména ve venkovských oblastech na vesnicích s drtivou převahou Albánců vůbec výjimečné. Ačkoli srbská vláda přijala některá obstrukční opatření pro odvrácení této emigrace, zejména v otázce prodeje či převodu nemovitého majetku kosovských Srbů, jejich efekt se většinou zcela míjel účinkem a byl minimální. Primárním důvodem vystěhovalectví byly opět ekonomické a sociální důvody, zejména mezi mladou generací. Obdobný trend vykazovala rovněž albánská komunita, ačkoli údaje o míře její emigrace většinou nebyly záměrně zveřejňovány. Stále vzrůstající populační přírůstek mezi Albánci byl otevřeně vydáván za nástroj nátlaku a dokonce genocidy, a opět nebyly analyzovány jeho skutečné příčiny v zaostalém a rurálním prostředí Kosova. Účelově manipulována a nadhodnocována byla i hypotetická míra emigrace z Albánie do Kosova. Zatímco oficiální statistiky hovořily o cca 6 000 osobách od konce druhé světové války, propaganda šířila čísla oscilující mezi 200 000-400 000 tisíci Albánců /15/.

Přes vzrůst mezietnického napětí zůstalo Kosovo v osmdesátých letech územím s nejnižší mírou kriminality v rámci SFRJ a většina trestných činů se navíc děla uvnitř jednotlivých

komunit, mediální propaganda tedy nebyla opodstatněná. Mezi lety 1981-1987 došlo v Kosovu pouze k pěti mezinárodním vraždám (tedy ve vztahu Srbové-Albánci) a pokud jde o znásilnění, tak pouze v 10% případů byl pachatelem Albánc a obětí Srba. V letech 1987-1989 pak nebyl dokonce zaznamenán žádný takový případ znásilnění /16/.

Zvýšená míra diskriminace vůči Kosovským Srbům byla ovšem v osmdesátých letech prokazatelná, a to ať už skrytá, nebo otevřená. Vzrostl počet případů individuálního fyzického násilí, vyhrožování, často docházelo rovněž k diskriminaci a šikaně Srbů ze strany albánských činitelů či obchodníků a značně selektivnímu a zanedbávanému vyšetřování takovýchto případů policisty albánské národnosti.

V tomto směru byl nejsignifikantnější tzv. Martinovićův případ. Dne 1. května 1985 byl srbský sedlák Djodje Martinović (65) přepaden při práci na poli dvěma maskovanými Albánci, zbit a znásilněn do konečníku lahví od piva. V důsledku těžkých poranění byl hospitalizován v prištinské nemocnici. Důvodem tohoto útoku mělo být přinucení Martinoviće k prodeji jeho polností albánským sousedům. Některé pozdější expertízy a názor albánské veřejnosti upřednostňovaly spíše verzi o vlastním poranění se v důsledku sebeukájejších praktik /17/. Případ se ovšem stal velmi cenným materiálem v rukou mediální propagandy a těšil se obrovské popularitě mezi srbskou veřejností, a to až do konce osmdesátých let.

Martinovićův případ odrážel také zřetelně jistý zlom na srbské vnitropolitické scéně. Jeho popularizace a zneužití do podoby propagandistického nástroje znamenaly konečný obrat k nacionalizaci většiny srbského tisku, faktickému rozchodu s Titovým dědictvím, otevřenému revisionismu a historizujícím

iredentistickým konstrukcím a rovněž předpovídání budoucích národnostních konfliktů. Individuální a nejasnostmi zahalený případ kosovského sedláka posloužil jako podklad pro paušalizující konstrukce založené na srbském národním folklóru, kdy byli např. Albánci přirovnáváni k předchozím tureckým pánům nabodávajícím své nepřátele na kůl. Srbská média i politická elita opustily dřívější teorie o kontrarevoluci a přešly k otevřenému obviňování Albánců z národní hrozby Srbům a pokusu o etnickou homogenizaci Kosova. Velmi vážné důsledky mělo přirovnávání Martinovićova utrpení k utrpení obětí válečného běsnění chorvatských ustašovců, zejména v neblaze proslulém koncentračním táboře Jasenovac. K jisté relativizaci schématického pojetí jugoslávské občanské a osvobozené války z let 1941-1945 docházelo sice již dříve, známým se stal skandál kolem románu *Nůž* srbského spisovatele a pozdější politické hvězdy Vuka Draškoviće v roce 1982 /18/. V takto otevřené formě a mohutném rozsahu se však toto dříve zcela zakázané téma objevilo v roce 1985 poprvé a vedlo k vzrůstu invektiv i vůči Chorvatům.

Latentní projevy nacionalismu a rozchodu s titoismem se v Srbsku (a pochopitelně nejen tam) objevily již záhy po maršálově smrti. Ztráta charismatické a sjednocující ikony ruku v ruce se společensko-hospodářskou krizí osmdesátých let vedly k ideologickému vakuu a desiluzi. Prvním větším projevem tohoto trendu byl pohřeb Alexandra Rankoviće v roce 1983, během nějž se zhruba stotisícové shromáždění truchlících proměnilo v politickou demonstraci požadující revizi „protisrbské“ ústavy z roku 1974 a znovuzavedení politiky tvrdé ruky v Kosovu. Kritika dosavadního vývoje rovněž stále častěji zaznívala i z úst prominentních disidentů, jako např. Kosty Čavoškého, Vojislava Koštunici a zejména kultovního spisovatele Dobrici Ćosiće. Na radikalizaci

postojů se podílelo rovněž tzv. *Protestní hnutí kosovských Srbů*, které bylo v Bělehradu využito radikální frakcí v SK Srbska a napomohlo vytvořit pozdější vedoucí mocenskou kliku v čele s vysokými funkcionáři a příslušníky ozbrojených sil (Nikola Ljubičić, Momčilo Trajković, Miroslav Šolević, Dušan Ristić) /19/. Realitou osmdesátých let se stala poselstva kosovských Srbů doručující do Bělehradu petice, které měly informovat vládnoucí kruhy a veřejnost o situaci v Kosovu a posléze organizovat demonstrace na jejich podporu. V čele tohoto hnutí stál Kosta Bulatović. Oficiální postoj srbského a jugoslávského vedení k těmto peticím a projevům nacionalismu byl odmítavý a z titoistických pozic kritický. Jejich apely byly nicméně částečně vyslyšeny v lednu 1986, kdy 200 předních intelektuálů podepsalo petici o situaci Srbů v Kosovu, i přes její nadsazující charakter a značnou neobjektivnost /20/.

Přelomovým momentem tohoto diskursu se v Srbsku stalo tzv. „Memorandum SANU“ (*Srpska akademija nauk i umetnosti*), ve skutečnosti jeho nárys, který byl publikován v září 1986 v bělehradském deníku *Večernije novosti*, a to jako *neoficiální* stanovisko této velmi prestižní instituce. Srbská intelektuální elita zde nicméně explicitně vyslovila kritiku stávajícího politického a ekonomického systému, úlohy strany (SKJ) a byrokracie a především ústavy z roku 1974, která uvrhla Srbsko do podřadného postavení v rámci federace a okleštěním jeho prostoru prostřednictvím autonomních oblastí bránila sebeurčení srbského národa. Politickými špičkami byl tento dokument odmítnut, alespoň pokud jde o veřejně deklamované postoje, a srbský president Ivan Stambolić jej označil za projev šovinismu. Nicméně ani jeden z autorů nárysu memoranda nebyl pronásledován a na veřejnosti byl dokument přijat se sympatiemi. Jedním z mála politiků, kteří text

veřejně nekritizovali, byl tehdejší šéf organizace SKJ v Bělehradu a chráněncem Ivana Stamboliće Slobodan Milošević.

### **2. 3. Nástup Slobodana Miloševiće a zrušení autonomie Kosova 1986-1990**

Do první poloviny osmdesátých let nepatřil Slobodan Milošević (n. 22. srpna 1941 Požarevac), působící v bělehradském bankovním sektoru, k příliš známým příslušníkům stranické oligarchie. V roce 1965 se oženil s Mirou Marković, jejíž rodina patřila k prominentním klanům mezi jugoslávskou elitou. Mirina teta Davorjanka Paunović († 1946) byla během druhé světové války sekretářkou a milenkou Josipa Broze-Tita a Mirin otec Moma Marković zaujímal vysoké místo v srbské komunistické oligarchii, stejně jako jeho bratr, Mirin strýc Draža Marković /21/.

Od osmdesátých let začal Slobodan Milošević prudce stoupat po stranickém kariérním žebříčku pod ochranou svého kolegy ze studií a přítele Ivana Stamboliće. Ten prosadil 25. ledna 1986 jeho zvolení do funkce předsedy SK Srbska, sám se přesunul na post republikového předsedy předsednictva (= presidenta). Ambiciózní Milošević se tak ocitl na de facto nejvlivnějším mocenském postu v Srbsku a neprodleně se pustil do dalšího upevnování a rozšiřování osobní moci. Původně loajální titoista a marxista se po nástupu do nejvyšší stranické funkce chopil již zmíněné kosovské karty a vzednuté nacionalistické vlny a jejich prostřednictvím se začal prezentovat jako národní vůdce. Ivan Stambolić využíval probuzených nacionalistických nálad jako nátlakového prostředku při prosazování srbských požadavků vůči federaci a ve skutečnosti nezamýšlel nijak výraznou změnu politického kursu země. Slobodan Milošević naopak správně odhadl krizi ideového klimatu

v Jugoslávii a přinejmenším vnitřně se s dosavadním dědictvím rozešel.

Prohlubující se krize a praktická neschopnost federální vlády dále posilovaly obecnou deziluzi jugoslávské veřejnosti. Nutná generační výměna a odchod někdejších partyzánských elit ještě více zdiskreditovaly titoismus a komunismus vůbec a přispěly k prohloubení ideologického vakua. To se jugoslávská veřejnost snažila vyplnit příklonem k obrozeným náboženským aktivitám (týkalo se to všech náboženských a národních komunit) a stále populárnějšímu nacionalismu v různých stupních intenzity. Jeho vzestup samozřejmě nebyl otázkou pouze Srbska, ale i Slovinska a Chorvatska, a koneckonců i kosovských Albánců. Naopak konfesionálně a etnicky „mnohobarevné“ republiky, jejichž stabilita a jednota závisela na existenci federace, tedy Bosna a Hercegovina a Makedonie, zůstávaly baštami titoismu a hybateli snah a iniciativ o zachování nějaké formy SFRJ. Zatímco ve Slovinsku se, navzdory vypjaté rétorice, prosadila umírněná varianta směřující k budování občanské společnosti, pluralitního demokratického systému a zapojení do evropských, resp. atlantických struktur, v Srbsku a Chorvatsku nabyl nacionalismus místy až agresivní a revanšistické podoby primárně zaměřené proti konkurenčním národům. V Chorvatsku šlo v jeho nejvypjatějších podobách o zaujímání tradičních „západnických“ mesiášských a místy až klerofašistických postojů, pokusů o rehabilitaci nezávislého ustašovského státu (1941-1945) a občasného zdůrazňování méněcennosti Srbů, v Srbsku pak rostla nacionální hysterie opřená o tradiční folklórní látky a historické zkušenosti, tedy protimuslimsky a protichorvatsky zaměřená, díky momentálním okolnostem pak koncentrovaná především na kosovské Albánce. Jak v Srbsku, tak v Chorvatsku se exponenty této linie stali autokratičtí vůdcové vzeší z prostředí

stranické byrokratické oligarchie, ev. komunistické armády, a tím tedy značně konzervativní, vládnoucí režimem osobní moci a opírající se o vlastní klientské a nohsledské sítě, zmanipulovaná a podrobená masmédiu, pod formální rouškou dominance vládnoucí strany a tolerované, nicméně v praxi handicapované či pronásledované opozice.

Na celkové krizi SFRJ se odrazila také změněná mezinárodní situace, především reformy v některých zemích východního bloku (Maďarsko, Polsko) a proces přestavby v SSSR. Sovětský vůdce Michail Gorbačov vyhlásil revoluční reformní program a kurs tzv. *Nového myšlení*, v jehož rámci opustil dosavadní politiku *Brežněvovy doktríny* a roli čteníka východní Evropy, čímž Jugoslávie ztratila argument sovětského ohrožení. Upadající komunistický blok rovněž přestával být alternativou pro země Třetího světa, což vedlo k ideové krizi *Hnutí nezúčastněných* a poklesu jugoslávské prestiže ve světě. Sovětský svaz byl díky Gorbačovovým reformám zahlcen vlastními problémy, snahou o uvolnění napětí s ostře antikomunistickou politikou presidenta USA Ronalda Reagana a především nákladnou a velmi vyčerpávající imperiální válkou v Afghánistánu. V této situaci ani nebyl schopen poskytnout Jugoslávii potřebnou oporu. Západní země začaly vyžadovat splácení svých půjček /22/ a reformy režimu, který přes množství liberálních prvků neopustil svou stalinistickou podstatu z raných poválečných let. Kombinace těchto prvků vedla k celkové destabilizaci země a vyostřování dosud latentních krizí.

Pro Slobodana Miloševiče představovalo téma krizové situace v Kosovu a hnutí nacionální euforie vítaný a užitečný nástroj k upevnění osobní moci a odstranění svých politických konkurentů pomocí vytváření kliky svých vlastních stoupenců. 24. dubna 1987 navštívil Miloševič Kosovo za účelem jednání s místní stranickou



špičkou. Následující den však byla tato jednání narušena demonstrací zhruba 15 000 místních Srbů před budovou přištinské stranické organizace. Ti protestovali proti pokračujícímu albánskému útlaku. Snaha policie demonstraci pacifikovat pouze přilila olej do ohně a vyvolala hněv jejích účastníků. Milošević reagoval na stížnosti demonstrantů památným výrokem „*Nikdo vás nebude bít !*“, který se stal v jistém smyslu sloganem místní srbské komunity a byl pochopen jako slib ochrany před „bitím“ ze strany Albánců, tedy nikoli ze strany původně zakročujících policistů. Toto vystoupení výrazně přispělo k přeměně Miloševiče ze stranického funkcionáře v pretendenta na post vůdce národa a obnovitele srbské státnosti a velikosti. Po jeho projevu následovala „noc pravdy“, kdy se na tribuně střídali jednotliví řečníci z řad místních Srbů a hovořili o rostoucí míře případů albánskému útlaku.

Tato demonstrace zahájila tradici tzv. *Shromáždění pravdy*, tedy nacionalistických mítinků kosovských Srbů a jejich příznivců. Přes dojem živelnosti a autenticity byla tato shromáždění velmi pečlivě organizována kruhy blízkými Miloševičovi, především tzv. *Organizačním výborem pro přípravu protestních mítinků*, který je zajišťoval a financoval /23/. Část jejich účastníků navíc tvořili profesionální demonstranti (*mitingaši*), kteří byli na místa konání svázení a za účast placeni. Tyto demonstrace se staly nejúčinnějším prostředkem prosazení nového kursu a upevnění Miloševičova postavení coby garanta národních zájmů. Již v červnu 1987 svolal Milošević zvláštní zasedání ÚV SK Srbska a za podpory venku demonstrujícího davu nastínil budoucnost své politiky vůči Kosovu /24/. Dalším nástrojem k posílení osobní moci byla tzv. *Antibyrokratická revoluce*, která sloužila k odstranění nepohodlných konkurentů ve vedení Srbska a v delším plánu pak k výměně vedení v provinciích a Černé Hoře. Touto cestou chtěl Milošević ovládnout

co největší počet hlasů ve federálním předsednictvu a získat výsadní mocenské postavení v celé SFRJ, de facto na úrovni Tita.

23. září 1987 byl odstraněn předseda bělehradské organizace SKJ a umírněný titoista Dragiša Pavlović a 14. prosince téhož roku donutil Milošević k resignaci i samotného Ivana Stamboliće /25/. Po ovládnutí Srbska zaměřily Miloševićovy ambice k provinciím. Pomocí mítinků a idejí antibyrokratické revoluce kritizoval roztříštěnost srbského etnického prostoru a presentoval se jako jeho potenciální sjednotitel.

5. října 1988 rozpoutal tzv. *jogurtovou revoluci* v Novém Sadu, jíž odstranil dosavadní stranické vedení provincie Vojvodina a na jeho místa dosadil poslušné vykonavatele své vůle /26/. V lednu 1989 padlo ze stejných příčin vedení republiky Černá Hora a do čela nového podgorického vedení byl dosazen Miloševićův stoupenec Momir Bulatović. To umožnilo Miloševićovi ovládnout tři z osmi hlasů ve federálním předsednictvu a otevřelo cestu k podrobení Kosova a získání čtvrtého hlasu, tedy poloviny rozhodovacích pák federace, což by umožnilo Srbsku vetovat rozhodnutí tohoto orgánu a prosazovat vlastní představy. V delším plánu počítal Milošević i s ovládnutím některé další republiky, na prvním místě zřejmě Bosny a Hercegoviny, případně Makedonie. Tyto plány však zhatil proces rozpadu SFRJ na jednotlivé suverénní státy a konsekventní rozhodnutí Miloševiče zaměřit své úsilí pouze na sjednocení srbského etnického prostoru.

Od roku 1987 se zintenzivnila Miloševićova nátlaková politika vůči Kosovu. Nyní již v podstatě oficiální změna politického kursu nového bělehradského vedení otevřela stavidla šovinisticky zabarvené mediální propagandě a umožnila otevřenou presentaci požadavků na prosazení srbských národních práv v Kosovu. Podpora kosovských Srbů šla ruku v ruce s ještě větší skandalizací Albánců.

Vzrostla obvinění ze snahy o genocidu nealbánského obyvatelstva a paušalizující kriminalizace albánské populace. Mediální kampaň nabírala místy až rasistický nádech. V srbských médiích se znovu začaly objevovat dříve zapovězené termíny *Šiptar* a *Arnaut* /27/ a zmizela dřívější interpretace albánských nepokojů jako projevu kontrarevoluce. Namísto toho začaly být veškeré nacionální projevy a aktivity Albánců označovány slovy *terrorismus* a *separatismus* a individuální kriminální činy Albánců byly interpretovány jako politické zločiny. Ilustrativní byl v tomto směru případ, který se odehrál 3. září 1987 v kasárnách JLA v srbském městečku Paraćin /28/. Duševně pomatený albánský voják Aziz Këlmendi zde samopalem zastřelil čtyři vojáky (Srb, Chorvat, dva bosensští Muslimové), pět dalších zranil a poté spáchal sebevraždu. Tento kriminální čin byl v některých srbských médiích z nemalé části interpretován jako příklad albánské mentality a hrozby, kterou Albánci představovali pro celou Jugoslávii. V tisku vypukla ostrá protialbánská kampaň a v oblastech osídlených Albánci (především v Kosovu a Makedonii) došlo k několika pogromům a ničení albánských obchodů. Pohřeb zastřeleného srbského vojína Srdjana Simiče se stal velkou nacionalistickou demonstrací a bělehradské vedení využilo případu k „vnitřní internacionalizaci“ kosovské otázky v rámci SFRJ. Kosovský problém již neměl být pouze záležitostí Srbska, nýbrž celé země. Srbské vedení se jej tímto způsobem snažilo presentovat jako celojugoslávskou hrozbu a získat ospravedlňující argumenty pro politiku tvrdé ruky. Tato politika byla ostatními republikami v obavě před narůstající agresivitou Miloševićových požadavků akceptována. Zejména zástupci Chorvatska a Slovinska, kteří kultivovali vlastní separatistický program, se srbské politice v Kosovu nestavěli na odpor a kalkulovali s myšlenkou, že naplnění Miloševićových požadavků

v Kosovu saturuje srbské ambice a uvolní zmíněným republikám ruce. Naopak zástupci Černé hory a Makedonie spíše využili Miloševićova kursu k prosazení vlastních protialbánských opatření /29/.

Këlmendiho případ posloužil jako záminka zostření represe v Kosovu. V rámci „vyšetřování“ byli uvězněni někteří členové pachatelovy rodiny a vina za masakr byla paušálně vztažena na Këlmendiho učitele, zaměstnavatele a obyvatele jeho rodné vesnice Dušanovo. Jeho spolupachatelé, tedy Këlmendiho kolegové albánské národnosti v paračinských kasárnách byli obviněni z příprav teroristického spiknutí a odsouzeni k vysokým trestům odnětí svobody /30/. Na vyšší úrovni pokračovaly čistky v armádě, manažerské, komunální a školské sféře. V rámci JLA vzrostla šikana albánských rekrutů a jejich sledování tajnou policií. Albánští odvedenci byli nadále pověřováni spíše pomocnými a podřadnými úkoly (kuchaři, řidiči) a nebyly jim vydávány zbraně. Tyto tendence neotupila ani kritika liberálních kruhů v jugoslávských i srbských médiích, která poukazovala na obecně známou a rozšířenou šikanu Albánců v armádě a tristní podmínky v Kosovu. Prištinský deník Rilindja zločin oficiálně odsoudil jako akt vedoucí k narušení národnostního soužití a v samotném Dušanovu byla Këlmendiho rodina v souladu s albánskými tradicemi bojkotována.

Miloševićova skupina také zesílila kritiku vůdčích představitelů albánské komunity, na které se snažila shodit zodpovědnost za vzniklou krizovou situaci a snažila se je zbavit politického vlivu. Takto postiženi a ostrakizováni byli zejména Mahmut Bakalli, Sinan Hasani, Imer Pula a především nestor albánských komunistů a dřívější účastník partizánského odboje Fadhil Hoxha. Vzrostl i nátlak na dosud loajální vládnoucí skupinu v čele s Azemem Vllasim a Kaqushou Jashari. V rámci snahy o

zvrácení nepříznivého demografického poměru ve prospěch Srbů byla přijata opatření k zastavení jejich secese a zajištění podmínek v případě jejich návratu do Kosova (prosinec 1987). Srbové byli zvýhodňováni v přidělování bytů, získávání pracovních míst a finančním ohodnocení v práci. Naopak v případě touhy vystěhovat se do Srbska byli handicapováni širokou škálou obstrukcí při prodeji nemovitostí. Tyto aktivity byly financovány z federálního fondu pro rozvoj nerozvinutých regionů, tedy z prostředků původně určených i pro ostatní zaostalejší republiky, zejména Makedonii a Černou Horu /30/.

Na protest proti této politice rezignoval v říjnu 1988 na svou funkci Kole Shiroka, představitel Kosova ve federálním předsednictvu. S odmítavým postojem se Miloševićova politika setkala rovněž u Azema Vllasiho a Kaqushy Jashari a srbské vedení tedy rozhodlo o jejich sesazení z dosavadních postů. Tento krok vyvolal 17. listopadu 1988 v Prištině mohutnou demonstraci asi 100 000 Albánců. Ti jej pochopili jako předeheru k revizi ústavy z roku 1974 a odstranění provinční autonomie. Demonstrace byly zakázány a potlačeny. V lednu 1989 byl Azem Vllasi zbaven všech funkcí a na vedoucí místa v Kosovu byli dosazeni poslušní funkcionáři hájící zájmy Bělehradu v čele s dosavadním oblastním šéfem policie Rrahmanem Morinou. Albánská veřejnost reagovala na tyto kádrové změny vlnou intenzivních protestů. Dne 23. února 1989 vypukla v dole Stari Trg v Trepči mohutná okupační stávká asi 1 300 horníků, kterou podpořila drtivá většina albánské populace vyhlášením generální stávky, jež zcela ochromila infrastrukturu provincie. K protestu se připojila i inteligence. 215 vůdčích osobností zaslalo federálním orgánům petici požadující urychlené řešení krize. Albánská komunita v této situaci nicméně ještě nedisponovala jasně definovaným a uceleným konstruktivním

programem, nemluvě o prostředcích k jeho prosazení. Represe v osmdesátých letech zatlačila aktivity nacionalistického odboje do podzemí a agónie kolabujícího Aliova režimu v Albánii zdiskreditovala někdejší prohozhovské elementy, které zůstaly aktivní pouze v západoevropské emigraci. Komunistické elity Albánců se ukázaly jako neschopné a ani kosovští intelektuálové nebyli prozatím schopni efektivně převzít roli národního vůdce. Požadavky na uchování statutu quo, tedy autonomního uspořádání podle modelu z roku 1974, již neměly v rozpadající se federaci šanci na úspěch a k jejich prosazení scházela politická vůle. Demonstranti se tedy omezili na požadavek garance autonomie a odvolání exponentů Miloševićova vlivu, tedy Rrahmana Moriny, Aliho Shukrii (delegát Kosova v ÚV SKJ) a Husamedina Azemiho (šéf stranické organizace v Prištině). Intenzita a rozhodnost protestů vyvolaly v Jugoslávii zděšení a do urovnání krize se zapojili i stávající federální premiér Branko Mikulić a prezident Raif Dizdarević /31/. Zejména hornická stávka a hladovka v Trepči hrozila přerůst v humanitární katastrofu, neboť horničtí vůdcové pohrozili odpálením veškerých zásob trhavin, které se v podzemí nacházely. Z těchto důvodů nakonec Morinova klika ohlásila svou demisi a stávka byla ukončena, aniž by však bylo dosaženo garance albánských požadavků. Pasivita vedení ostatních jugoslávských republik nicméně umožnila Miloševićovi pokračovat v dosavadním postupu zavedením výjimečného policejního režimu a přijetím formálních ústavních kroků, které de facto zlikvidovaly kosovskou autonomii.

Počátkem března 1989 byl zatčen a uvězněn Azem Vllasi a vedení managementu dolu Stari Trg a to na základě obvinění z iniciování stávky. Demise Moriny, Shukrii a Azemiho byla prohlášena za neplatnou a tito funkcionáři zůstali na svých

dosavadních postech. Dne 23. března 1989 byla ve stavu obklíčení přištinské skupštiny a nezakrytého nátlaku na delegáty odsouhlasena změna srbské ústavy, která redukovala podstatnou měrou autonomii Kosova. 28. března pak byla v Bělehradu na zasedání skupštiny Srbské republiky vyhlášena nová srbská ústava formálně potvrzující „znovusjednocení“ Srbska a bývalých autonomních oblastí.

V důsledku těchto změn zachvátila Kosovo vlna masových demonstrací, které byly potlačovány za pomoci těžké vojenské techniky a přerostly v týden trvající krvavé střety, které si vyžádaly oficiálně 25 mrtvých a přes 200 těžce raněných /32/. Skutečné počty byly nicméně nepochybně vyšší, neboť každý zraněný Albánec byl automaticky považován za teroristu a spousta z nich tedy vůbec nevyhledala lékařské ošetření. Policie masově zatýkala demonstranty, kteří byli ve vazbě bití a někteří i mučeni a přistoupila rovněž k dosud bezprecedentnímu kroku, kdy internovala přes 200 signatářů únorové petice intelektuálů, údajně z preventivních důvodů. Ačkoli mezi jugoslávskou veřejností způsobil tvrdý postup v Kosovu šok, většinou srbského obyvatelstva byl přijat pozitivně, což potvrdila mohutná demonstrace dne 28. 6. 1989, tedy k šestistému výročí bitvy na Kosově poli. Miliónový dav zde aklamoval Slobodanu Miloševićovi coby spasiteli srbského národa. Je však nutné říci, že většina Srbů takoveto militantní a agresivní nacionalistické postoje ve skutečnosti nezastávala. Podobné demonstrace byly spíše důsledkem umně vyvolané nacionální hysterie a davové psychózy v důsledku selektivní manipulace srbských médií, která ovládal režim. Většina obyvatel Jugoslávie a Srbska zvláště tak neměla reálnou představu o tom, co se v Kosovu ve skutečnosti děje. Svou roli hrála jistě i prostá touha svobodně vyjádřit vlastní politické názory a postoje po letech komunistické cenzury. Jisté sympatie vyvolaly srbské represivní

kroky pouze v Makedonii, kde posloužily k prohloubení vlastní diskriminační politiky vůči Albáncům, kteří zde koncem osmdesátých let tvořili zhruba pětinu populace a vykazovali obdobný trend v natalitě jako Albánci kosovští. Ostrého odsouzení se naopak Milošević dočkal v Chorvatsku a ve Slovinsku. Již 4. února 1989 byl odvolán slovinský kontingent z policejních sil v Kosovu, v dubnu pak rovněž chorvatský. Na podporu stávkujících horníků byla v Lublani nekomunistickou opozicí zorganizována mohutná demonstrace solidarity s kosovskými Albánci a odeslána protestní petice proti zavedení výjimečného stavu, již podepsalo zhruba milión slovinských občanů (tedy polovina obyvatel republiky!) /33/. Projevy této solidarity však slovinské vedení sledovalo částečně i vlastní utilitární zájmy a používalo je především jako nástroj v boji proti Miloševićovu tlaku v obavě před použitím podobné taktiky vůči Lublani. Z těchto důvodů také zakázalo srbské *shromáždění pravdy*, které se mělo 1. prosince 1989 konat v Lublani a zabránilo příjezdu *mitingašů*. Srbsko reagovalo na jugoslávské poměry bezprecedentním rozhodnutím bojkotu slovinského zboží. To urychlilo rozhodnutí slovinského establishmentu usilovat o maximální míru uvolnění svazků s federací, což Slovinci formálně demonstrovali i odchodem své delegace ze zasedání XIV. sjezdu SKJ v lednu 1990, čímž tato organizace fakticky přestala fungovat.

V Kosovu nadále pokračovaly protesty a projevy revolty. Na podzim 1989 znovu vypukly stávky horníků v Trepči po nichž následovaly demonstrace kulminující v lednu 1990. Jejich potlačení armádou a policií si vyžádalo ještě tragičtější bilanci než v březnu 1989 (více než 30 mrtvých), další utužení výjimečného stavu a podřízení Kosova přímé správě orgánů srbského ministerstva vnitra /34/.



Olej do ohně vzájemného konfliktu přilila rovněž aféra s údajnou otravou albánských školáků na přelomu března a dubna 1990. Několik tisíc albánských dětí bylo nuceno díky příznakům otravy vyhledat lékařskou pomoc. Ačkoli tento případ nebyl dodnes zcela jasně vysvětlen, mezi oběma komunitami vyvolal paniku a rozhořčení a posloužil jako vítaný propagandistický nástroj. Albánci argumentovali tezí o srbském zavinění, v srbské veřejnosti byl naopak případ považován za albánskou provokaci s cílem získání protisrbských argumentů. Ačkoli bylo postiženo i několik srbských dětí, případná otrava pouze albánských školáků připadala díky začínající segregaci ve školství v úvahu, ať už jednou či druhou stranou. Případ prohloubil míru vzájemného srbsko-albánského odcizení /35/. Mnoho Albánců nadále odmítalo navštěvovat srbské doktory či nechat své děti očkovat, což postupně vedlo k vulgarizaci a nárůstu míry zaostalosti jejich životních podmínek a k růstu kolektivní hysterie a ghettové mentality. Podobnou nechuť k návštěvám albánských doktorů vykazovalo však i srbské obyvatelstvo, mnohdy na základě reálných případů zanedbání léčby či přímo ublížení (zejména v gynekologii a porodnictví). Spolu s oficiálně prosazovanou segregací a začínajícím procesem apartheidu přispívalo ovzduší takto vyvolané hysterie k poklesu formálních i neformálních kontaktů obou komunit na minimální míru a převládnutí pocitů nedůvěry a strachu.

2. července 1990 se před budovou parlamentu sešla poslední komunistická skupština Kosova a spontánně anulovala své rozhodnutí z 23. března 1989 a rozhodnutí AVNOJ-e ze dne 10. července 1945 o přičlenění Kosova k Srbsku. Tímto aktem usilovala jednak o ospravedlnění se v očích veřejnosti a na druhou stranu tak reagovala na právě probíhající události v SFRJ. Stejný den byla totiž v Lublani přijata deklarace o suverenitě Republiky Slovinsko.

Vyhlášením suverénní Republiky Kosovo v rámci SFRJ na tomto zasedání si chtěla kosovská representace zajistit manévrovací prostor v eventuální příští podobě jugoslávské federace. Toto shromáždění bylo však rozeznáno a jeho rozhodnutí odmítnuto coby separatistický akt. 5. července 1990 byla v rozporu s ústavou SFRJ rozpuštěna jak skupština, tak dosavadní autonomní vláda provincie. Tímto aktem byla formálně dokonána asanace kosovské autonomie a fakticky nastolen okupační režim /36/.

## Poznámky ke kapitole 2

- /1/ viz Pelikán, J.: *Národnostní otázka v SRJ*, str. 26
- /2/ Demonstrace měly v dubnu pokračování i v západních a Albánci osídlených okresech v Makedonii.
- /3/ Mertus, J., A.: *Kosovo*, str. 21. Autorka udává počet 618 občanů albánské národnosti odsouzených v tomto období.
- /4/ tamtéž, str. 20 a 34-35.
- /5/ Bohužel se mi nepodařilo zjistit přesné albánské názvy výše zmíněných subjektů.
- /6/ Mertus, *Kosovo*, str. 36-37.
- /7/ tamtéž, str. 40
- /8/ tamtéž, str. 35
- /9/ viz Pipa: *Albanian Stalinism*,
- /10/ Hradečný: *Kosovská otázka v letech 1944-1996 a její úloha v procesu desintegrace komunistické Jugoslávie*. str. 160
- /11/ viz Pelikán, op. citace, str. 26, Mertus, op. citace, str. 97.
- /12/ viz Mertus, op. citace, str. 75-93, autorka dokumentuje dva takovéto případy na základě přímých svědectví postižených.
- /13/ tamtéž, str. 97, obvinění a zatčení tajné albánské skupiny, která měla stát za celkem 9 pokusy o bombový útok ve městě.
- /14/ Hradečný, op. citace, str. 159
- /15/ tamtéž, str. 159
- /16/ viz Mertus, op. citace, str. 107 a Hradečný, op. citace, str. 159
- /17/ viz Mertus, op. citace, str. 95-101, velmi podrobná analýza celého případu.
- /18/ Román pojednává o mezinárodních krutostech v BaH během druhé sv. války a o přetrvávání těchto záští i po jejím skončení. Viz český překlad: Dražković, V.: *Nůž*. (Opava 1995)
- /19/ viz Pelikán, op. citace, str. 29

- /20/ Mertus, op. citace, str. 135-136
- /21/ Doder, Bransonová: *Milošević*, str. 24-26
- /22/ Jugoslávský dluh činil 22 mld. USD, 9. místo ve světě, roční inflace dosahovala 130%, viz Mertus, op. cit. str. 144
- /23/ Hradečný, op. cit., str. 162-3
- /24/ tamtéž, str. 163
- /25/ Tento čin dobře dokumentuje bezskrupulóznost Miloševičova počínání, mezi ním a Stamboličem existoval totiž vztah *kumstva*, tedy kmotrovství. V srbské tradici je kumstvo téměř na stejné úrovni jako pokrevní příbuzenství se všemi z toho vyplývajícími závazky.
- /26/ Pelikán, op. cit., str. 46, Hradečný, op. cit., str. 165
- /27/ *Arnaut* a *Šiptar* jsou ne zcela korektní srbochorvatská označení pro Albánce. *Šiptar* pochází z albánského *Shqipëtar*- Albánec, a v obecné řeči označuje Albánce žijící v Jugoslávii. *Arnaut* pochází z tureckého *Arnavut*- Albánec a je spíše archaičtější termínem. Obě slova jsou Albánci vnímána jako pejorativní (jako např. v češtině *cikán*), korektním termínem je *Albanac*, původně používaný jako odlišující termín pro Albánce žijící v Albánské republice.
- /28/ viz především Mertus, op. cit. str. 135-173, dokumentace a interpretace celého případu.
- /29/ Hradečný, op. cit., str. 164
- /30/ Tamtéž, str. 169
- /31/ viz Dizdarević, R.: *Od smrti Tita do smrti Jugoslávie*,
- /32/ Hradečný, op. cit., str. 168
- /33/ Tamtéž, str. 170
- /34/ Tamtéž, str. 171
- /35/ viz Mertus, op. cit., str. 175-226, podrobná analýza a dokumentace celé aféry.

/36/ Hradečný, op. cit., str. 173

### 3. Kosovsko-albánský odboj 1990-1997

#### 3. 1. Albánská resistance a vznik republiky Kosovo.

Na přelomu osmdesátých a devadesátých let se i v Kosovu začala formovat postkomunistická opozice. Demonstrace horníků v roce 1989 byly zřejmě posledním projevem titoismu v SFRJ a snahou hledat řešení v rámci dosud platných ústavních principů. Ještě na jaře 1990 Albánci požadovali autonomistické řešení s garancí práva na secesi. Vítězství stran nekomunistické opozice v Chorvatsku a Slovinsku naznačilo zřejmou tendenci těchto států k vystoupení z federace a zvětšilo albánské obavy z nastolení srbské hegemonie v takto okleštěném státě.

Moderní politická opozice kosovských Albánců měla svůj základ zejména ve *Svazu svobodných odborů Kosova*, *Svazu nezávislých novinářů* a *Svazu spisovatelů*. Jako společná platforma byla ve druhé polovině prosince 1989 zformována *Demokratická liga Kosova* (alb. *Lidhja demokratike e Kosovës*, LDK), jež po složitých jednáních sjednotila několik názorově poměrně odlišných skupin.

Na prvním místě to byla dosavadní politická elita albánského národa- vysoce postavení funkcionáři v SKJ a federální hierarchii. Mezi veřejností se největšímu respektu těšili Azem Vllasi a Mahmut Bakalli, tedy oběti Miloševićovy personální čistky z přelomu let 1988/1989. Ti nepodlehli nátlaku Bělehradu a neustoupili ze svých dosavadních východisek- autonomismu, odsouzení nelegálních ústavních změn a policejní represe. V tomto období se těšili poměrně velké popularitě. Jako jediní navíc disponovali praktickými zkušenostmi z politiky. Ideologicky ovšem zamrzli na titoismu, který byl na začátku devadesátých let již definitivně

hudbou minulosti. Proces pomalého rozpadu SFRJ je desorientoval a tito muži nebyli schopni pružně reagovat na měnící se situaci a radikalizaci kosovské veřejnosti. Jejich svázanost s politickým a mentálním klimatem 70. let je zbavila možnosti stát se vůdci národa.

Politická elita a reprezentace však nevzešla ani z druhého významného proudu albánské resistance- ilegálních a radikálních struktur osmdesátých let. Většina z nich byla v této době aktivní v exilu. V Kosovu se nacházeli především charismatický Adem Demači (vězněn) a Hidajet Hysejni /1/. Ti se sice v očích veřejnosti těšili pověsti mučedníků a hrdinů národa, jejich uplatnění ve skutečné politice však komplikovalo přetrvávající ultralevičáctví, velkoalbánský prohozhovský radikalismus a svázanost s tiranským režimem Ramize Alii, který se právě zmítal ve své konečné agónii. Většina Albánců také v této době nebyla ochotna přijmou radikální a iredentistické postoje a násilné řešení situace. Stále existující SFRJ skýtala navzdory hluboké a definitivní krizi minimálně ideovou oporu pro možnost kompromisního řešení a úroveň mezinárodních vztahů, především neformální, nebyla ještě na tak nízkém stupni jako o několik let později. Pokud jde o pravicovou nemarxistickou radikální opozici, ta byla aktivní především v emigraci a rekrutovala se zejména z potomků někdejších kačaků a příslušníků velkoalbánského odporu z let 1941- 1945, včetně potomků členů SS divize *Skanderbeg*.

V devadesátých letech nedošlo ani ke vzniku významné islamistické opozice, jednalo se pouze o individuální případy mladých Albánců, kteří získali náboženské vzdělání v některé arabské zemi (především v Saúdské Arábii a Egyptě), nebo se jako mudžáhidé účastnili některých ozbrojených konfliktů, drtivá většina z nich v Bosně a Hercegovině. Převažující motivací zde ovšem byly

spíše protisrbské postoje a možnost je otevřeně ventilovat v boji. Z tohoto důvodu se albánští bojovníci účastnili i války v Krajině a Slavonii v řadách chorvatské armády či polovojenských skupin. Účast Albánců v dalších válkách, například v Afghánistánu, Alžírsku či Čečensku, není samozřejmě zcela vyloučena, ačkoli je těžce prokazatelná a velice řídká. Postupně se začaly objevovat i případy individuálních teroristických aktivit a ozbrojených útoků na srbskou policii či civilisty. V polovině devadesátých let ovšem neměly ucelené ideologické zázemí a v zásadě vycházely z kačackých tradic. Často byly také provázány s řadou kriminálních aktivit či s „podnikáním“. Učebnicovým příkladem byl drenický klan kolem Adema Jashariho.

Hlavním reprezentantem a politickou elitou albánské komunity v Kosovu se stali nacionalisticky orientovaní intelektuálové vzeší z relativně liberální atmosféry sedmdesátých let. Navzdory jejich víceméně povinnému a formálnímu členství v SKJ nebyli svázáni s režimem tak silně jako výše jmenovaní funkcionáři /3/. Persekuce akademických a intelektuálních elit na přelomu osmdesátých a devadesátých let vedla k jejich politickému dozrání a většinu z nich postavila do opozice vůči novému bělehradskému režimu. Elita těchto intelektuálů zaujala vůdčí posty v LDK a fakticky si monopolizovala politickou moc v Kosovu. Nejvehementněji se prosazovali radikální nacionalista a spisovatel Rexhep Qosja a novináři Fehmi Agani a Jusuf Buxha /3/. Z ambiciózních zájemců o vedení vyšel nakonec dosavadní předseda Svazu spisovatelů a literární kritik Ibrahim Rugova (n. 2. prosince 1944, Istok), který se v následujících letech stal symbolem kosovského odporu vůči Srbsku.

Rugova zaujímal relativně umírněné, i když značně neústupné nacionalistické postoje a do začátku devadesátých let se realizoval



spíše v akademické nežli v politické sféře. V roce 1974 absolvoval na universitě v Prištině albánskou literaturu, ve studiu pak pokračoval na pařížské Sorbonně. Po návratu do Kosova se stal odborným asistentem university a pracovníkem Albanologického ústavu, v roce 1984 obdržel doktorát z literárních věd. V roce 1986 vstoupil do SKJ, stal se předsedou Svazu spisovatelů a zařadil se mezi hlavní osobnosti albánského společenského života v provincii. Do funkce předsedy LDK, tedy fakticky politického předáka Albánců, byl zvolen především z titulu nejméně kontroverzní osobnosti, jež měla usmířit znesvářené názorové platformy.

LDK brzy překročila charakter klasické politické strany a stala se svého druhu celokosovskou masovou organizací podobnou např. *Solidaritě* v Polsku, jakýmsi státem ve státě. To vyplývalo také z neúplně dobrovolného sjednocení rozdílných politických proudů, jež bylo vynuceno tlakem srbské represe. Ne náhodou byl pro organizaci zvolen název „Liga“ (Lidhja). Měl evokovat tradice *Prizrenské ligy* z let 1878-1879 a vytvořit potřebnou historickou legitimitu a prestiž. LDK byla v tradiční albánské společnosti organizována na základě klanově- občinné struktury a její členská základna brzy dosáhla počtu několika set tisíc osob /4/.

Mimo LDK se v Kosovu ovšem zformovaly i jiné politické subjekty. Motivem jejich vzniku nebyly ani tak ideologické a programové rozdíly, jako spíše rozpory jednotlivých vůdců či neukojené ambice aspirantů na vedení v LDK. Jako zamýšlená protiváha Rugovovi vznikly např. *Parlamentní strana Kosova*, *Rolnická strana Kosova* či šovinistická *Strana národní jednoty*. Se specifičtějším programem vystoupil vůdce kosovsko-albánských katolíků Mark Krasniqi se svou *Křesťansko-demokratickou stranou* (nemalou část členské základny tvořili muslimové). Výzvou nacionalismu a separatistickým ambicím LDK se stala *Sociálně-*

*demokratická* strana kolem spisovatele Shklezena Maliqiho vycházející z postojů moderní evropské levice. Maliqi stál zároveň v čelních pozicích liberálních a demokratických alternativ soustředěných kolem *Sdružení jugoslávské demokratické iniciativy* (UJDI) v Bělehradu. Spolu se srbskými protinacionalistickými intelektuály prosazoval program transformace SFRJ v moderní evropský stát plně respektující práva národnostních menšin /5/. Tyto iniciativy ovšem ve víru krize, rozpadu země a propukající občanské války vyšly naprázdno. Zcela neúspěšné byly rovněž snahy o navázání dialogu s kosovskými Srby a případnou koordinaci zájmů s LDK. Ti patřili k nejardentnějším stoupencům Slobodana Miloševiče a většinou plně podporovali jeho kosovskou politiku. O tento dialog neměla zájem ani LDK. Ta se bála, v případě dosažení kompromisu, ztráty čerstvě nabytých mocenských pozic a odvrácení vytouženého cíle, jímž byla samostatnost Kosova.

K názorové diversifikaci však docházelo i uvnitř LDK, která se pod formálně jednotným vedením rozpadla na několik frakcí lišících se v intenzitě prosazování národních požadavků. Mluvčím radikálního křídla se stal Rexhep Qosja, skupina kolem Ibrahima Rugovy (Agani, Hysejni) zastávala umírněnější postoje. Avšak díky ztřeštěné represí a nezájmu ze zahraničí byly pozice radikálů oslabeny a dominantní pozici získal Rugova.

Upozaděni byli naopak liberálové a zastánci kompromisních řešení. Jistý vliv si udržel Shklezen Maliqi či známý novinář Veton Surroi, potlačena byla však klika bývalých funkcionářů v čele s Vllasim a Bakallim. Vzájemně znesvářené frakce se byly na jaře 1990 schopny alespoň shodnout na minimálním programu a základní společné strategii pro budoucnost Kosova. V roce 1990 nebyl otevřeně separatistický program ještě prioritou. Vůdcové požadovali přeměnu Kosova v republiku v rámci SFRJ, plnou garanci národních

práv, resp. jejich obnovení, a amnestii politických vězňů. Klíčovým bylo rozhodnutí bojkotovat mocenské struktury režimu a nevstupovat do žádných veřejných funkcí. To bylo až na naprosté minimum individuálních výjimek respektováno. Milošević tak ztratil možnost dát své politice v Kosovu zdání alespoň minimální legitimacy a byl nucen opírat se o zvenku dosazené srbské funkcionáře. LDK tím zahájila politiku maximalistického bojkotu srbského státu, který v následujících letech přivedla do podoby unikátního parastátu. Slobodan Milošević se sice pokusil o vstřícný krok registrací LDK jako legální politické strany s možností kandidovat v prvních pluralitních volbách v Srbsku v prosinci 1990, nicméně jak vedení strany, tak veřejnost tyto volby zcela ignorovaly, stejně jako všechny následující. Při zpětné úvaze lze toto rozhodnutí považovat za poněkud krátkozraké. Využití obrovského voličského albánského potenciálu ve spolupráci se srbskou nenacionalistickou opozicí mohlo velmi pravděpodobně zvrátit jejich průběh a výsledek v neprospěch Miloševiče a otevřít prostor k flexibilnějšímu řešení. Příklad nabízí ostatně postkomunistické Bulharsko, kde se po demokratizaci poměrů zdejší persekvovaná turecká menšina, navíc ve srovnání s Albánci asi poloviční co do procentuálního zastoupení v zemi, transformovala v politickou sílu dnes představující jazýček na vahách bulharské politiky.

Podobný vývoj ovšem v žádném případě nebyl v zájmu LDK a sám Milošević z tohoto postoje těžil, což dokazuje faktická tolerance paralelních struktur po celá devadesátá léta. Oba vůdcové a jejich kliky přijali status quo jako prostor pro realizaci vlastních ambicí a vyhýbali se jakékoli změně.

S nezměněnou intenzitou pokračovala v Kosovu policejní represe. V červnu 1990 bylo zrušeno albánské vysílání v televizi a

v rozhlase a zakázán prominentní deník Rilindja /6/. Došlo k výraznému omezení školní výuky v albánštině a nahrazení učebnic, což se týkalo především středních a vysokých škol. V rámci absurdního procesu rekolonizace byli mohutně propouštěni albánští zaměstnanci státních podniků a úřadů a nahrazováni Srby, často nekosovského původu. Ti silně profitovali z rozsáhlých státních podpor v oblasti sociální a bytové politiky, v případě zemědělců i z přidělování půdy. Navzdory propracované propagandě však výzvy ke kolonizaci nebyly vyslyšeny a v devadesátých letech se v Kosovu usadilo pouze několik stovek Srbů /7/, z nichž většinu tvořili příslušníci manažerského či úřednického aparátu, kteří sem přišli za většími výdělky a většinou se vrátili zpět do Srbska.

Nová srbská ústava z 28. září 1990 zcela zlikvidovala poslední zbytky autonomie, zavedla starý název *Kosovo a Metohija* (ten platí dosud) a dovršila podřízení provincie Srbsku. Tento akt formálně dokončilo v březnu 1991 zrušení úřadu předsednictva za Kosovo v rámci předsednictva federace /8/.

Albánská elita reagovala již zmíněným zasedáním v Prištině 2. července 1990, na němž přijala deklaraci o suverenitě republiky Kosovo (v rámci SFRJ) a deklarovala státotvornost albánského národa. Na toto zasedání navazoval nyní již ilegální sjezd kosovských zástupců dne 7. října 1990 ve městečku Kačanik (alb. Kaçanik), kde byla přijata ústava Republiky Kosovo a potvrzena její suverenita. V průběhu následujících měsíců se LDK soustředila na vybudování formálních i neformálních struktur paralelního státu. V dubnu 1991 byl Ibrahim Rugova zvolen presidentem této republiky (tehdy ještě vlastně předsedou předsednictva) a byla vytvořena stínová vláda, která odešla vzápětí do emigrace v Lublani a posléze v Bonnu. Jejím prvním předsedou byl zvolen poslední „autonomní“ premiér Jusuf Zejnullahu /9/. Ve dnech 26. až 30. září

1991 bylo uspořádáno tajné referendum, v němž se prakticky všichni kosovští Albánci (87% voličstva v provincii celkově) vyslovili ve prospěch „Kačanické deklarace“. LDK usilovala také o jistou koordinaci aktivit všech albánských politických stran v SFRJ, a to vytvořením tzv. „*Rady albánských politických stran v Jugoslávii*“ v srpnu 1991, do níž kromě zmíněných politických subjektů z Kosova vstoupily i albánské strany z Černé Hory, Makedonie a Srbska. 12. září vydala *Rada* deklaraci, v níž nastínila své představy v rámci tendencí vývoje v SFRJ /10/. Zánikem společného státu, jenž právě v roce 1991 vrcholil, však tyto iniciativy vyzněly naprázdno. Rozpad SFRJ zradikalizoval požadavky albánského vedení a přinutil jej ke změně dosavadního postoje. V reakci na odchod Slovinska a Chorvatska z federace přijala kosovská reprezentace dne 19. října 1991 rozhodnutí o nezávislosti Republiky Kosovo na Srbsku a v prosinci téhož roku učinila první pokus o internacionalizaci své vize odesláním dopisu tehdejšímu předsedovi mezinárodní „Konference o Jugoslávii“ (ICFY- *International conference on former Yugoslavia*) lordu Carringtonovi, v němž požadovala uznání suverenity a účast na řešení jugoslávské krize.

Tehdejší taktika mezinárodního společenství spočívala ovšem pouze v uznávání bývalých federálních republik a nepřipustnosti změny bývalých vnitřních jugoslávských hranic. Problém Kosova, *vlastně analogický s problémy srbské menšiny v Chorvatsku a BaH a chorvatské menšiny v BaH*, byl tak odsunut z důvodu nechuti ještě více komplikovat už tak složitou situaci. Albánci nebyli přizváni k žádným diplomatickým iniciativám v rámci řešení jugoslávské krize a Kosovo bylo, navzdory kritice Miloševiće za potlačování lidských práv, bráno jako nedílná součást Srbska, resp. „zbytkové“ či „nové“ Jugoslávie. Ta byla pod názvem *Svazová republika*

*Jugoslávie* (SRJ) vytvořena 27. dubna 1992 jako federace Srbska a Černé Hory, ačkoli mezinárodně uznána byla teprve v prosinci 1995.

Velmi závažným problémem se stalo i osamostatnění Makedonie, jímž došlo k zpřetrhání kontaktů mezi oběma velkými komunitami a také k závažným mezinárodním implikacím pro budoucí status Kosova.

Tyto okolnosti přivedly kosovské vůdce v čele s Ibrahimem Rugovou ke zmírnění konfrontačního kursu a plnému příklonu k cestě pasivní a pacifistické resistance ve stylu Mahátmy Gándhího. Hlavním motivem byla snaha získat podporu mezinárodního společenství a vyvrátit srbské stereotypy o bojechtivém a necivilizovaném albánském národě. Ve špičkových intelektuálních kruzích měly nemalý vliv i úspěšné opoziční iniciativy středoevropského disentu, mj. *Solidarity* či *Charty 77 /11/*. Svou roli hrála i jistá sebeidentifikace kosovských Albánců s civilizačním orbitem západní a střední Evropy, alespoň povrchního rázu. Díky otevřeným hranicím mělo velké množství Albánců možnost navštívit některou západoevropskou zemi, údajně až 30% /12/. Nemálo obyvatel Kosova také vlastnilo satelitní přijímače a pravidelně sledovalo evropské či americké programy (Eurosport, MTV, německé satelity). Převažovaly tedy ambice dosáhnout samostatnosti a vstoupit do evropských struktur. Po přímé zkušenosti s návštěvami Albánie a na základě tamní krizové situace počátkem devadesátých let naopak opadl zájem o sjednocení. V roce 1995 se pro tuto alternativu vyslovilo v Kosovu např. pouze 43% respondentů /13/. Sami vůdcové albánské komunity ostatně představovali evropsky vzdělané liberální intelektuály se značným rozhledem, navzdory určitému provincialismu a některým

„balkánským“ nešvarům (korupce, klanové pletence, „pašovské“ autoritářství).

Získáním pozornosti a podpory vnějšího světa zamýšlel Ibrahim Rugova prosadit mezinárodní zprostředkování kosovské otázky a dosáhnout na přechodnou dobu ustavení mezinárodní správy, po níž pak měla následovat úplná samostatnost Kosova. Ve vnitřní politice usiloval o vybudování parastátu maximálně nezávislého na Jugoslávii a co největší možné oddělení obou komunit, navzdory formálním deklaracím o multietnických pretenzích své politiky. K tomu sloužila i cílená snaha o vyvolání antisrbských a xenofobních nálad mezi Albánci, především počátkem devadesátých let /14/.

Ibrahim Rugova si však především uvědomoval dlouhodobou neudržitelnost brutální a finančně nesmírně nákladné srbské represivní politiky a také frapantní nepoměr vojenských sil a snažil se zabránit procesům, jež by mohly vést k vypuknutí občanské války, v níž by jakákoli albánská guerilla neměla proti vysoce profesionálním a znamenitě vyzbrojeným srbským jednotkám šanci, což se potvrdilo v roce 1998. V lednu 1992 se albánské elity shodly na prioritě tohoto Rugovova programu a zahájily budování paralelního státu.

### **3. 2. Kosovsko- albánský paralelní stát**

V květnu 1992 učinila representace LDK zásadní krok k ustavení stínových politických struktur vypsáním parlamentních a presidentských voleb. Zúčastnilo se jich zhruba 88% oprávněných voličů albánské národnosti /15/. Drtivým vítězem se dle očekávání stala LDK, která získala 96 ze sta přímo volených míst v parlamentu, o zbývající čtyři se podělili dva nezávislí kandidáti (jinak členové LDK), kandidát turecké menšiny a kandidát kosovské odnože muslimské SDA. Dalších čtyřicet křesel bylo rozděleno podle menšinového nebo stranického klíče. Dvanáct míst získali turečtí poslanci, dvě místa křesťanští demokraté, jedno místo Maliqiho sociální demokraté a tři místa Muslimové (slovanští, tzv. Goranci z oblasti Dragaše v jihozápadním Kosovu). Zbývající křesla byla rezervována pro srbské zástupce, zůstala však pochopitelně neobsazena /16/. Presidentem byl zvolen drtivou většinou hlasů Ibrahim Rugova. Parlament nicméně nepřekročil status pouhé formální instituce. Jeho první zasedání v červnu roku 1992 bylo policií rozeznáno a poslanci nebyli již nikdy svoláni. Rugova sice argumentoval nevhodnou bezpečnostní situací, skutečný důvod však spočíval spíše v jeho obavách z kritiky vůči jeho politice a z možnosti výzvy jeho postavení a mocenské krize. Fakticky se tak Ibrahim Rugova, resp. jeho klika v LDK, stali jedinými vládci v provincii a přijímali téměř veškerá rozhodnutí. Po vypršení pětiletého volebního mandátu parlamentu v roce 1997 nebyly volby znovu organizovány, oficiálně z bezpečnostních důvodů, ve skutečnosti zřejmě opět na základě mocenských kalkulací. Prezidentské volby se v Kosovu opakovaly v březnu 1998, již ve víru probíhající občanské války. Ibrahim Rugova v nich byl ve své funkci potvrzen.



Z těchto voleb vyšla rovněž stínová kosovská vláda, která působila nadále v německém exilu. Jejím předsedou byl zvolen bývalý lékař a Rugovův důvěrník Bujar Bukoshi. Ten ve svých rukou kulminoval i funkci ministra zahraničí. Také ostatní členové vlády patřili k lidem blízkým či podřízeným Rugovově skupině, ať šlo již o bývalé funkcionáře, intelektuály, či disidenty /17/. Díky izolaci v Bonnu však exilová vláda ztratila kontakt s domácím prostředím v Kosovu a skutečným vývojem situace a její úloha byla omezena především na reprezentační rovinu prostřednictvím svého velvyslanectví v Tiraně a neoficiálních misí v několika zemích západní Evropy a Turecku. Skutečným reprezentantem Kosova v zahraničí a exponentem internacionalizace celého problému nicméně nadále zůstával Ibrahim Rugova. Reálný význam exilové vlády spočíval pouze ve shromažďování finančních prostředků v diaspoře a financování LDK a parastátu. V druhé polovině devadesátých let se Bukoshi přiklonil k pozicím radikálnějších kritiků Ibrahima Rugovy, čímž se jen prohloubila trhlina mezi oběma vůdci. Převzetím moci UÇK po vítězství v občanské válce pak exilová vláda zcela ztratila smysl existence. Bukoshi, který odmítl financovat UÇK z diasporních daní, byl označen za zrádce národa a zůstal v německém exilu.

Na rozdíl od symbolické a v podstatě papírové existence formálních politických orgánů měly ostatní struktury paralelního kosovského státu reálný význam a sehrály nezastupitelnou úlohu v udržení několikaleté mírové koexistence albánské komunity v rámci represivního státu.

Páteří celého systému byla daňová a finanční infrastruktura, suplovaná ať už z domácích, či ze zahraničních, tedy emigrantských, zdrojů. Navzdory tragickým ekonomickým podmínkám, daňovému zatížení ze strany struktur SRJ a alarmující

míře korupce se v Kosovu podařilo zorganizovat výběr finančních prostředků nutných k zajištění základních potřeb, o něž již nepečoval jugoslávský stát. Individuální zaměstnanci byli zdaněni ve výši 5% svých příjmů, majitelé firem ve výši 8- 10% příjmů a zemědělci v závislosti na svých každoročních výnosech /18/. Celkový proces byl na místní poměry překvapivě pečlivě evidován pomocí počítačových databází a míra machinací a defraudací byla poměrně nízká. Svou roli hrála velmi vysoká míra disciplinovanosti a semknutosti kolem Ibrahima Rugovy a jeho koncepce, stejně jako faktická nemožnost jiného řešení v rámci stávajících podmínek. Ačkoli v teorii bylo toto zdanění dobrovolné, ve skutečnosti přispívali téměř všichni nějak výdělečně činní kosovští Albánci, často i za rodinné příslušníky. Důvodem byla opět vysoká míra národní motivace a nemožnost bojkotu takovéto výzvy v podmínkách silně provázané a semknuté albánské společnosti. V případě odmítnutí hrozila ostrakizace a izolace ze strany okolí. Z prostředí radikálnějších kruhů vycházela i velmi vážně míněná varování „konečným zúčtováním“ pro případné neplatiče po nabytí samostatnosti. Daňové zatížení v diaspoře činilo 3% příjmů a podílela se na něm odhadem asi polovina albánských emigrantů. I zde působily nátlak a vydírání. Srbský stát v souladu se zájmem Slobodana Miloševiče na udržení situace toto shromažďování v zásadě toleroval, mj. i proto, že Albánci platili řádné daně. Občasné kárné razie a zabavování hotovosti nikdy nevedly k výraznějším výsledkům. Díky vysoce organizované a prakticky neproniknutelné konspirační síti byly vždy zabaveny pouze menší sumy.

Po hromadném propouštění v letech 1990-1992 se kosovská ekonomika ocitla v troskách a albánská komunita byla zasažena až 90%-ní mírou nezaměstnanosti /19/. S výjimkou elektráren a

těžebních kapacit na severu provincie, jejichž management byl předán Srbům, přestaly ostatní výrobní podniky zcela fungovat. Bez práce se tak ocitlo asi 100 000 Albánců /20/.

Tyto dopady byly částečně zmírněny intenzivní emigrací, jednak do západní Evropy a USA, a také do albánských okresů Makedonie. Podle statistik takto do poloviny devadesátých let odešlo na 400 000 Albánců, zejména mladých mužů. Vláda a úřady SRJ jim v odchodu nebránily, naopak často činily obstrukce v případě jejich návratu /21/. Část kosovsko-albánských podnikatelských špiček rovněž odešla do Albánie, kde brzy ovládla místní podnikatelský sektor.

Na pohlcení masy nezaměstnaných se podílelo i mohutně se rozvíjející soukromé podnikání, které jugoslávské autority převážně tolerovaly. Podnikatelský sektor zaujal brzy až 70%-ní podíl na celkovém domácím produktu /22/. Většina aktivit směřovala do oblasti paralelní struktury služeb, tedy kaváren, restaurací, obchodů, cestovních a dopravních kanceláří pro cesty do západní Evropy a Albánie, a menších stavebních firem. Specifickým případem bylo např. vytvoření paralelního systému veřejné dopravy na základě bojkotu srbských státních a soukromých společností. Její rozbušení vedlo k výraznému poklesu cen a brzy přivedlo státní autodopravu na pokraj bankrotu. Soukromá doprava byla zakázána a persekvována, avšak bez výrazného efektu.

Negativním jevem byla kriminalizace ekonomiky a růst černého trhu. Mezinárodní sankce uvalené na SRJ a řecká blokáda Makedonie vytvořily ideální prostředí pro bujení pašeráckých aktivit v regionu. Ty záhy „zaměstnaly“ několik desítek tisíc osob, především v hraničních oblastech Kosova. I tyto aktivity byly Srbskem tolerovány. Část z nich ostatně probíhala ve spolupráci se srbskými gangy ba dokonce úřady. Tímto problémem však trpěly i

ostatní oblasti bývalé SFRJ, zachvácené krizí či občanskou válkou, především Bosna a Hercegovina a koneckonců i samotné Srbsko, ve skutečnosti ovládané gangsterskou klikou okolo Slobodana Miloševiče. Tento scénář vedl v Kosovu k růstu moci zločineckých mafií, vesměs tolerovaných státem, který z nich snad i profitoval /23/. Postupně docházelo k propojování těchto mafií s mocenskými strukturami v provincii a se strukturami mezinárodního zločinu, zejména prostřednictvím kosovských zločineckých sítí v emigraci.

Dalšími klíčovými oblastmi paralelního systému byly školství a zdravotnictví. Začátkem devadesátých let byla převážná většina albánského personálu zdravotnických zařízení propuštěna a došlo k vytvoření stínové struktury lékařské péče, byť pouze na základní úrovni, tedy v podobě praktických ordinací či všeobecných klinik. Složitější lékařské úkony byly nadále řešeny ve státních (tedy srbských) nemocnicích, do nichž nebyl Albáncům odepřen přístup. Bohatí Albánci pak vyhledávali lékařskou péči v zahraničí, včetně vlastního Srbska. Úroveň paralelního zdravotnictví byla pochopitelně velmi nízká a jeho zásobování léky, vakcínami a technologiemi bylo zcela nedostatečné. Důsledkem bylo a stále je relativní zhoršení zdravotního stavu albánské populace celkově, především díky neexistenci očkování. Objevily se tradiční a jinde dávno vymýcené choroby jako cholera, tyfus či tuberkulóza a stoupla kojenecká úmrtnost a úmrtnost žen při porodech.

V rámci paralelních institucí dosáhl největšího významu, a také publicity, systém paralelního školství, který ostatně pohlcoval téměř 90% stínového rozpočtu /24/. Na jaře 1990 byla v Srbsku a v Černé Hoře vyhlášena unifikace školních osnov, což bylo Albánci striktně odmítnuto jako „odnárodnění“ (alb. *shkombëtarizmi*). Od školního roku 1990/1991 začala v Kosovu segregace studentů, která vyvrcholila na podzim 1991 uzavřením středních a vysokých škol

pro albánské studenty a masovým propouštěním pedagogických pracovníků /25/. Podle albánských statistik přišlo o místo na 14 500 učitelů základních škol, 4 000 středoškolských a 862 vysokoškolských pedagogů. Bylo ukončeno albanofonní vyučování na prištinské universitě, která získala výhradně srbský charakter. Albánským studentům byl odepřen přístup do budov kolejí, menz, poslucháren, knihoven a sportovních zařízení patřících k universitě. Albánsky psané knihy byly odvezeny do Srbska, kde byly zřejmě zničeny. Srbština se stala jediným vyučovacím jazykem. Pro albánské studenty existovala na prištinské universitě teoretická možnost zapsat se jako posluchači ke studiu, nicméně zákonem byla stanovena etnická parita 1:1 a každý rok se o studium mohlo ucházet 1 500 zájemců dané národnosti. Toto vysoce diskriminační opatření nebylo však v praxi stejně uskutečnitelné, především díky albánskému bojkotu státních středních škol a gymnázií. Maturitní vysvědčení z paralelních škol nebyla uznávána a neexistovala tedy možnost účastnit se přijímacího řízení. Na podzim 1991 došlo i ke zrušení kosovské Akademie věd a Albanologického ústavu, čímž byla zasazena citelná rána intelektuálnímu vývoji albánské komunity.

Ve stejnou dobu byla vytvořena paralelní universita a jejím rektorem byl 11. prosince 1991 zvolen Dr. Ejup Statovci, který byl v průběhu devadesátých let několikrát vězněn. K roku 1996 fungovalo dvacet fakult této university, celkový počet studentů se pohyboval mezi 12 000 a 16 000. Přednášky obstarávalo přes 800 bývalých profesorů a větší počet externích vyučujících.

Podobná struktura byla vytvořena i na ostatních stupních škol. V Kosovu v devadesátých letech fungovalo zhruba 185 mateřských škol, 418 základních škol a 65 středních škol a gymnázií. Žáci základních škol mohli navštěvovat dosavadní školní budovy,

nicméně jugoslávské úřady se nepodílely na jejich technickém zabezpečení (vytápění, úklid, jídelny, opravy) a učitelé nepobírali státní platy. Střední a vysoké školy působily v různých soukromých budovách zapůjčených místními donátory. Veškeré náklady na školství a platy učitelů, jež se pohybovaly v rozmezí 100 až 150 DM /26/, pokrýval paralelní rozpočet.

Dne 2. září 1996 byla mezi Slobodanem Miloševićem a Ibrahimem Rugovou podepsána dohoda o návratu dětí do státních základních škol a znovuzavedení osnov platných do roku 1990. Zprostředkovala ji italská katolická humanitární organizace *Communita di Sant'Edigio*. Tato dohoda ovšem nebyla uvedena v praxi a v Kosovu vyvolala opozici radikálů. Její význam spočíval především v uznání Ibrahima Rugovy jako partnera k jednání, ačkoli ten závěrečný dokument nepodepsal z titulu presidenta Republiky Kosovo, nýbrž jako předseda legální LDK, čímž si popudil albánskou veřejnost. Toto uznání nicméně otvíralo do budoucna hypotetickou šanci k dalším jednáním. V očích Albánců však Rugova porušil dosavadní pravidla hry, což vedlo k opadnutí jeho autority a diskreditaci. S tím také Milošević velmi pravděpodobně kalkuloval. Ani jedna strana ovšem neměla na skutečném kompromisu zájem a toto v podstatě bezcenné gesto s jasným záporným výsledkem prohloubilo tendenci obou vůdců nadále setrvávat v iluzích o vlastní výlučnosti.

Osnovy paralelního systému, především ty pro základní a střední školy, byly vytvořeny na bázi nacionalistické a sekulární ideologie, zejména v dějepise s zeměpise. Hlavním tématem hodin dějepisu byla značně idealizovaná a černobílá interpretace dějin Albánců s akcentem na životopisy národních hrdinů a bojovníků za svobodu národa, kteří byli presentováni jako mučedníci (Skanderbeg, Frashëri, kačaci). Zeměpis Jugoslávie byl nahrazen

zeměpisem zemí „Velké Albánie“ a Kosova. Zcela zmizela titoistická interpretace mírového multietnického soužití, látka k dějinám nealbánských etnik (Srbů, ale i Turků) a byla zastavena výuka srbochorvatštiny, resp. srbštiny. Tato jednostranná výuka pochopitelně vedla ke značnému úpadku znalostí o světě a vzdělání celkově. V případě vysokoškolských exaktních oborů, které nebyly vyučovány ve speciálních a vybavených laboratořích, pak také ke ztrátě praktických znalostí a schopnosti aplikace. Kosovské základní a střední školy se tak staly především školami odporu vůči Srbsku, což je ovšem v podmínkách silného represivního nátlaku částečně pochopitelné. Snahou výuky bylo především akcentování jednoty Albánců. Již v srpnu 1992 byla podepsána dohoda mezi albánským a kosovským stínovým ministerstvem školství o unifikaci osnov a ve většině školních tříd se objevil portrét Skanderbega. Opět začaly být používány albánské učebnice. Ostatní učební materiály pak pocházely z tajných tiskáren přímo v Kosovu nebo v Itálii. Školy byly často pojmenovávány nacionalistickými názvy (*Drenica, Illyria, 2. 7., Martiri, Liria /svoboda/, Bashkimi apod.*). Veškeré jejich materiály a dokumenty měly v záhlaví vytištěn název Republika Kosovës.

Tato situace však způsobila do budoucna řadu závažných a tragických problémů. Naprosté ignorování srbského jazyka, kultury a reálií v kombinaci se silně tendenční až štvavou nacionalistickou výchovou prakticky vyloučilo možnost budoucího efektivního mírového soužití obou komunit či navázání vzájemného konstruktivního dialogu. Po občanské válce v roce 1999 se k moci dostala mladá radikální generace vzešlá z řad UÇK, která je z nemalé části produktem právě tohoto systému. Po blížícím se fyzickém odchodu poslední generace ještě vychované v tradičním multietnickém prostředí a ovládající srbský jazyk tak zřejmě

výrazně poklesne naděje na obnovení multietnického charakteru provincie a vzájemnou komunikaci obou národů.

Pokles úrovně poskytovaného vzdělání se ovšem týkal také srbských škol, zejména prištinské university. Část jejích špičkových profesorů odešla do Srbska a byla nahrazena pedagogy nižší odborné úrovně.

Pokus vybudovat paralelní struktury byl podniknut i v dalších sférách. V roce 1994 byl razantním zákrokem policie zmařen pokus o vybudování stínové albánské policie z příslušníků, kteří opustili službu po výzvě kačanického shromáždění v roce 1990. Tajemstvím a spekulacemi zůstává obestřen i paralelní soudní systém, který vzhledem k bojkotu státní justice musel v nějaké formě existovat. Jeho základem byla pravděpodobně činnost tzv. „*Celonárodní rady pro usmíření*“, která vznikla roku 1990 v souladu se strategií nenásilné resistance a usmířila zhruba 2 000 známých případů krevní msty, což umožnilo více než 20 000 lidí beze strachu vyjít ze svých domovů /27/. Další aktivity probíhaly na úrovni kulturní, intelektuální a sportovní činnosti po zrušení dřívějších relevantních institucí.



### **3. 3. Snahy o internacionalizaci kosovské otázky 1990-1996**

V rámci politiky mezinárodního společenství vůči procesu rozpadu SFRJ, který vyústil v nejkrvavější válečný konflikt v Evropě od roku 1945, nebylo Kosovo až do roku 1998 prioritou. Velmoci přijaly „salámovou taktiku“ uznávání jednotlivých odpadajících republik, v níž se prakticky řídily starou Kardeljovou tezí uznání práva na suverenitu pouze konstitutivním republikovým subjektům federace a dogmatem nepřipustnosti změny bývalých vnitrojugoslávských hranic /28/.

15. ledna 1992 bylo uznáno Slovinsko a Chorvatsko, 2. dubna téhož roku Bosna a Hercegovina, Makedonie si na mezinárodní uznání musela počkat až do jara 1993. Zbytková Svazová republika Jugoslávie byla uznána až po daytonských mírových dohodách v zimě roku 1995. Její někdejší autonomní provincie Kosovo byla mezinárodním společenstvím považována za její nedělitelnou součást a vyjma kritiky Bělehradu za porušování lidských práv nebyly podniknuty žádné kroky, které by vedly k podpoře jakýchkoli snah o její osamostatnění. Evropská společenství, USA i Rusko si bezesporu uvědomovaly krizový a patový charakter situace v Kosovu a také širší a značně komplikovanou problematiku albánské národní jednoty, nicméně ve snaze nepřipustit precedens ve změně vnitřních jugoslávských hranic a nevyvolat obávaný dominový efekt, který by zasáhl další sporné a krizové oblasti, celý problém ignorovaly a konzervovaly. Důvodem byla i relativně velmi nízká kvalitativní a kvantitativní míra násilí do roku 1998, a to ve srovnání s krvavými a silně medializovanými konflikty v Chorvatsku a BaH.

Tento přístup byl zřejmý již v roce 1991 na jednání mezinárodní konference ES pro bývalou Jugoslávii v Haagu, na níž

bylo Kosovo prohlášeno za vnitřní záležitost Srbska a albánská delegace v čele s Ibrahimem Rugovou nebyla uznána jako partner pro jednání. Tuto politiku potvrdilo i další sezení konference o rok později. Po transformaci konference ES v „*Mezinárodní konferenci pro bývalou Jugoslávii*“ (ICFY) za spolupředsednictví Cyruse Vance a Davida Owena byl vytvořen v rámci pracovní skupiny pro národnostní menšiny i speciální tým zaměřený na situaci v Kosovu /29/, do jehož kompetencí spadala zejména problematika školství a také pokusy zprostředkovat jednání s Miloševićovou vládou. Po uvěznění rektora přištinské paralelní university v říjnu 1992 však tato snaha ztroskotala a další činnost komise již nepřinesla hmatatelné výsledky.

Další evropskou institucí, která se pokoušela nalézt řešení krize, byla KBSE, vzniknuvší v červenci 1992 v Helsinkách. Již v rámci zakládajícího summitu vyzvala k zastavení represí v Kosovu a v srpnu ustavila pozorovací misi pro Vojvodinu a Kosovo. Ta však trvala pouze do července 1993, kdy byla SRJ vyloučena z této instituce a odmítla prodloužit členům mise víza. Snaha RB OSN zajistit návrat mise vydáním resoluce nevedla k výsledku /30/.

V rámci OSN se Kosovem zabýval ve funkci zvláštního zpravodaje pro lidská práva Tadeusz Mazowiecki, který se snažil otevřít kancelář této organizace v Prištině. Krizová situace ve školství přitahovala pozornost UNESCO, WHO přišla s programem očkování. Od roku 1993 však intenzita těchto aktivit poklesla a mezinárodní společenství zaměřilo svou pozornost především na konflikt v BaH /31/.

Podobnou politiku uplatňovaly vůči Kosovu rovněž USA, které se omezily na slovní podporu Rugovovy pasivní resistance a vágní napomínání Slobodana Miloševiče za pošlapávání lidských práv Albánců. Např. 24. prosince 1992 tlumočil velvyslanec USA

Miloševićovi varování presidenta Bushe použitím vojenské síly, pokud politika v Kosovu vyvolá válečný konflikt /32/. Stejně varování zopakovala Madeleine Albrightová v srpnu 1993 na zasedání RB OSN. Vláda USA nicméně nepodnikla žádné konkrétní kroky, jimiž by albánské pretenze podpořila. Prioritou nové demokratické Clintonovy administrativy bylo řešení krize v BaH pomocí doktríny humanitární intervence /33/ a snaha o multipolární diplomacii za účasti Ruska. Navzdory rétorickým útokům a hanlivým nálepkám byl klíčovým účastníkem této hry Slobodan Milošević, což si Bílý dům i State Departement velice dobře uvědomovaly a pokud možno se snažily předejít komplikacím tím, že přehlížely kosovský problém. Jejich diplomatická iniciativa vyvrcholila v listopadu 1995 zahájením jednání v městečku Dayton (stát Ohio), jež byla ukončena 14. prosince 1995 podepsáním mírové smlouvy ukončující tři roky trvající krvavý konflikt v BaH a ustavující společný stát složený z Chorvatsko-muslimské federace a Republiky srbské.

Pro situaci v Kosovu měla daytonská dohoda v podstatě fatální důsledky. Přijetí Slobodana Miloševiče za hlavního partnera k jednání znamenalo faktické uznání jeho politiky v Kosovu a vedlo k již zmíněnému oficiálnímu diplomatickému uznání SRJ v jejích dosavadních a neměnitelných hranicích. Ukončení nákladných a komplikovaných válek v Krajině, Slavonii a BaH uvolnilo Srbsku ruce a umožnilo mu soustředit se výhradně na své vnitřní záležitosti, tedy upevnění mocenského postavení Miloševićovy kliky a pokračování nastoupeného kursu v Kosovu.

Na straně Albánců vedla Daytonská dohoda k pomalému procesu zhroucení dosavadní Rugovovy strategie pacifistické resistance. Jeho nepřizvání k jednacímu stolu mělo za následek postupný úpadek jeho politické i morální autority a diskreditaci

jeho ideologie. Jakékoli ambice k projednávání *Kosovské otázky* v rámci Daytonu byly ovšem odsouzeny k nezdaru. Izetbegović ani Tudjman se o Kosovo vůbec nezajímali a Milošević by jakýkoli takovýto pokus torpédoval. Svou roli hrál i ohled USA vůči Rusku, jež by se za svého přirozeného a historického spojence na Balkáně zcela jistě postavilo.

Pro Albánce a budoucí vývoj kosovské státnosti mělo závažné implikace především uznání Karadžićovy Republiky srbské, vlastně gangsterského pseudostátu vytvořeného etnickými čistkami, které způsobilo psychologický šok, navzdory nemožnosti jiného řešení a kontinuálnímu procesu demokratizace a budování občanské společnosti, který začal po Karadžićově odstranění v roce 1996.

V letech 1993- 1997 převzaly v Kosovu roli mezinárodního garanta především nevládní a humanitární organizace jako např. *Human Rights Watch*, *Amnesty International* či *Červený kříž*, které působily na vlastním kosovském území, eventuálně organizace volající ze zahraničí po mezinárodní účasti v řešení kosovské krize, např. *Helsinské občanské sdružení*. Klíčovou roli sehrála již zmíněná *Communita di Sant'Edigio* a bělehradská *Nadace otevřené společnosti* (OSF- *Open Society Fund*), která se zaměřila především na oblast školství a na rozvoj vzájemného mezinárodního dialogu /34/. V roce otevřela v Kosovu několik tříd s výukou angličtiny a center pro výuku počítačů, jež navštěvovali jak srbsští, tak albánští žáci. Roku 1994 pak v Prištině založila tzv. Open Club určený mládeži obou národností. OSF podporovala i činnost jiných podobně zaměřených organizací /35/, např. mezi Albánci populární *Společnosti Matky Teresy* /36/, či různých menších organizací zaměřených na ženy či mládež, či aktivity v oblasti nezávislých médií a kultury. V roce 1997 např. iniciovala otevření výstavy albánských malířů v Bělehradu.

Její činnost byla nicméně omezena nedostatečnými finančními prostředky a neúspěšného naléhání u zástupců vlád velmocí či významných mezinárodních organizací. Po uznání SRJ ze strany EU zůstaly jediným státem vyvíjejícím nátlak na Miloševiče k vůli Kosovu Spojené státy americké. Ty v roce 1996 otevřely v Prištině kancelář *Amerického informačního centra* (USIS- *United States Information Service*). Ta měla především výraznou symbolickou hodnotu a Albánci byla považována svého druhu za zastupitelský úřad. Clintonova administrativa však nadále odmítala podporovat jakékoli aktivity, jež by mohly vyústit v secesi Kosova.

### **3. 4. Regionální dimenze kosovské otázky**

#### **Albánie**

Dne 11. dubna 1985 zemřel v Tiraně Enver Hoxha a moci se chopil jeho nástupce Ramiz Alia (n. 18. října 1921, Shkodër, Ghega, z rodičů kosovského původu). Ten zahájil flexibilnější kurs jak ve vnitřní, tak v zahraniční politice. Nový vůdce chápal neudržitelnost dosavadní ultraizolacionistické politiky a přistoupil k omezeným reformám, jež měly za cíl zaplnit zahraničně-politické vakuum. Navzdory přísnému hraničnímu režimu a ochlazení vztahů po roce 1981 pokračovala intenzivní obchodní výměna s Jugoslávií. V roce 1986 byla otevřena železniční trať z Titogradu do Shkodëru a následujícího roku dokonce Tirana navrhla obnovit jednání v oblasti kulturní výměny /37/. Průlomovým okamžikem byla pak účast albánského ministra zahraničí Reise Malileho na konferenci ministrů zahraničí balkánských zemí pořádané v únoru 1988 v Bělehradě z iniciativy Raifa Dizdareviće, tehdejšího ministra zahraničí SFRJ. Malile poskytl několik rozhovorů jugoslávskému

tisku, včetně kosovsko-albánského deníku Rilindja, v nichž vyvrátil veškerá podezření z iredentismu a volal po maximálním sblížení obou zemí, při němž by albánská menšina sloužila jako zprostředkující most /38/. Ve sféře reálné zahraniční politiky měla Tirana nesrovnatelně větší zájem na budování dobrých vztahů s Bělehradem nežli s Prištinou a neupouštěla od původních hoxhovských konzervativních postojů nevměšování se do vnitrojugoslávských záležitostí a problematiky Kosova. Její podpora zůstala tradičně omezena na rétorická cvičení kritiky nerovnoprávného postavení Albánců a občasně edice kosovské publicistiky, dokumentů, či odborných prací vydávané v anglických mutacích. Veškeré námitky neopouštěly sféru vágních formulací a především se vyhýbaly přímému označení Slobodana Miloševiče za viníka událostí. V tomto duchu se nesly i komentáře k masovým podzimním demonstracím z roku 1988.

Po eskalaci událostí v březnu 1989 však již Tirana tento vývoj ignorovat nemohla. Pomalý kolaps stalinistického režimu vedl k uvolnění v oblasti svobody projevu a zvýšení zájmu o osud druhé poloviny národa za hranicemi země. Z oficiálních pozic zazněla kritika především proto, že asanace autonomie Kosova a represe zastavily slibně se rozbíhající proces sblížování obou zemí. Člen politbyra, tajemník ÚV KS Albánie (PPS) /39/ a po Aliovi druhý muž režimu Foto Çami ostře kritizoval represí v Kosovu, což podnítilo vůbec první vlnu celoalbánských prokosovských protestů. K osudu Kosova se vyjadřoval i nestor albánské kultury a prominentní umělec režimu spisovatel Ismail Kadare /40/. Zhroucení režimu a vznik demokratické opozice vedly k vystoupení nacionalisticky orientovaných osobností a vůdců, z nichž někteří otevřeně hovořili o albánské národní otázce. Ne náhodou byl tento přístup především doménou Ghegů, kteří tvořili jádro

protikomunistické pravicové opozice. Mezi nimi vynikli především zakladatelé a pozdější vůdcové *Demokratické strany Albánie* (PDS-*Partia demokratike e Shqipërisë*) Azem Hajdari a Sali Berisha. Značné dilema způsobila v Tiraně *Kaçanická deklarace* o svrchovanosti Kosova, zejména v procesu živelného rozpadu země. Na posledním sjezdu PPS v červnu 1991 hovořil člen politbyra Xhelil Gjoni (Ghega) otevřeně ve prospěch kursu Ibrahima Rugovy, který podpořil. Neváhal rovněž kritizovat *nespravedlivé rozdělení albánského lidu* /41/. Již v únoru 1991 ostatně proběhla první oficiální návštěva vedení LDK v Tiraně a došlo k ustavení „diplomatických“ styků. Prvním kosovským velvyslancem v Albánii byl jmenován někdejší profesor prištinské university Ali Aliu. Navzdory členství Albánie v KBSE, kterým se implicitně zavazovala respektovat stávající evropské mezistátní hranice, uznala Tirana již v říjnu 1991 v reakci na tamní referendum Republiku Kosovo jako suverénní stát.

V prvních pluralitních volbách v Albánii v červenci 1991 sice ještě zvítězili komunisté a Ramiz Alia byl zvolen prezidentem země, nicméně rychlý rozpad SSSR, SFRJ a demokratizace bývalých komunistických zemí zbavily PPS ideologické platformy a legitimacy. Krize v zemi vedla k opakování voleb v březnu 1992, v nichž již přesvědčivě zvítězila PDS a prezidentem se stal její vůdce Sali Berisha (Ghega, z hraničního severoalbánského městečka Tropoja, s částí rodiny v Kosovu).

Berisha poněkud zhurta vyhlásil za jeden z cílů své administrativy národní sjednocení, což je ale minimálně s ohledem na jeho původ pochopitelné, a stal se záhy nejhalasnějším advokátem kosovské resistance v zahraničí. Vítězství demokratů vzbudilo nerealistická očekávání Albánců v masivní zahraniční pomoc, průnik do evropských, atlantických a mezinárodních

organizací a tím také vzrůst prestiže malé země, která měla zaručit národní sjednocení pod taktovkou Tirany. Do Berishy vkládal velké naděje nejen Ibrahim Rugova, ale také obrozená nacionalistická emigrace, která na něj začala vyvíjet tlak v otázce národní unifikace. Aktivní v tomto směru byl zejména Tomor Dosti, syn posledního vůdce *Balli Kombëtar* Hasana Dostiho /42/.

Brzy však vyšly najevo reálné limity albánské podpory a zahraniční politiky vůči Kosovu. Na setkání kosovských vůdců s novou demokratickou administrativou v Tiraně v červenci 1992 byla projednávána široká škála oblastí vzájemných vztahů a spolupráce, ve skutečnosti však došlo k uzavření dohody pouze ve školství. Byly zahájeny kroky mající za cíl sjednocení učebních osnov a Albánie přijala řadu kosovských akademiků ze zrušené prištinské university, kteří v Tiraně pomáhali rozběhnou výuku dříve potlačovaných předmětů (filosofie, právní věda, sociologie apod.). Navzdory květnaté rétorice nebyl nový premiér Alexander Meksi schopen Ibrahimu Rugovovi nabídnout reálnou finanční či diplomatickou podporu. Albánská „angažovanost“ v Kosovu tak zůstala omezena na slovní projevy solidarity, občasné silácké výhružky a podporu symbolických aktivit občanského a kulturního rázu, jako např. tzv. *Sdružení národního usmíření a jednoty* založené v Soluni v prosinci 1991 z iniciativy Ismaila Kadare a Rexhepa Qosji /43/.

Zcela vyloučená a nerealistická se ukázala rovněž očekávání případné vojenské pomoci Albánie Kosovu. Albánie v žádném případě nebyla ve stavu ani v mezinárodní pozici, v nichž by si mohla dovolit ozbrojenou intervenci ve prospěch Kosova. Ta by zcela jistě vedla k ekonomickému a sociálnímu kolapsu země, nemluvě o odmítavé reakci mezinárodního společenství a případné protialbánské operaci na obnovení *statutu quo*. Po letech



izolacionistického avanturismu Hoxhova vedení navíc albánská armáda nepředstavovala reálně použitelnou a bojeschopnou sílu, a už v žádném případě proti vysoce profesionální armádě SRJ. Odvrat od SSSR a spojení s Mao-ce Tungem (1961-1976) vedly k prudkému úpadku vlivu armády a jejímu podřízení straně. Došlo ke zrušení důstojnických hodností a velení bylo předáno do rukou politických komisařů. Zcela zanedbána byla vojenská infrastruktura, např. v neexistenci oddělené armádní telefonní sítě. Ideologicky byla armáda podřízena maoistické doktríně lidového revolučního vojska umocněné vypjatým kultem partyzánského odboje a ostatně i domácích „puškařských a zbojnických“ tradic. Tyto okolnosti vedly k naprosté diletantizaci armády. V tristních podmínkách se nacházelo i zásobování vojska a zcela zastaralá a nedostatečná výzbroj závislá na dodávkách z Číny. V praxi se neschopnost vojska ukázala během společenské krize v letech 1990-1991, kdy armáda nebyla schopna zabránit masovému exodu Albánců do Řecka, únosům plavidel pro útěk do Itálie, či potlačení demonstrací v ulicích měst /44/. Po vítězství PDS požádala Albánie o přijetí do NATO a v roce 1994 byla přizvána k účasti v programu *Partnerství pro mír*. Klíčovým spojencem země na poli obrany a vojenství se stalo Turecko, za ním následovaly USA. Ani jedna z těchto mocností pochopitelně nepodporovala případnou albánskou vojenskou angažovanost v Kosovu. Pro USA byla naopak Albánie zajímavá především jako stabilizační faktor v regionu zachváceném válkou a nikoli jako další účastník konfliktu.

Přes pokračování prokosovské rétoriky se Sali Berisha soustředil především na skutečné zahraničně-politické cíle země, jimiž bylo navázání co nejužších vztahů s USA, některými silnými zeměmi ES/EU (Německo, Francie) a obnovení vztahů s Ruskem. Hlavními prioritami se staly tradičně Turecko, díky úzkým

kulturním a historickým vazbám a existenci vůbec největší albánské diaspory, a Itálie. Ta se velmi brzy stala hlavním obchodním partnerem země a největším investorem v Albánii. Zejména z finančních a pragmatických důvodů dovedl Sali Berisha Albánii k členství v OIK (*Organizace islámské konference*). Za tento krok byl však jak doma tak v zahraničí tvrdě kritizován a Albánie v roce 1999 z OIK vystoupila.

V neobyčejně důležitém rámci regionální zahraniční politiky (tj. vůči sousedním zemím) vystupovala Albánie víceméně v roli stabilizačního a neagresivního státu, jenž usiloval o přátelskou multilaterální politiku z důvodů posílení vlastního postavení a získání ekonomického prospěchu.

V tomto směru byly nejkomplicovanější vztahy s Řeckem. Teprve v roce 1988 byl mezi oběma zeměmi ukončen formální válečný stav a zahájena normalizace vztahů. Ta byla ztížena především existencí menšin na obou stranách hranice a celkem logickými požadavky obou vlád na garanci jejich národních práv. Problémem byla i obrovská míra ekonomické emigrace do Řecka (zhruba 300 000 osob, přinášejících albánské ekonomice asi 200 000 000 \$ ročně /45/). Přetrvávaly také majetkové spory obou států, vzájemné obavy z iredentistických choutek a některé zahraničně-politické kroky. Albánie byla především znepokojena možnou osou Bělehrad-Athény, Řecko pro změnu iritovalo Berishovy námluvy ve Skopje. Od poloviny devadesátých let nicméně převládly pragmatické důvody a došlo ke sblížení obou zemí. Prioritou se stala oboustranně výhodná hospodářská spolupráce a touha stabilizovat sousedské soužití k vůli napětí v Kosovu a v Makedonii.

Makedonskou republiku uznala Albánie již v dubnu 1993. Berisha hlasitě volal po stabilní a silné Makedonii a odrazoval

místní Albánci od separatistických tendencí. Hlavním důvodem byl ekonomický prospěch, neboť embargy poškozená Makedonie byla životně závislá na transitu zboží přes Albánii. Z politického hlediska pak Berisha razil doktrínu oddělování Řecka od Srbska. Z tohoto důvodu usiloval ostatně i o co nejlepší vztahy se Sofií. Podpora albánských radikálních stran v Makedonii (viz dále) pak byla především pragmatickým krokem a siláckým gestem, jímž potřeboval Berisha otupit kritiky domácích nacionalistů za laxní přístup vůči Kosovu a otázce národní jednoty.

Po roce 1991 došlo ke zmrazení vztahů se Srbskem (SRJ) a uzavření hranic. Především neformální zůstaly vztahy s Černou Horou, jež se Berisha snažil kultivovat jako možnou protiváhu Bělehradu.

Opadnutí nacionalistické euforie v polovině devadesátých let a především hluboká a vleklá sociálně-ekonomická krize vedly k částečnému poklesu zájmu o Kosovo a hledání identity. V tom sehrála jistou katalyzační roli i existence poměrně silné kosovské emigrace v Tiraně a na severu země, která dosáhla počtu asi 75 000 osob /46/. Ve srovnání s tiranskými Albánci relativně solventní kosovští Albánci zběhlí v prostředí volné ekonomické soutěže brzy ovládli místní podnikatelský sektor a měli lví podíl na nárůstu kriminálních a mafiánských aktivit. Nejednalo se pochopitelně pouze o přímé emigranty z Kosova, ale i o původně kosovské Albánci, kteří se do Tirany uchýlili z emigrace v Německu, Švýcarsku či jiných zemích, a také o „nekosovské“ navrátilce z USA. Tito lidé velmi pružně využili nové možnosti, které nabízela transformující se ekonomika a částečně vytlačili původní tiranské společenské elity a střední třídy. Ty považovaly kosovské Albánci často za neotesané, agresivní, náchylné ke kriminalitě, bezohledné, povýšené a neovládající správně jazyk. Naopak Kosované se na

„albánské Albánce“ dívali jako na omezené, primitivní, naivní, elitářské a neschopné orientace v podmínkách současného světa. Makedonští Albánci byli pak svorně považováni za příliš tradicionalistické, „islámské“ a zaostalé /47/. Tyto pocity vedly k určité míře vzájemné nevráživosti a odsunuly národní otázku do pozadí.

Od poloviny devadesátých let se Sali Berisha změnil ve stoupence vzájemného dialogu LDK se Srby a advokáta autonomistických řešení. V roce 1996 např. podporoval protimiloševičovské demonstrace a kritizoval vedení LDK za pasivitu a nezájem.

Kvalitativní změna situace přišla až s kolapsem albánského státu v roce 1997 /48/. Ekonomická krize a kriminalizace vedly k silné nespokojenosti obyvatel země, již umocnila bezohledná a autoritářská politika Saliho Berishy. Ta vyvrcholila v květnu 1996 zmanipulováním parlamentních voleb. V říjnu téhož roku padly první tzv. „Pyramidové hry“, tedy investiční fondy určené k praní špinavých peněz z mezinárodního organizovaného zločinu. Jejich defraudací přišli statisíce lidí o své celoživotní úspory. Výbuch nespokojenosti vedl v březnu 1997 k pádu vlády a vypuknutí ozbrojeného odporu, jenž měl ohnisko v jižní části země a byl veden především Tosky. Albánii zachvátila anarchie, zkolabovaly administrativní a bezpečnostní struktury a došlo k vyrabování zbrojních skladů. Krizi se částečně podařilo zažehnat až v září 1997, kdy rezignoval Sali Berisha a nový levicový premiér Fatos Nano (Toska) se pokusil o sestavení vlády národního usmíření. Na severu země se nicméně nepodařilo obnovit státní autoritu a moc zůstala v rukou šéfů ozbrojených band a klanových či kmenových předáků, kteří na svých územích povolili a tolerovali aktivity radikální kosovské opozice (UÇK) a profitovali z obchodu se

zbraněmi z vyrabovaných skladů. Vláda v Tiraně, neschopná efektivně zasáhnout a obnovit svou autoritu, tyto aktivity přehlížela. V době letecké války proti Jugoslávii v roce 1999 se Albánie postavila na stranu NATO a podporovala kosovské sebeurčení.

### **Černá Hora**

Většinu území, která nyní obývají Albánci, získala Černá Hora po jednáních Berlínského kongresu v roce 1878 /49/. Jednalo se o pobřežní oblast jižně od Baru s centrem v Ulcinji (alb. Ulqin), samotné město Podgoricu, v té době téměř čistě albánské, a dnešní vnitrozemské hraniční oblasti, tedy Hoti, Grudu, Plav a Gusinje. Na rozdíl od Kosova a Makedonie nebylo soužití s většinovým slovanským národem tak problematické. Albánci tvořili jen malou, byť kompaktní menšinu (dnes asi 6,6% obyvatel země), jejich přítomnost byla historicky zakořeněná a především sociokulturní profil albánských a černoorských horalů vykazoval velké množství shodných rysů. Ve smíšených oblastech byly časté mezietnické sňatky, jež byly např. v Kosovu velmi vzácné.

V Černé Hoře měli Albánci v devadesátých letech zajištěno školství ve vlastním jazyce, možnost zakládání a vedení občanských organizací, v zemi vycházely (a vycházejí) albánské noviny a *Radio Podgorica* vysílá i v albánské mutaci. Stejně tak je albánštině zajištěn i prostor v televizi. Z politického hlediska představovali Albánci státotvorný element podporující liberální opozici a uvolnění vztahů se Srbskem. Vzhledem k početní slabosti tíhnou ke spolenectví s Muslimy.

Vůči kosovské krizi zaujali černoorskí Albánci převážně neutrální postoje a nepřipojili se k vizím Ibrahima Rugovy. Snahy UÇK o rozšíření konfliktu do Černé Hory nebyly úspěšné, navzdory propagandě a verbování dobrovolníků, z nichž někteří v Kosovu

bojovali. Albánci zachovali loajalitu prezidentu Milu Djukanovićovi, který se od Miloševićova kursu v Kosovu pragmaticky distancoval. Jeho prioritou byla zejména snaha zmírnit ekonomické sankce a povolit mezinárodní izolaci Černé Hory, v čemž ho albánští podnikatelé, ovládající lukrativní, leč stagnující turistické kapacity na jaderském pobřeží, jen podporovali.

Černohorští Albánci vesměs nepodporují myšlenku národního sjednocení a iredentismus, navzdory velice úzkým vztahům s Albánci na druhé straně hranice, často na základě příbuzenských a klanových pletenců. Tyto vazby byly během sankčního režimu proti SRJ pragmaticky využity v podobě mohutného rozmachu pašeráctví.

Pro shrnutí lze říci, že ve srovnání s kosovskou a makedonskou komunitou představují černohorští Albánci nejméně krizovou součást národa.

### **Makedonie**

V souvislosti se zhoršením poměrů v Kosovu a Miloševićovou politikou přijala Makedonie koncem osmdesátých let několik opatření zaměřených proti místní albánské komunitě. Ta je v této malé zemi druhou největší národnostní entitou po Slavomakedoncích a tvoří zhruba 25-30% obyvatel země. Postavení Albánců zde tak na počátku devadesátých let bylo ještě horší než postavení Albánců v Kosovu.

Ačkoli spolu s Bosnou a Hercegovinou usilovala Makedonie o zachování či transformaci SFRJ, i zde se objevily požadavky autonomie či přímo nezávislosti. Jejich hlavním advokátem se stala v roce 1990 obnovená VMRO (*Vnitřní makedonská revoluční organizace*) vystupující z nacionalistických probulharských (nikoli panbulharských !) pozic /46/. Začínající polarizace politické scény využili i Albánci. Již v roce 1990 vznikly dvě politické strany. Stoupenci pravice a nacionalistické platformy se sdružili

v *Demokratické lidové straně* (PDP- *Partia demokratike Popullorë*) pod vedením Iljaze Halimiho. Konkurenční *Strana demokratické prosperity* (PPD- *Partia e prosperitetit demokratik*) v čele s Abdurrahmanem Alitim naopak zastávala umírněné a spíše levicové postoje. V prvních pluralitních volbách v Makedonii v listopadu 1990 se tyto strany umístily na třetí, resp. čtvrté pozici za VMRO-DPMNE a komunisty, což vzhledem k velikosti albánského voličského potenciálu nebylo nijak překvapivé. Vyšlo najevo, že pokud bude chtít Makedonie kultivovat demokratický parlamentní systém, bude bezpodmínečně nutné zapojit albánské zástupce do rozhodovacích struktur v zemi.

Nová vláda přijala dne 25. ledna 1991 deklaraci o svrchovanosti Makedonie. Po odchodu Slovinska a Chorvatska 25. června 1991 se alternativa dalšího setrvávání v SFRJ začala jevit jako nereálná. 15. září 1991 byla přijata deklarace nezávislosti Republiky Makedonie, kterou potvrdilo následné referendum (95% pro) a 17. listopadu schválil parlament novou ústavu nezávislé země. Ta ovšem ignorovala Albánce jako konstitutivní prvek a definovala zemi jako národní stát Makedonců (slovanských), ačkoli tvořili pouze něco málo přes  $\frac{2}{3}$  obyvatelstva. V únoru 1992 byla z jednotek bývalé teritoriální obrany vytvořena armáda a do května byl na makedonských hranicích zaveden standardní mezistátní režim, včetně hranic se Srbskem a Kosovem.

Problematickým se ukázalo mezinárodní uznání země. Jako první uznalo Makedonii již 15. ledna 1992 Bulharsko, neuznalo však svébytný makedonský jazyk a národ. Do důsledků uznalo makedonskou suverenitu jako první 6. února 1992 Turecko, jež následovalo Slovinsko, Chorvatsko a Srbsko. K plnému mezinárodnímu uznání země však díky silně obstrukční politice Řecka /47/ došlo až v dubnu 1993, kdy byla Makedonie pod názvem

FYROM (Former Yugoslav Republic of Macedonia) přijata do OSN a postupně uznána zeměmi EU a velmocemi. Řecko reagovalo přitvrzením svého nepřátelského kursu a zavedením totální blokády země. Spolu s mezinárodním embargem vůči SRJ poškozovala řecká politika hospodářství a stabilitu Makedonie, což vedlo k částečné kriminalizaci ekonomiky. Embargo bylo zastaveno až vzájemnou dohodou s Řeckem v září 1995, v níž také Athény Makedonii konečně mezinárodně uznaly.

Na rodící se makedonskou nezávislost reagovala albánská menšina úsilím o vlastní státotvornou aktivitu. 11. a 12. ledna 1992 proběhlo tajné referendum, v němž se na 90% albánských voličů vyslovilo ve prospěch federalizace země na etnickém základě. Ještě dál zašly radikální živly, které v dubnu 1992 vyhlásily ve městečku Strugy tzv. *Albánskou republiku Ilyrii*, jež byla státem pochopitelně suspendována. Tato situace vyvolala na obou stranách pocity neklidu, nedůvěry a odstupu, a místy vyústila až ve fyzické srážky, jako např. v prosinci 1992 v albánské čtvrti ve Skopje v reakci na policejní razii proti černým obchodníkům. Ačkoli v rámci post-jugoslávského prostoru panoval v Makedonii (s výjimkou Slovinska) relativně nejumírněnější a nejkonstruktivnější režim, elity této slabé, velmi křehké a v mnoha ohledech ohrožené země /48/ se celkem oprávněně snažily o co nejpevnější definici národní výlučnosti v rámci historizujících konstrukcí a slavomakedonského nacionalismu. Tyto doktríny ovšem zcela opomíjely Albánce, a to ať už jako historický element, či jako neoddelitelný stavební kámen v současné etnické a kulturní mozaice země, narozdíl např. od třetí největší národnosti- Romů, o nichž jsou v makedonských školních učebnicích zmínky /49/.

Albánci obydlené oblasti patřily nadále k nejchudším krajům Makedonie a trpěly vysokou mírou nezaměstnanosti. Signifikantní



byla rovněž disproporce v obsazení veřejných postů v zemi, zejména v rámci ozbrojených složek. Poměr důstojníků albánské národnosti v armádě byl v roce 1994 pouhá 3,7%, v řadách policie byl pouze jeden důstojník Albánec /50/. Nevalné poměry panovaly i ve školství a měly navíc sestupnou tendenci způsobenou neochotou makedonského establishmentu vyhovět albánským požadavkům. Ta vycházela (a stále vychází) především z obav z negativní reakce slovanské většiny v zemi a její silné citlivosti vůči otázce albánského separatismu a iredentismu. Zvlášť citlivým problémem byla neexistence vysokého školství. V době trvání SFRJ byl tento nedostatek kompenzován universitou v Prištině. Po roce 1991 však makedonští Albánci přišli o možnost vysokoškolského vzdělávání v rámci vlastního jazyka a kultury, pokud nebyli ochotni odejít studovat do Tirany.

V roce 1994 byl učiněn pokus otevřít albánskou universitu v Tetovu, na čemž se mimochodem podíleli i někteří bývalí akademikové z prištinské university. 15. prosince 1994 byla však budova určená pro sídlo této university obsazena policií a její zařízení poškozeno. Část profesorů kosovského původu byla vyhoštěna ze země. Albánská veřejnost reagovala mohutnou vlnou protestů. V únoru 1995 byl učiněn nový pokus o zahájení výuky na této universitě pod rektorátem Prof. Fadhila Sylejmaniho, který tentokrát úřady tolerovaly coby menší ze dvou zel. Stát však neuznal a stále neuznává diplomy této university. Podobně jako v Kosovu, a ostatně již v Osmanské říši, se otázka albanofonního školství stala klíčovým bodem albánských národních aspirací. Další policejní razie by také v souladu s předchozími výhružkami vyvolala odchod albánských stran, na jejichž podpoře byla vládnoucí levice Kira Gligorova závislá.

Makedonie vykazovala v devadesátých letech relativně nízké riziko vypuknutí násilného konfliktu, na čemž měly nemalý podíl i stabilizační jednotky NATO, rozmístěné v zemi od r. 1993. Na mezinárodní aréně navíc úspěšně hrála roli stabilního a demokratického ostrova uprostřed regionu zachváceného válečnými běsy. Nevalné životní podmínky Albánců však vyústily v jejich radikalizaci.

V listopadu 1993 byly v zemi odhaleny zárodky tajných ozbrojených organizací, do jejichž vedení byli zapleteni i členové vládní PPD jako např. tajemník strany Midhat Emini či náměstek ministra obrany Hysni Haskaj. Ti byli zatčeni a uvězněni. Spolu s vnitrostranickou krizí probíhající od června 1993 v důsledku boje o moc /51/ vedl tento vývoj k rozkolu uvnitř PPD a k vítězství radikálního křídla na jaře 1994, jež bylo navíc otevřeně podporováno Tiranou. Toto radikální křídlo se oddělilo jako nová strana, tzv. PPDSH (*PPD e Shqiptarëve, Strana demokratické prosperity Albánců*) pod vedením Arbëna Xhaferiho, absolventa příštinské university, který měl velmi úzké styky s vedením LDK, podobně jako i další špičky v PPDSH /52/.

Tato koexistence pokračovala navzdory krizovému vývoji v Kosovu a vážným ekonomickým problémům po celá devadesátá léta. V roce 1994 se PPD stala znovu partnerem levice ve vládě (premiér Branko Crvenkovski). Roku 1997 učinil režim vstřícný krok pokusem otevřít ve Skopje pedagogický institut s výukou v albánštině, který byl ovšem torpédován mohutnými protesty makedonské veřejnosti. Ty vyvolaly stejně intenzivní vlnu albánských demonstrací v Tetovu, Gostivaru, Skopje a Struze. Srážky s policií si vyžádaly několik mrtvých a řadu raněných /53/. To posílilo pozice radikálů v politice (PPDSH) a spolu s propukající

občanskou válkou v Kosovu celkově radikalizovalo albánskou veřejnost.

Po vítězství VMRO-DPMNE ve volbách v roce 1998 a nastolení populistické a nacionalistické vlády (v koalici s DA) /54/ v čele s Ljupčem Georgievským došlo k zdánlivě paradoxnímu, ale vlastně logickému kroku, kdy se partnerem vlády stala radikální PPDSH.

Válka v Kosovu v roce 1999 způsobila Makedonii především obrovské problémy s masou uprchlíků, o něž se země nebyla schopná a občas ani ochotná postarat, za což si vysloužila kritiku západních států. Makedonská veřejnost stála pochopitelně na straně Srbska a úpadek sympatií k Západu způsobil vážně vnitropolitické a společenské dilema. Po odchodu srbských autorit z Kosova a faktickém převzetí moci militantní a kriminální UÇK vzniklo trvalé nebezpečí rozšíření konfliktu a iredentismu i do Makedonie. V zemi bylo objeveno několik tajných skladů zbraní. V roce 2000 navíc za severními hranicemi země propukl konflikt mezi srbskou armádou a tzv. *Osvobozeneckou armádou Preševa, Medvedje a Bujanovace* (UÇPMB). Vláda, blokováná nekompromisním postojem albánských radikálů, nebyla schopná účinné reakce. PPDSH se navíc pro posílení vlastního postavení spojila s radikální PDP a vytvořila společnou stranu (*Demokratická strana Albánců, Partia demokratike e Shqiptarëve*, PDSH).

Úspěchy UÇK a faktické „osvobození“ Kosova vyvolaly mezi makedonskými Albánci řadu dilemat ohledně další existence v zemi, možnosti podobné revolty s podporou NATO a otázky národního sjednocení. To se odrazilo i ve fragmentaci albánské politické scény do dalších stran /55/ a vzniku tajné ozbrojené skupiny po vzoru UÇK, shodou okolností vystupující pod stejnou zkratkou (*Národní osvobozenecká armáda, Ushtria Çlirimtare Kombëtare*, UÇK, dále

UÇK Mk). Ta vytvořila rovněž politické křídlo, tzv. *Společnost pro integritu* (alb. *Bashkimi për integritim*, BPI) pod vedením Aliho Ahmetiho. Od podzimu 2000 začaly v Makedonii ozbrojené útoky na policejní stanice a na jaře roku 2001 propukla regulérní občanská válka. 29. května obsadili albánští rebelové městečko Aračinovo ležící v kopcích nad Skopje (v podobném postavení jako např. Pale vůči Sarajevu), čímž mohli makedonskou metropoli držet v šachu. Krizi vyřešil teprve zásah jednotek NATO, které 25. června ozbrojence deportovaly na území ovládaná UÇK Mk a BPI v západní Makedonii a tam je propustily. To vyvolalo mohutné protesty veřejnosti a vlnu vzájemného vyhánění, jež rozdělila zemi na dvě v podstatě etnicky čisté a oddělené části.

Celkové mezinárodní a také regionální poměry se však vyvíjely v neprospěch albánských vzbouřenců. Pád Slobodana Miloševiče v říjnu 2000 postupně vedl ke zlepšení vztahů Západu a SRJ a k remilitarizaci zón původně obsazených UÇPMB, čímž UÇK Mk přišla o řadu svých základů. Teroristický útok na USA 11. září 2001 zapříčinil ve světě zcela zásadní přehodnocení přístupu vůči islámským a guerillovým skupinám a organizacím typu UÇK/UÇK Mk. V Kosovu byla zpřísněna kontrola hranic a radikálních žvlů a jakákoli podpora makedonským separatistům byla tvrdě potírána. Ti se ocitli v izolaci. Západ podpořil vládní makedonskou linii, jež spočívala v pevném rozhodnutí nepřipustit federalizaci země, neposkytnout Albáncům autonomii a jednat pouze s legálními politickými subjekty, tedy nikoli s BPI. Vláda také přijala některá opatření příznivá pro rozvoj místní kulturní a školské samosprávy v albánských okresech země. NATO pak na podzim provedlo zřejmě nepřilíš úspěšný pokus o rekvizici zbraní UÇK Mk (Autnum Harvest). Od konce roku 2001 prudce poklesla míra vzájemného násilí v zemi a dnes přetrvává stav faktické studené koexistence.

### **3. 5. Kosovo a srbská vnitropolitická scéna**

V předchozí části této práce byla prozkoumána a definována role, jíž kosovská otázka hrála ve druhé polovině osmdesátých let ve formování současné srbské vnitropolitické scény. Likvidací politických, kulturních, občanských a ekonomických práv Albánců dosáhl Slobodan Milošević kýženého cíle a další úsilí soustředil na prosazení svého vlivu ve zbývajících částech SFRJ, po odchodu Slovinska a Chorvatska v červnu 1991 pak na předpokládané sjednocení srbských etnických území. Rozpad federace a války v Chorvatsku a Bosně a Hercegovině vedly k zakonzervování stávající podoby režimu v Kosovu a faktickému opadnutí zájmu o něj. Kosovo tedy v devadesátých letech nehrálo ve vnitřní politice SRJ tak významnou roli, jak bychom se mohli domnívat. Pro zemi představovalo především obrovskou finanční zátěž, kterou si vyžadovalo udržování policejního a vojenského aparátu a poměrně nesmyslná snaha o rekolonizaci, která skončila debaklem. Nepodařil se ani plán usadit v Kosovu uprchlíky z Krajiny a Bosny a Hercegoviny, především po pádu RSK v srpnu 1995. V devadesátých letech našlo v Kosovu provizorní útočiště zhruba jen 15 000 běženců, kteří znovu odešli po válce v roce 1999.

Od konce roku 1991 utlumil Miloševićův režim represí a spokojil se s tolerováním Rugovova parastátu, který mu jednak ušetřil část nákladů na infrastrukturu provincie, a také uvolnil ruce pro politiku v BaH a v Chorvatsku. Přes pokračující pronásledování radikálních elementů a občasné demonstrace síly probíhala v Kosovu svého druhu opotřebovávací studená válka nervů. Případy fyzického útlaku a násilí na Albáncích byly spíše záležitosti individuálních rozhodnutí. Do Kosova byli často posíláni

nepohodlní a problematičtí policisté ze Srbska, kteří svého postavení či duševních deviací často zneužívali k šikaně či týrání zatčených Albánců.

Neúčast Albánců ve volbách rovněž výrazně eliminovala možnost Miloševićovy prohry touto cestou a znevýhodňovala opozici ochotnou k pružnějšímu přístupu vůči Albáncům. V roce 1992 se o to pokusil svazový premiér Milan Panić, který přislíbil Ibrahimu Rugovovi řadu vstřícných kroků výměnou za podporu v nadcházejících presidentských volbách. Nepřistoupil ovšem k uznání kosovské suverenity, což Rugovovi poskytlo vítanou a pohodlnou záminku k odmítnutí albánské účasti ve volbách a mimo jiné zapříčinilo Panićův pád /56/.

Koncepcí řešení kosovské otázky nedisponovala v devadesátých letech ani roztříštěná a mnohobarevná protimiloševićovská opozice. Drtivá většina politických subjektů v Srbsku vycházela z nacionalistické platformy a vůči Kosovu zaujímalala často mnohem tvrdší postoje nežli machiavelistický Slobodan Milošević. Ten, nejsa svázán ideologickými předsudky, skýtal alespoň minimální naději, že v případě silného vnějšího nátlaku bude schopen Albáncům garantovat částečné ústupky v zájmu udržení vlastní moci.

S výjimkou *Občanského svazu Srbska (Gradjanski savez Srbije, GSS, předseda Vesna Pešić)*, který se ovšem netěšil významnějšímu vlivu v zemi, propagovala většina ostatních stran ideu srbského charakteru Kosova a zcela odmítala myšlenku autonomie, federalizace či nezávislosti provincie. Otevřeně, až rasisticky si v tomto směru počínala extremistická *Srbská radikální strana (Srpska radikalna stranka, SRS, předseda Vojislav Šešelj)* vystupující z ultrašovinistických pozic. Ostatní protimiloševićovské subjekty přicházely s umírněnou, avšak většinou zcela bezobsažnou

rétorikou a beznadějnými řešeními /57/. Nulovou naději pro kompromis skýtala také vlastní srbská komunita v Kosovu navzdory tomu, že jako jediná měla reálnou představu o tom, co se v provincii děje. Únava z policejního režimu a nervového vyčerpání vedly k prohloubení radikálních postojů srbské komunity. Ani jedna z hlavních opozičních stran (SPO- Vuk Drašković; DSS- Vojislav Koštunica; DS- Zoran Djindjić) /58/ neměla v Kosovu téměř žádný vliv a místní Srbové zůstali voličsky a ideologicky sepjati s Miloševićem (SPS) /59/, eventuálně se Šešeljem. V devadesátých letech navíc zkrachovala jejich dříve úspěšná nátlaková a petiční politika a Bělehrad zcela ignoroval jejich požadavky a výzvy. Způsob, jakým si Milošević v roce 1995 umyl ruce od srbské otázky v Krajině, Slavonii a BaH zapříčinil v Kosovu obrovskou frustraci a desiluzi a zintenzivnil emigraci Srbů z provincie.

Nutno říci, že albánské špičky si celou situaci v opozici i vnitřní politice SRJ velmi dobře uvědomovaly a setrvaly v nekompromisním postoji a bojkotu. Pokus o jednání vůdců LDK se srbskou opozicí v New Yorku v roce 1997 /60/, který zprostředkovala americká diplomacie, skončil vinou neústupnosti obou stran naprostým fiaskem. Určité zmírnění přinesl až podpis *Daytonských dohod* v roce 1995, jež uznaly teritoriální nedělitelnost SRJ. Rugova začal pomalu uvažovat o dočasných kompromisnějších řešeních, např. přeměnu Kosova v plnoprávný republikový subjekt federace a rezignoval na připojení okolních okresů v Srbsku s albánskou většinou (Preševo, Medvedja, Bujanovac) a okresů Plav a Ulcinj v Černé Hoře /61/. S relativně nejmírnějším řešením přišel paradoxně bývalý doyen albánských radikálů Adem Demaqi, který navrhoval autonomistické uspořádání v rámci SRJ podobné postavení Hong Kongu v Číně s garancí zvláštních vztahů s Albánií /62/.

Návrhy podobně kompromisních řešení přišly rovněž ze Srbska, především z řad intelektuálů a akademiků, ať již umírněných či nacionalistických. Ti pomalu pochopili fakt, že stávající národnostní poměr a demografický trend vylučují naději na udržení Kosova v srbském prostoru a v průběhu několika příštích desetiletí by dokonce mohly vážně ohrozit samotný srbský charakter země. Tyto kruhy navrhly myšlenku dobrovolného zřeknutí se Kosova s odtržením několika severních okresů se srbskou většinou, jež by zůstaly v Srbsku (Zvečan, Zubin Potok, Leposavić, ev. Mitrovica, Podujevo, Dečani a Peć kvůli ortodoxním památkám) /63/. S touto myšlenkou přišel poprvé již v osmdesátých letech tehdejší disident Dobrica Ćosić, jenž se k ní vrátil v roce 1993 již jako prezident SRJ. Od roku 1996 se jejím nejvýznamnějším propagátorem stal předseda SANU Alexandr Despić. V politických kruzích byl tento návrh pochopitelně zamítnut a odsouzen, částečně ze strachu z předvolební diskreditace v očích veřejnosti. Pro umírněnou antinacionalistickou opozici představoval tento návrh nicméně jedinou záruku, jak se vyhnout další válce, v zásadě však konvenoval i nacionalistům, jimž by fakticky zaručil etnickou homogenitu země. Albánské vedení tento plán a priori neodmítalo, bylo však ochotno uvažovat pouze o předání Leposaviće a Zvečanu (absolutní většina Srbů) a recipročně požadovat zmíněné tři okresy v Srbsku. V důsledku následujícího vývoje však ani jedna z těchto variant nebyla realizována.

### **3. 6. Radikalizace albánského odporu a vznik UÇK**

Výsledek Daytonských jednání způsobil v Kosovu z již zmíněných důvodů desiluzi a vedl ke změně postoje k další podobě resistance vůči Srbsku. Začalo převládat přesvědčení, že cesta



nenásilného odporu nevede k výsledkům a že jedinou cestou k probuzení zájmu mezinárodního společenství je násilná revolta. Přes šok z uznání Republiky Srbské uvažovali některé radikální kruhy, zda by podobný modus vivendi, tedy fungování separátního útvaru v rámci formálně sjednocené země, nemohl být uplatněn i ve vztahu Kosovo- SRJ.

Z radikálních pozic zaútočil na Ibrahima Rugovu především jeho tradiční oponent Rexhep Qosja. Presidenta kritizoval za přílišnou pasivitu politiky, její neefektivnost a v neposlední řadě i za autoritářství a uzurpaci moci. Qosja požadoval nenásilnou aktivní resistenci formou blíže nespecifikované občanské neposlušnosti (podobně jako Adem Demaqi) a především širší diskusi v rámci všech kosovských vůdců, zejména opozice. Ze zdánlivě opačných pozic vystoupila umírněná intelektuální opozice (Surroi, Maliqi, Bakalli), která napadla Rugovovu neústupnost a zatvrzelost a východisko z krize se snažila nalézt v redukci nacionalistického programu na pružnější koncepci a především zahájit dialog s Bělehradem. Pro aktivizaci opozice bylo důležité vystoupení Adema Demaqiho /64/, jež byl v roce 1990 naposled propuštěn z vězení, kde strávil celkem 28 let života. Během první poloviny devadesátých let opustil Demaqi své dosavadní levičácké a enveristické postoje a v roce 1996, kdy byl zvolen předsedou *Parlamentní strany Kosova*, vystoupil s mnohem vitálnější alternativou Rugovovy koncepci. V ní požadoval konfederalizaci SRJ na tři státoprávní celky, sdružené v tzv. *Republice Balkanii*, z nichž každý by měl vlastní agendu v OSN a právo zvláštních styků se svými sousedy. Tento poněkud utopický návrh nicméně představoval jen další variaci na téma separatismu a nebyl brán v potaz /65/.

Celková situace v Kosovu se však v roce 1996 dostala do podoby začarovaného kruhu. Uvolnění Srbska díky ukončení válek v Chorvatsku a BaH umožnilo přitvrzení represivního režimu. Únava Albánců náročným životem v podmínkách parastátu byla znásobena frustrací z Daytonu a z neschopnosti vlastních vůdců najít efektivní a rychlé řešení situace. Velmi tíživě doléhala na Albánce sociální krize umocněná obrovskou nezaměstnaností, přelidněním a vysokou natalitou. Zejména mladší ročníky se po ukončení nekvalitních paralelních škol ocitly v beznadějně situaci a nebyly již nadále ochotny podporovat vyčkávací strategii LDK, která se ukazovala jako beznadějná a nebyla schopna utlumit represi. Tyto faktory vyústily v logickou a zřejmě nutnou radikalizaci odporu a dovedly Kosovo k občanské válce.

21. dubna 1996 zastřelil v Prištině Srb Zlatko Jovanović albánského studenta Armenda Daciho za údajný pokus o krádež automobilu. Lhostejnost policie tváří v tvář incidentu vyvolala ve městě demonstraci asi 10 000 lidí /66/. Tento případ byl pravděpodobně spouštěcím momentem albánské ozbrojené rezistence. 22. dubna byli v kavárně ve městě Dečani zastřeleni maskovanými muži tři Srbové krajinského původu. Téhož dne došlo k vraždě policisty ve Štimlje a vážnému zranění dvou policistů v Peći /67/. Koordinace těchto útoků vylučovala spontánní akci. To potvrdily i faxy zaslané albánským tiskovým agenturám, v nichž se k odpovědnosti za útoky přihlásila dosud neznámá a tajná organizace UÇK. President Rugova a vedení LDK její existenci nicméně popřeli a akci považovali za provokaci ze srbské strany. Tyto postoje zastávaly ovšem rovněž některé špičky kosovských Srbů, například kosovský arcibiskup Artemije, jenž za provokaci srbské policie považoval pumový atentát na lektora přištinské university Radovoje Popoviće v lednu 1997 /68/. Od jara 1996 se

však ozbrojené atentáty na policejní stanice, vozy, prominenty srbské komunity a také Albánce spolupracující s režimem staly v Kosovu realitou. Do konce roku dosáhl jejich počet čísla 31 /69/.

### **Vznik a formování UÇK**

V následujícím výkladu se pokusím vysvětlit proces vzniku a formování Kosovské osvobozené armády (*Ushtria Çlirimtare e Kosovës*, UÇK) do stádia, v němž se nacházela v momentě vypuknutí regulární občanské války v provincii, tedy v březnu 1998 /70/. Do této doby nepředstavovala UÇK masové a příliš nebezpečné guerillové hnutí, nýbrž tajnou a v podstatě elitní organizaci, jejíž struktura, vedení a aktivity zůstávají dodnes zahaleny celou řadou spekulací. Je nutné rovněž odlišit vlastní a původní UÇK od dalších ozbrojených odbojových skupin, které v Kosovu operovaly. Nezapomeňme, že ke sjednocení ozbrojené rezistence pod křídla UÇK, a to ještě nikoli úplnému, došlo až v zimě 1998/1999 . Do té doby operovaly na kosovském území vedle UÇK menší a na sobě víceméně nezávislé ozbrojené teroristické skupiny na klanové či občinové bázi. Ty navíc často sloužily spíše jako exponenti organizovaných kriminálních aktivit. Například jistá část útoků proti „kolaborantům“ byla především způsobem vyřizování si účtů mezi mafiemi, či cestou k likvidaci nepohodlných konkurentů a svědků.

Kořeny UÇK leží v kruzích radikálně zaměřených emigrantů po roce 1981, kteří především ve Švýcarsku a Německu vytvořili vlivnou diasporu. V roce 1982 byli zřejmě agenty UDB zavražděni tehdejší tři hlavní představitelé kosovsko-albánské radikální emigrace- Kadri Zeka a bratři Jusuf a Bardosh Gervallové. Jejich sympatizanti založili ve Švýcarsku několik menších tajných odbojových skupin, z nichž se prosadily především dvě, *Lidové hnutí pro republiku Kosovo* (alb. *Lëvizja popullorë për republikën*

e Kosovës, LPRK) a radikální *Lidové hnutí pro Kosovo* (alb. *Lëvizja popullorë për Kosovës*, LPK). Po asanaci kosovské autonomie v roce 1990 a zavedení okupačního režimu se tyto kruhy radikalizovaly. Část umírněnějších představitelů se připojila k politické platformě Ibrahima Rugovy. Tvrdé jádro však odmítlo uznat stranu legalizovanou Srby a zahájilo přípravu ozbrojeného odboje, především cestou shromažďování nutných finančních prostředků. V čele těchto aktivit stály prominentní figury kosovské emigrace ve Švýcarsku, mj. Jashar Salihu, Bardhyl Mahmuti, Hajdin Abazi či Ibrahim Këlmendi. V jejich řadách ovšem dočasně působili rovněž exponenti tajných operací přímo na území Kosova. Právě z nich se v druhé polovině devadesátých let zformovala elita tzv. „domácího křídla UÇK“. Čelné místo mezi nimi zaujímali Xhavit Haliti, Ramush Haradinaj a především Hashem Thaqi. V červenci 1993 došlo v Drenici k setkání emigrantských špiček (LPRK, LPK) s radikály v Kosovu a byla rozhodnuta příprava guerillové války, jejímž exponentem se měla stát nově založená UÇK. Ta však až do roku 1996, kdy přiznala odpovědnost za výše zmíněné útoky, zůstala ve velmi přísné anonymitě. Jejím centrem byla v tomto formativním období tradiční základna odbojových aktivit- Drenické údolí. Jedná se o kopcovité území asi 30 km západně od Prištiny, jehož rozloha je v maximálním měřítku asi 1 200 km<sup>2</sup>. Z přibližně 60 000 obyvatel bylo do roku 1999 95% Albánců. Většina z nich žije v menších zemědělských usedlostech roztroušených v kopcích a lesích. Centrem oblasti jsou městečka Srbica (alb. Skënderaj) a Glogovac (alb. Gllgoc). Navzdory některým příznivým rysům (relativní etnická homogenita, nepřehledný terén) není Drenica v moderní době ze strategického hlediska příliš vhodným územím pro základnu guerillové armády v případě otevřené války. Oblast je příliš blízko hlavního města, nesousedí s možnou „únikovou

oblastí“ (jako např. západní horské části Kosova sousedící se severní Albánií), je přístupná celkem šesti cestami a je rozdělena hlavním silničním tahem z Prištiny do Peće, tedy strategickou spojnici, jejíž průjezdnost měla srbská armáda eminentní zájem udržet. Na severu navíc hraničí se „srbským“ okresy Kosova (Kosovska Mitrovica, Zubin Potok). Tyto nevýhody se ostatně v roce 1998 během ozbrojených bojů projevily. V „tajném“ období existence UÇK nicméně Drenica tvořila díky výše zmíněným výhodám a silně tradicionalistické sociální struktuře poměrně vhodné území pro odbojové a kriminální aktivity.

Původní jádro UÇK se po jednáních z roku 1993 rekrutovalo z nejvýznamějších klanů v oblasti Srbice v centrální Drenici /71/. Na prvním místě stál mocný klan Adema Jashariho z vesnice Donji Prekaz (alb. Prekaz). Tato osada tvořila tradiční základnu albánského odboje již v osmanských dobách, později pak během kačacké revolty. V roce 1945 byl Donji Prekaz centrem odboje Shabana Palluzy proti partyzánům, na jaře 1981 zde vedl pokus o ozbrojené povstání Tahir Meha, vnuk blízkého spolubojovníka A. Galici Emina Latiho /72/. Vedle Adema Jashariho byl klíčovou osobou klanu jeho bratr Rifat, od roku 1969 v německé emigraci, který finančně zajišťoval celý klan a v devadesátých letech pomocí vlastních peněz i vybraných příspěvků od emigrantů v Bavorsku financoval UÇK a Hashema Thaqiho. Kolem Jashariho se počátkem devadesátých let etablovalo jádro osobností z dalších prominentních klanů v srbské opštině (menší územně-správní jednotka, jako čs. okres). Ty vytvořily původní vedoucí strukturu UÇK a základ zdejších kriminálních gangů. Nejdůležitější byl klan Hashema Thaqiho z Bročne a klany Selimi, Llushtaku, Gecaj a Demaku. Z Drenice pocházel i vůdčí ideolog a pozdější mluvčí UÇK Jakup Krasniqi. Postupem času docházelo k propojování drenického jádra

s dalšími klany či osobnostmi v Kosovu ať už na poli rozšiřování UÇK, tak v oblasti spolupráce v kriminálních aktivitách. Část těchto kontaktů byla uzavírána v prostředí západoevropské emigrace. Touto cestou postupně vznikaly teritoriální buňky UÇK i v jiných oblastech Kosova, především v západní části provincie. Hlavními exponenty UÇK se zde stali Ramush Haradinaj, Xhavit Haliti, Naim Maloku či Faton Mehmetaj. Od počátku UÇK docházelo k jejímu propojování s aktivitami organizovaného zločinu, jehož struktury se v Kosovu etablovaly po rozpadu SFRJ, převážně v koordinaci s internacionálními zločineckými aktivitami albánské emigrace ve Švýcarsku, Itálii a Německu. Zkoumání těchto aktivit není cílem této práce a skutečný rozvoj kriminálního „podnikání“ nastal v Kosovu až po ustavení mezinárodního protektorátu v roce 1999, kdy byly vyhnány srbské civilní a ozbrojené struktury a moci se chopila UÇK, jejíž špičky byly zároveň špičkami kosovských mafiánských struktur, či alespoň úzkými spolupracovníky kosovských bossů v západní Evropě. Přesto je nutné uvést v následujících řádcích alespoň základní přehled této problematiky, především k vůli otázce financování a vyzbrojování UÇK, jež pocházelo z těchto zdrojů.

V době vzniku UÇK v roce 1993 nebyly zločinecké struktury v Kosovu příliš rozšířeny. K jejich aktivizaci a rozvoji došlo až na základě propojení s emigrantskými zločineckými organizacemi již napojenými na mezinárodní zločin. Hlavním impulsem byla potřeba financování rodící se guerillové armády, zejména nákup zbraní. Po rozpadu SFRJ, destabilizaci regionu válkami v Chorvatsku a BaH a otevření se Albánie světu došlo k odklonu tzv. „balkánské cesty“ pro pašování drog ze Středního východu (Turecko, Írán, Afghánistán) z dosavadní „severní trasy“ (Srbsko, Maďarsko, bývalá ČSSR a dále do Skandinávie) na tzv. „jihozápadní trasu“,

tedy z Turecka přes Makedonii, jižní Srbsko, Kosovo, Albánii a přes Jaderské moře do Itálie a Švýcarska. Hlavními centry a překladišti drogového obchodu se na „balkánské cestě“ stala městečka Aračinovo v Makedonii a Veliki Trnovac (op. Bujanovac) v Srbsku, tedy místa v relativní blízkosti kosovské hranice a osídlená signifikantním podílem Albánců. Během pašování albánské gangy úzce spolupracovaly s gangy srbskými či makedonskými. To nápadně připomíná spolupráci jinak na smrt zneprátelených ší'itů, sunnitů a maronitských křesťanů při podobném druhu aktivit během občanské války v Libanonu. V západní Evropě byly hlavními středisky albánského drogového obchodu Milán, Kalábrie a některé oblasti Švýcarska, v nichž žije silná albánská emigrace (Luzern, Curych a příhraniční kanton Tizzino). Z původních „pěšáků“ sloužících v rámci tureckých zločineckých struktur se Albánci brzy stali vlastními koordinátory akcí a tureckou mafii fakticky vytlačili. Odhadem ovládali Albánci koncem devadesátých let asi 80% evropského obchodu s heroinem, který z 90% procházel přes Kosovo a přinášel místním gangům astronomické zisky.

Úspěch albánské mafie vyplýval především ze sociálních determinantů prostředí, z něž vycházela, čili teritoriálnímu a občinovému dělení na příbuzenské klany (alb. fis), z nichž se rekrutovali příslušníci gangu. Albánská mafie tak nevytvořila zastřešující hierarchickou pyramidovou strukturu, jako např. italské či ruskojazyčné zločinecké organizace, ale fungovala v relativně malých a uzavřených buňkách, které vzájemně spolupracovaly. Klanová a příbuzenská struktura skupin se opírala o vyhraněné pojetí kolektivní identity, pevnou hierarchii patriarchální rodiny, tuhou vnitřní disciplínu a imperativ tradičního zvykového práva a kodexu cti, který eliminoval respekt k vnějším, např. státním zákonům. Tmelícím prvkem byla stálá hrozba likvidace zrádců a

krevní msty, od čehož se odvíjela téměř absolutní poslušnost podřízených členů skupiny a velmi silná nedůvěra k cizím lidem, jež vylučovala možnost infiltrace těchto skupin.

Na podobném principu byla organizována rovněž UÇK, její propojení s mafiemi je tedy logické hned z několika příčin. Pomineme-li „patriotický“ a solidární faktor jejího financování z drogového obchodu, hlavní roli zde hrál zájem těchto elit „osvobodit“ Kosovo od Bělehradu, převzít v provincii moc a upevnit tak kontrolu nad těmito nesmírně výnosnými obchody. V Kosovu se postupně etablovaly tři zločinecké skupiny, pod nimiž pak pracovaly (a pracují) menší skupinky rodinně-klanového typu (viz Annex III.). V jejich čele stojí většinou prominenti UÇK, v případě zavedenějších skupin pak osoby, které UÇK financovaly (Ekrem Lluka, Naser Këlmendi).

Dalším zdrojem financování UÇK byly příspěvky gasarbeiterů v západní Evropě či krajanů v USA, které nebyly koordinovány s paralelním daňovým systémem mimo Kosovo. Přesvědčení, že za financováním UÇK stála exilová vláda Bujara Bukoshiho je mylné. Jí shromážděné peníze sloužily k financování paralelních struktur v Kosovu a k výplatám elity LDK, která pro UÇK představovala ve skutečnosti nepřítel pohodlnou konkurenci. Jedním z důvodů, proč zůstal Bujar Bukoshi i po roce 1999 v emigraci byl ostatně fakt, že byl vedením UÇK označen za zrádce, poněvadž jí odmítl poskytovat peníze z odvedených daní. Fondy financování UÇK byly rovněž řízeny osobnostmi napojenými na organizovaný zločin. Jejich zakladatelem se stal počátkem devadesátých let Ibrahim Këlmendi, působící v emigraci v Luzernu. Tyto fondy byly Albáncům známy pod názvem „*Volání vlasti*“ (alb. *Vendlindja Therrët*) a byly organizovány vedením LPK.



Otázkou zůstává rovněž ideologický profil UÇK a její sociální základna. Bývalé ultralevicové postoje z osmdesátých let byly v druhé polovině devadesátých let již nenávratně hudbou minulosti a UÇK fungovala na značně vágní, nepropracované a eklektické ideologické platformě složené z velkoalbánského šovinismu, tradičních kodexů, kačackých tradic a vyhraněné nenávisti k Srbům. Většina vůdců i bojovníků se rekrutovala z mladších ročníků z venkovských oblastí. Tato generace již nebyla ochotna snášet frustraci z výše jmenovaných důsledků srbského režimu v Kosovu a neúspěšné politiky LDK. V Kosovu tak došlo k téměř stejnému vývoji jako na okupovaných palestinských územích v okamžiku vypuknutí intifády v roce 1987.

V rámci UÇK nedošlo ke vzniku militantního islámsky orientovaného křídla či širšímu procesu islamizace obecně, jako např. v armádě BaH v letech 1992-1995, a ozbrojený odboj nebyl až na výjimky považován za džihád. Jedinou islamistickou buňkou většího významu byla v roce 1998 v Drenici operující skupina „*Abu Bekir Sidik*“, kterou založil Ekrem Avdi jejíž členové patřili ke stoupcům džihádu, či dokonce mudžáhidům z předchozích konfliktů. Drtivá většina z nich nicméně pocházela z BaH či Makedonie. Přítomnost bojovníků tzv. mezinárodního džihádu afghánské, arabské či čečenské národnosti je velmi těžce prokazatelná. Sám Avdi ostatně bojoval v BaH, podobně jako např. Hysni Ahmeti, pozdější velitel UÇK v severním Kosovu. Jako žoldáci bojovali v Kosovu i bývalí příslušníci albánské armády a Sigurimi, výjimečně i ve velitelských funkcích, jako např. Adem Shehu. Velící struktury UÇK se ovšem rekrutovaly téměř výhradně z domácích zdrojů. Podíl bývalých důstojníků JLA nelze přeceňovat, po čistkách začátkem devadesátých let byli všichni Albánci z armády propuštěni a podrobeni dohledu tajné policie,

stejně tak jako byl zastaven odvod rekrutů. Část velitelských struktur UÇK pocházela z Albánců sloužících do roku 1995 v řadách chorvatské armády, či paramiliterních jednotek, např. sám pozdější velitel UÇK Agim Çeku.

Z vojenského hlediska představoval problém především přístup ke zbraním, který nebylo možné suplovat z domácích zdrojů. Po roce 1981 došlo k zastavení výzbroje teritoriální obrany v Kosovu a rekvizicím zbraní mezi Albánci. Do roku 1997 tak většina zbraní UÇK pocházela z osobního tajného vlastnictví lehkých palných zbraní, často i z druhé světové války, a paradoxně i z nákupu zbraní od Srbů, kteří je Albáncům draze prodávali spoléhající se na ochranu policie a armády. Přelomovým momentem se stala zmíněná krize v Albánii v březnu 1997. Vyrabování zbrojních skladů a anarchie v severních kmenových územích umožnily transfer obrovského množství zbraní do Kosova a černý trh v Peći, Prizrenu či Djakovici byl brzy zaplaven relativně levnými palnými zbraněmi a granáty z Albánie. Poměry na severu země umožnily také ustavení pašeráckých stezek, jimiž byla v průběhu roku 1997 dopravena do Kosova i sofistikovanější vojenská výzbroj. Došlo rovněž k otevření několika výcvikových táborů na albánském území, především v Tropoji, Kukësu a Bajram Curri. Do roku 1993 fungovaly staré výcvikové tábory v Labinotu (Elbasani) a Fushë Krujë, ty však byly na nátlak USA zavřeny. UÇK tak neměla možnost výcviku rekrutů, neboť podmínky v Kosovu něco takového vylučovaly.

Tyto okolnosti urychlily proces militarizace a aktivizace UÇK a umožnili její vstup do válečného konfliktu se Srbskem.

### Poznámky ke kapitole 3

- /1/ viz podkapitolu 3.6.
- /2/ Pelikán: *Národnostní otázka v SRJ*, str. 37
- /3/ tamtéž, str. 39
- /4/ tamtéž, str. 37
- /5/ tamtéž, str. 40
- /6/ Hradečný, P.: *Kosovská otázka v letech 1944- 1996.*, str. 175
- /7/ tamtéž, str. 164
- /8/ tamtéž, str. 174
- /9/ Pelikán, op. cit. str. 41
- /10/ Hradečný, op. cit. str. 176-177
- /11/ *The Kosovo report*, str. 44
- /12/ tamtéž, str. 45
- /13/ Biberaj, E.: *Albania in transition*, str. 262
- /14/ Pelikán, op. cit., str. 40
- /15/ tamtéž, str. 52
- /16/ k volbám 1992 viz tamtéž, str. 52 a *The Kosovo report*, str. 45
- /17/ Pelikán, op. cit., str. 52
- /18/ *The Kosovo report*, str. 46
- /19/ Hradečný, op. cit., str. 175
- /20/ Pelikán, op. cit., str. 41
- /21/ Hradečný, op. cit., str. 175 a *The Kosovo report*, str. 47
- /22/ *The Kosovo report*, str. 47
- /23/ viz rozhovor s Momčilem Trajkovićem „V zahraničí už Albánci Srby porazili“, v: Ehl, M.: *Od nenávisti k dialogu je daleko*, Týden, 6. 4. 1998, str. 90
- /24/ *The Kosovo report*, str. 45
- /25/ Následující fakta o paralelním školství v Kosovu v letech 1990-1998 se opírají o dvě vynikající studie: a) *Albanian Language*

*Education in Kosova*, na: [www.alb-net.com/freekosova/education](http://www.alb-net.com/freekosova/education);

b) Kostovicova, D.: *Shkolla Shqipe and Nationhood*, v: *Albanian Identities*, str. 163-171

/26/ Pelikán, op. cit., str. 54

/27/ *The Kosovo report*, str. 44-45

/28/ V této práci nezbyvá místa pro analýzu složitého procesu rozpadu SFRJ, pro základní informační rámec viz *Dějiny jihoslovanských zemí*, str. 558-582; dále např. Pelikán, J.: *Jihoslovanská krize*. (Praha 1996); Pirjevec, J.: *Jugoslávie 1918-1992*. (Praha 2000)

/29/ *The Kosovo report*, str. 57

/30/ tamtéž, str. 58

/31/ tamtéž, str. 59

/32/ tamtéž, str. 56

/33/ Suchý, P. (ed.): *Zahraniční politika USA v devadesátých letech dvacátého století*, str. 52-56

/34/ *The Kosovo report*, str. 60-61

/35/ tamtéž, str. 61

/36/ Tato žena je zřejmě nejslavnější Albánkou v historii, narodila se 26. 8. 1910 ve Skopje jako Teresa Bojaxhi, zemřela v Kalkatě v roce 1997. V roce 1979 obdržela Nobelovu cenu míru, v roce 2003 byla papežem blahorečena.

/37/ Vickers, M.: *Albania. From anarchy to a balkan identity.*, str. 144

/38/ tamtéž, str. 145

/39/ doslova *Partisë së Punës të Shqipërisë- Albánská strana práce*.

/40/ viz Kadare, I.: *Le printemps albanais*, na mnoha místech v knize.

/41/ Vickers, op. cit., str. 148

/42/ tamtéž, str. 155

- /43/ tamtéž, str. 154
- /44/ tamtéž, str. 210-215
- /45/ Biberaj, op. cit., str. 242
- /46/ Pod názvem VMRO-DPMNE (*Demokratska partija za makedonsko nacionalno edinstvo*), viz: Rychlík, Kouba: *Dějiny Makedonie*, str. 245-246
- /47/ Řecko mělo námitky především vůči názvu země, totožnému z největší a nejbohatší řeckou provincií, některým státním symbolům a obavám z velkomakedonského irredentismu a vměšování se Skopje do záležitosti slavomakedonské menšiny v severním Řecku, která není státem uznána a je persekvována.
- /48/ Makedonská suverenita a identita je hypoteticky ohrožena ze strany všech jejích sousedů, tj. albánským a řeckým irredentismem, velkobulharským nacionalismem a koneckonců i velkosrbským šovinismem. Přes relativně bezproblémové vztahy s Bělehradem byla v rámci některých extrémistických nacionalistických kruhů v Srbsku makedonská identita zpochybňována, např. Vojislav Šešelj s oblibou hovořil o Makedonii jako o „Vardarské bánovině“ (správní jednotka podle výše zmíněné reformy z r. 1929, která zahrnovala dnešní makedonské území).
- /49/ Vickers, *Albania. From Anarchy to a Balkan Identity.*, str. 173
- /50/ tamtéž, str. 172
- /51/ tamtéž, str. 176
- /52/ tamtéž, str. 174
- /53/ Rychlík, Kouba, op. cit., str. 263
- /54/ *Demokratická aliance*, pravicová populistická strana.
- /55/ *Albánská demokratická aliance (Aleanca demokratike e Shqiptarëve ADSh- 2000)*, *Albánská demokratická společnost (Bashkimi demokratike e Shqiptarëve, BDSH- 2000)*, *Národní demokratická strana (Partia demokratike kombëtare, PDK- 2001)*.

/56/ K případu Milana Paniće viz např.: *Dějiny jihoslovanských zemí*, str. 594-595; a Thomas, R.: *The politics of Serbia in the 1990s.*, str. 121-132, Pelikán, op. cit., str. 68

/57/ Pelikán, op. cit., str. 67

/58/ SPO- *Srpski pokret obnove, Srbské hnutí obnovy*; DSS- *Demokratska stranka Srbije, Demokratická strana Srbska*; DS- *Demokratska stranka, Demokratická strana*. K polarizaci srbské vnitropolitické scény viz: Thomas, op. cit., str. 52-69

/59/ SPS- *Socialistička partija Srbije, Socialistická strana Srbska*.

/60/ viz: Pelikán, op. cit., str. 69-70

/61/ tamtéž, str. 60

/62/ tamtéž, str. 62

/63/ tamtéž, str. 70-71

/64/ tamtéž, str. 58

/65/ tamtéž, str. 58

/66/ Thomas: *The politics of Serbia in the 1990s.*, str. 399

/67/ tamtéž, str. 400

/68/ tamtéž, str. 400

/69/ *The Kosovo report*, str. 67

/70/ Následující výklad o vzniku, dějinách, struktuře a aktivitě UÇK se opírá o následující internetové zdroje. Ty jsou k dispozici na [www.kosovo.com/default3.htm](http://www.kosovo.com/default3.htm), (pod odkazem „History“ v hlavním menu, dále odkaz „Kosovo liberation army. Freedom fighters or...“).

Čerpal jsem z následujících statí:

Judah, T.: *The Kosovo liberation army. KLA- UCK*.

*A Brief history of the KLA- Who is the KLA? Who funds them? Where they are going?*

*Articles on KLA-Kosovo drugs-Mafia and fundraising.*

*Albanian terrorism and organized crime in Kosovo and Metohija.*

*Structure and strategy of the KLA.* (HRW Report october 2001)

*Recent background to current crisis in Kosovo.* (Jane's intelligence service).

Kušovac, Z.: *The KLA: Braced to defend a control.* (Jane's intelligence service).

Výklad je založen na vlastní selekci a syntéze informací z těchto separátů, vzhledem k jejich charakteru jsem upustil od přímých citací a odkazů.

/71/ Pro osobnosti UÇK viz Annex III.

/72/ Halimi, Shala.: *The Jasharis.*, str. 7

## 4. Válka 1997-1999

### 4. 1. První fáze občanské války v Kosovu- 1997-říjen 1998

Během roku 1997 v Kosovu znatelnou měrou vzrostlo napětí a intenzita násilných akcí vůči srbské správě, jejichž celkový počet dosáhl do konce tohoto roku čísla 55 /1/. Prudce se zhoršující podmínky a obavy z propuknutí ozbrojeného odboje vyvolaly pocity strachu mezi srbskou populací, která již začínala tušit budoucí možný vývoj a Miloševićovu zradu. Možná i proto zvítězila následujícího roku ve volbách SRS, jelikož většina voličů spatřovala garanta řešení spíše v Šešeljovi. V květnu 1997 odevzdalo Trajkovićovo *Srbské hnutí odporu* do Bělehradu petici, v níž vyzývalo Slobodana Miloševiče k návštěvě Kosova (naposledy tak učinil 28. června 1989) a k řešení krize. Milošević na ni pochopitelně nereagoval. Selhaly rovněž pokusy Trajkoviće navázat dialog s LDK či ostatními subjekty na albánské straně. Jejich vůdcové nepřipouštěli jinou možnost než jednání se srbskou vládou a o dialog neměli zájem. Srbská komunita se tak ocitla zcela izolována /2/.

V srpnu 1997 propukly v Prištině studentské demonstrace, v nichž albánští studenti, vedeni charismatickým Albinem Kurtim pozdějším asistentem a tlumočnickem Adema Demaqiho /3/, požadovali návrat na universitní půdu. Odmítnutí Ibrahima Rugovy, který studenty vyzval k zastavení protestů, zřetelně signalizovalo pokles presidentovy autority. Demonstrace pokračovaly s nezmenšenou intenzitou i během září a října. Krvavé rozeznání studentského pochodu 1. října 1997 a zatčení Kurtiho uvedly do pohybu vlnu útoků- zejména v Drenici a západním Kosovu.



Dne 25. listopadu se srbská policie pokusila proniknout do vesničky Vojnik v Drenici za účelem výběru daní. Byla však zatlačena albánskými ozbrojenci, kteří stříleli z okolních kopců. Pokus o průlom se nezdařil ani následujícího dne a srbské jednotky se z oblasti stáhly. Při střelbě na okolní domy přitom zřejmě neúmyslně zabily albánského učitele Halita Geciho. Jeho pohřeb se stal masovou demonstrací asi 20 000 Albánců. Mezi truchlícími se objevilo několik maskovaných mužů se samopaly, jejichž uniformy nesly nášivky s emblémem UÇK. Ta tímto aktem definitivně vystoupila z ilegality a otevřeně zahájila válku proti srbským silám. Na osvobozených územích v okolí Srbice a Glogovace se chopili moci partyzáni, zakázali zde činnost „politických stran“- v praxi tedy odstranili paralelní administrativu LDK a zahájili nábor a výcvik nových rekrutů. V prosinci 1997 se Adem Demaqi pokusil UÇK adresovat výzvu k zastavení bojů. Ta však neuposlechla a pokračovala i nadále v útocích /4/. Srbské jednotky stále nebyly schopny získat zpět kontrolu nad centrální Drenicí. Ačkoli z čistě vojenského hlediska nepředstavovala UÇK a její vláda v „osvobozené zóně“ pro Srbsko nijak závažný problém, v očích albánské veřejnosti měla nesmírnou cenu a přispěla k přesvědčení, že jediným garantem svobody pro Kosovo bude nadále UÇK a nikoli Ibrahim Rugova.

Policejní jednotky se pro potlačení guerilly ukázaly jako nedostatečné. Bělehrad nicméně váhal s větším nasazením armády, jež by v Srbsku znamenalo přiznání závažnosti dosud bagatelizované krize a hrozby UÇK, což Milošević nechtěl. Navíc se obával případné mezinárodní reakce, kterou by takováto ofenzíva vyvolala. Dne 23. března 1998 však speciální vyslanec USA pro Balkán Robert Gelbard označil na tiskové konferenci v Prištině UÇK za „nepochybně teroristickou organizaci“ /5/. Slobodan

Milošević toto prohlášení pochopil jako projev souhlasu, či přinejmenším tolerance s případnou vojenskou akcí a zahájil operaci vedoucí k znovudobytí Drenice. Jako záminka posloužil 28. února útok UÇK na policejní hlídku projíždějící „osvobozenou zónou“ v oblasti Likošani, při němž zahynuli čtyři policisté. Srbská strana odpověděla mohutnou ofenzívou policie a speciálních jednotek (*Specijalne anti-terorističke jedinice*, SAJ) na Glogovac, Likošani, Srbicu, Laušu a Donji Prekaz. Největší útok byl veden na sídlo Adema Jashariho v Donjim Prekazu. Jashari se zde s dalšími 58 členy klanu, včetně starců, žen a dětí opevnil a pokoušel se vzdorovat. 5. března však Srbové Prekaz dobyli a všechny osoby v Jashariho domě zmasakrovali. Dokonalá koordinace akcí vyvolala ovšem domněnky o existenci propracované strategie, a útok na policejní vůz v Likošanech byl zřejmě vyprovokovanou záminkou. Vedení akcí v Drenici navíc měly v kompetenci elitní SAJ, v jejichž čele stál jeden z nejbližších spolupracovníků Slobodana Miloševiće Franko Simatović (aka Frenki) /6/.

V roce 1998 již Adem Jashari nepatřil k čelním představitelům UÇK a jeho místo zaujaly mladší drenické kádry kolem Hashema Thaqiho a klanů Selimi a Llushtaku. Pro budoucí prezentaci UÇK a jednání s diplomaty a západními státníky byl mnohem vhodnější elegantní a vzdělaný Thaqi, nežli anachronický Jashari s vizáží a mentalitou klasického kačaka či *Škipetara* z románů Karla Maye. Ten představoval spíše neformální autoritu a živoucí symbol protisrbského odboje. Po smrti se pak stal předmětem propagandistického a mučednického kultu. Jeho smrt byla definitivním spouštěcím momentem občanské války v Kosovu.

Masakr v Drenici vyvolal masové demonstrace v obou komunitách a především probudil reakce mezinárodního společenství, které začalo chápat budoucí rizika tohoto konfliktu.

Již 5. března navštívil Bělehrad britský ministr zahraničí Robin Cook a varoval před vypuknutím nové války v postjugoslávském prostoru. 9. března vydala „Kontaktní skupina pro bývalou Jugoslávii“ („Contact Group“, USA, Rusko, Velká Británie, Německo, Francie, Itálie) ultimátum v délce deseti dnů pro stažení SAJ a zahájení dialogu s Rugovou. V případě nedodržení velmoci pohrozily tvrdými hospodářskými sankcemi. 12. března přicestovala do Prištiny zvláštní delegace srbské vlády v čele s vicepremiérem Rátkem Markovićem. Albánští vůdcové nicméně výzvu k jednání bojkotovali. 23. března bylo na schůzce velmocí v Bonnu prodlouženo ultimátum o další čtyři týdny a na SRJ bylo uvaleno embargo týkající se dovozu zbraní. Díky velkým dodávkám zbrojního materiálu z Ruska v roce 1997 však Jugoslávie nebyla v tomto směru příliš postižena. Jako speciální vyslanec Kontaktní skupiny pro Kosovo byl jmenován někdejší španělský premiér Felipe Gonzáles.

Zbraňové embargo potvrdila i rezoluce č. 1160 RB OSN ze 31. března 1998 přijatá všemi hlasy (Čína se zdržela). Ta mimo jiné požadovala okamžité řešení krize v souladu s instrukcemi *Kontaktní skupiny* a vyzývala vůdce Albánců k odsouzení terorismu a zahájení dialogu. Řešení krize vyžadovala v souladu s teritoriální integritou SRJ a v souladu se standardy *Charty OSN* a OBSE, tedy za nepřípustnosti změny hranic /7/.

V Kosovu mezitím eskalovala intenzita ozbrojených střetů a radikalizace UČK. Její zdánlivě masový vzestup nebyl ovšem záležitostí profesionální koordinace, ale spíše živelnou revoltou obyvatelstva. Pokračující srbská ofenzíva a lekce z Prekazu vyvolaly mezi Albánci paniku a vedly k masovému ustavování domobran na občinových základech, v jejichž čele stáli místní klanoví pohlaváři Jashariho stříhu. Ačkoli některé z těchto bojůvek

byly v souladu s instrukcemi z Drenice založeny a cvičeny již od roku 1996, drtivá většina „partyzánů UÇK“ se rekrutovala z řad místních vesničanů, kteří používali vlastní zbraně a jen bránili své domovy. Ke konci roku 1998 dosáhl jejich počet zhruba 20 000-30 000 mužů. Značná kolísavost tohoto počtu vyplývala z faktu, že po ukončení bojů v dané oblasti se bojovníci často vrátili domů. UÇK postrádala jednotnou velící strukturu a vliv jádra byl poměrně slabý. Jednotlivé oblasti bojovaly v podstatě samy za sebe a měly vlastní kanály na získávání zbraní, rekrutů a často i financí. Téměř chybělo týlové zabezpečení: především zdravotnický materiál. UÇK nedisponovala ani kvalitní telekomunikační technikou a ani např. jednotnými uniformami. Potraviny se získávaly rekvizicí na dobytých územích. Mnoho polních velitelů také často odmítalo z důvodů vzájemné rivality sdílet informace s velitely jiných oblastí a celý odboj tak měl poněkud anarchický ráz. Drtivá většina bojovníků používala pouze lehké palné zbraně a ruční granáty a do roku 1999 nedisponovala těžší technikou. V souladu s tradičními bojovými kodexy nebyly používány pozemní miny. K UÇK se tyto nezávislé bojůvky hlásily především z důvodu její vzrůstající prestiže a moci. Radikalizace boje vedla rovněž ke stále častějším případům násilí na nealbánské populaci na „osvobozených územích“. Kromě Srbů se jeho oběťmi stávali rovněž kosovští Romové, paušálně označení za kolaboranty. Docházelo k vyhánění a loupení majetků, vraždám a únosům a k pokusům o etnické čištění a homogenizaci těchto zón, které se později projevilo i v silném albanizačním nátlaku na Muslímy a Turky, kteří jinak násilí vystaveni nebyli. Příkladem podobných incidentů bylo např. albánské dobytí vesnic Gornji Ratiš a Dašinovac v dubnu 1998, které byly etnicky vyčištěny /8/.

Srbové reagovali mohutnou ofenzívou spojených policejních a armádních jednotek. Jejich aktivity byly brzy doplněny řádním polovojenských formací podle zkušeností z předchozích konfliktů v Chorvatsku a BaH, kde paramiliterní skupiny používaly všechny zúčastněné strany. Z původně velkého počtu těchto skupin přežily do konce devadesátých let pouze dvě- a to *Srbská dobrovolnická garda-Tigři* (*Srpska dobrovoljačka garda-Tigrovi*, SDG) pod vedením proslulého gangstera Željka Ražnatoviće (aka Arkan) a dále „Četnici“ vázaní na SRS Vojislava Šešelje. Brutální potlačování guerilly pomocí vyhánění a ničení celých vesnic vyvolalo stále se zvětšující vlnu uprchlíků jak uvnitř Kosova, tak za jeho hranice. Podle zprávy UNHCR dosáhl jejich počet v srpnu 1998 čísla 260 000 v Kosovu a dalších 200 000 mimo provincii /9/, především v Albánii a Černé Hoře. Během bojů se srbská strana dopouštěla mnoha násilných činů, některé vesnice byly demolovány či vypalovány a docházelo k popravám dospělých (tzn. bojeschopných) zajatých mužů. Počty obětí a exhumace údajných, či skutečných masových hrobů, se staly oblíbeným a poněkud nechutným nástrojem albánské mediální propagandy. Míra těchto vražd je téměř nezjistitelná, pravděpodobně však nepřesáhla několik set osob, z nichž většinu tvořili příslušníci UÇK. K podobné strategii však zadávala příčinu sama bojová taktika UÇK. Vzhledem k neoddiskutovatelnému nepoměru sil neútočili její bojovníci otevřeně, ale opevňovali se ve svých domech, často s celými rodinami. Tato velice stará a tradiční taktika Albánců byla však proti moderní těžké vojenské technice naprosto neúčinná. Míra stresu z válečné situace a technické možnosti usnadnily spolu s touto taktikou možnost použití metody „spálené země“, podobně jako v bitvě o Donji Prekaz.

Dne 17. července se UÇK pokusila o první větší vojenský průlom dobytím města Orahovace (alb. Rrahovec), odkud byla ale již po čtyřech dnech vytlačena. Srbové rovněž úspěšně pokračovali v ofenzívě ve venkovských oblastech a do konce září se jim podařilo obnovit relativní vojenskou kontrolu nad Kosovem, alespoň pokud jde o větší města a komunikace.

Krizová situace, zejména pak hrozící humanitární katastrofa uprchlíků přežívajících v lesích, kteří nebyli připraveni na přežití blížící se zimy, pochopitelně přitahovala pozornost mezinárodního společenství a jeho diplomatických aktivit. V květnu navštívil Miloševiče bývalý velvyslanec Richard Holbrooke a zprostředkoval vyjednávání s Rugovou v Prištině. Vzhledem k pokračující ofenzívě se však albánská strana stáhla. Podobného výsledku se snažila dosáhnout i kyvadlová diplomacie zvláštního vyslance pro Balkán a velvyslance USA v Makedonii Christophera Hilla a zvláštního vyslance EU pro Balkán rakouského diplomata Wolfganga Petritsche. 16. června navštívil Miloševič v Moskvě Borise Jelcina. Jejich schůzka vedla k ustavení tzv. *Kosovské diplomatické pozorovací mise (Kosovo Diplomatic Observation Mission, KDOM) /10/*. Ta sloužila především jako most pro jednání s UÇK, která konečně našla „mezinárodní instituci“, na níž se mohla obrátit. Avšak již 24. června 1998 došlo k tajné schůzce Richarda Holbrooka s neznámými a zřejmě nepříliš významnými členy UÇK v Juniku. Zajímavé je, že američtí diplomaté nekonzultovali „legální“ vedení LDK. Fotografie tohoto setkání se ovšem dostaly na veřejnost (a také ke Slobodanu Miloševičovi) a značně podkopaly důvěru v jednací postoje USA vůči Srbsku /11/.

Od června 1998 začalo velení *Severoatlantické aliance* zvažovat alternativu ozbrojeného úderu v případě selhání diplomatických prostředků. S touto myšlenkou přišel již 10. června

britský premiér Tony Blair /12/. Formálním krokem k zahájení příprav této operace bylo 24. září 1998 schválení operačního plánu vzdušné intervence na zasedání NATO v Bruselu. 23. září vydala RB OSN rezoluci č. 1199, v níž žádala zastavení palby, návrat uprchlíků a zahájení dialogu. Rezoluce opět potvrdila teritoriální integritu SRJ a vyzvala Albánce k odsouzení terorismu a boji mírovými prostředky.

Pokračující srbská ofenzíva vyprovokovala NATO 13. října k ultimátu. V něm ostře pohrozilo, že pokud Srbsko do 96 hodin nestáhne svá vojska z Kosova, NATO zahájí leteckou kampaň. Jednáním s Miloševićem byl pověřen zkušený Richard Holbrooke, který se jako jeden z mála západních diplomatů těšil u jugoslávského presidenta sympatiím a důvěře. Holbrookovi se podařilo rychle vyjednat dohodu (dosud nezveřejněnou) opřenou o rezoluci RB OSN, podle níž měla být stažena vojska a zajištěna přítomnost ověřovací mise OBSE (*Kosovo Verification Mission*, KVM- OSCE).

Z vojensko-strategického hlediska nebyla tato dohoda pro Miloševiče problémem. Kampaň skončila pro Srbsko úspěchem, UÇK byla vytlačena ze svých základů a byla částečně diskreditována neschopností ochránit „vlastní“ civilní obyvatelstvo. Poněkud euforické přecenění jejích vlastních sil z jara se ukázalo jako liché a navzdory mnoha nepopíratelným výhodám vyšlo najevo, že proti spojeným srbským jednotkám (Policie, VJ-*Vojska Jugoslavije*, SAJ) nemá guerilla šanci. Jedinou cestou k porážce Srbska byla nadále pouze alternativa podpory ze strany letectva NATO.

#### 4. 2. Druhá fáze občanské války v Kosovu- říjen 1998-březen 1999

Budoucí dodržování dohody Holbrooke-Milošević podpořily 24. října 1998 rezoluce RB OSN č. 1207 a stav pohotovosti, v němž setrvaly jednotky NATO. 16. října podepsal velitel NATO v Evropě americký generál Wesley Clark a náčelník GŠ VJ Momčilo Perišić dohodu, která ustavovala ověřovací leteckou misi „*Operaci orlí oko*“ (OEE). Dohoda rovněž prodlužovala původní čtyřdenní ultimátum o dalších deset dní. Dokument potvrzující ustavení KVM-OSCE podepsal 16. října v Bělehradu úřadující šéf této instituce Bronisław Geremek. Srbská armáda zahájila částečné stahování z Kosova, v pohotovosti nicméně zůstala policie a SAJ, které zahájily rozsáhlou kampaň zatýkání Albánců podezřelých z účasti v bojích. Do konce roku bylo takto zajištěno zhruba 1 500 osob /13/. V samotném Srbsku došlo pod vlivem vypjaté situace k pokusu o utužení totalitního charakteru režimu prostřednictvím zpřísnění cenzury a suspendování nezávislých médií. Ačkoli armáda Kosovo opustila, její jednotky zůstaly dislokovány v okolí kosovských hranic a v samotné provincii se nacházelo v kasárnách a hraničních oblastech asi 6 500 vojáků. Policejní jednotky se stáhly do bezpečnějších pozic, především do měst, čímž uvolnily terén. Toho vzápětí využila UÇK, která znovu obsadila původní „osvobozené zóny“, nastolila vládu tvrdé ruky a pokračovala v pokusech o etnické vyčištění těchto území.

Říjnové dohody a z nich plynoucí příměří znamenaly pro obě strany především velmi potřebný čas k oddechu, regeneraci a přeskupení sil a promyšlení další strategie. Na mírovém řešení krize nyní neměla zájem ani jedna strana, navzdory silnému nátlaku mezinárodního společenství. To ovšem samo nedisponovalo



smysluplným a účinným plánem pro řešení situace a ani ochotou jej prosadit. Obě strany rovněž umně využívaly rozporů mezi jeho jednotlivými aktéry, ať už NATO a OSN na straně jedné, či problematickou rolí Ruska na straně druhé. Zejména Albánci opřeli prosazování svých požadavků o promyšlenou propagandu, již se vděčně chopila světová média, která pomocí jednostrannosti, selektivnosti a zveličování srbských zločinů vyvolala žádoucí pozornost veřejnosti. Slobodan Milošević se z „daytonského mírotvůrce“ opět změnil v „balkánského Saddáma, Hitlera a řezníka“. Málokdo byl tehdy ochoten věnovat pozornost složité historické i aktuální genezi konfliktu a především analyzovat poměry panující v albánské komunitě, kde byla sice nepříliš demokratická, nicméně stále ještě umírněná representace kolem LDK vytlačována nekompromisní, militantní a kriminální UÇK. Ta zmanipulovala veřejné mínění jistě otřesnými záběry utrpení nevinných albánských civilistů, jemuž často sama napomáhala, např. zadržováním uprchlíků v lesích či ve vesnicích vystavených srbské ofenzívě, a jimiž chytře odvracela pozornost od sebe samé. USA nicméně koncem roku 1998 přestaly považovat Slobodana Miloševiče za partnera k jednání a záruku stability v oblasti a přijaly rozhodnutí k jednostranné vojenské operaci v rámci NATO, tedy bez mandátu OSN, kde by zcela jistě narazily na odmítnutí Ruska a Číny. Novou strategií se stala doktrína „humanitární intervence“ a podpora „demokratických aspirací srbského lidu“, v praxi především slovní námluvy u černoorského vůdce Mila Djukanoviće.

Z částečného stažení srbských sil a klidu zbraní profitovala především UÇK, která zahájila masovou operaci pašování zbraní z Albánie a proces přezbrojení /14/. Důležité kroky byly podniknuty v její organizační struktuře. Jejich prostřednictvím usilovalo vedení

UÇK o centralizaci odboje a získání mocenského monopolu v Kosovu. Došlo ke sjednocení dosud samostatných jednotek a vytvoření jedné velitelské hierarchie. V rámci tohoto procesu bylo odstraněno nemálo velitelů stojících v opozici vůči vedoucímu křídlu či neochotných podřídit se jeho autoritě. Kosovo bylo rozděleno do sedmi operačních zón, z nichž každá měla vlastní velitelský štáb v čele se zaslouženým a vysoce postaveným členem hierarchie. Jako jednotné velení byl vytvořen celokosovský generální štáb (alb. *Shtabi i Përgjithshëm*, dále GŠ UÇK). Jeho velení se ujal bývalý důstojník chorvatské armády Agim Çeku. Zásadním krokem pro budoucí roli UÇK bylo vytvoření politického křídla armády (alb. *Drejtoria politike*), v čele s Hashemem Thaqim. To bylo doplněno orgánem pro civilní záležitosti UÇK (alb. *Drejtoria për marrëdhënie publike dhe administratim civil*, „Ředitelství pro veřejný pořádek a civilní administrativu“) vedeným mluvčím UÇK Jakupem Krasniqim. Pro výcvik rekrutů byla založena *Ústřední vojenská akademie UÇK* (alb. *Akademia e ardashme ushtarake*), která zahájila zhruba šestitýdenní kursy pro nově odvedené rekruty. Došlo ke sjednocení uniforem a sofistikaci výzbroje, zejména pokud jde o telekomunikační techniku, protitankové střely a dalekohledy pro noční vidění. V rámci UÇK vznikla i vojenská policie a tajná služba, o jejich aktivitách ovšem není příliš mnoho známo.

V reakci na prudký růst moci UÇK podnikla exilová vláda pokus o vytvoření vlastní „legální“ ozbrojené síly. V roce 1998 vznikly tzv. „*Ozbrojené síly republiky Kosovo*“ (alb. *Forcave armatosure e republikës e kosovës*, FARK), cvičené Tureckem, v jejichž čele stáli exilový ministr obrany Ahmet Krasniqi a bývalý důstojník JLA Tahir Zema. Ještě téhož roku byl však A. Krasniqi zřejmě na rozkaz UÇK zavražděn a Tahir Zema uprchl do Albánie.

Jednotky FARK přestaly operovat pod svým jménem a začlenily se do UÇK.

Během prosince eskalovaly útoky UÇK a byla obnovena srbská ofenzíva. Střety pokračovaly i v lednu a srbská armáda znovu vstoupila do Kosova. To bylo do konce ledna fakticky obsazeno, zejména jeho hraniční oblasti s Makedonií. Srbská armáda tak zřejmě jednala s úmyslem zabránit případné pozemní invazi NATO z Makedonie.

15. ledna došlo ve vesnici Račak (Rečak, op. Štimlje) k dodnes ne zcela objasněnému masakru 45 Albánců. Vyšetřování se okamžitě ujala skupina KVM pod vedením samotného šéfa mise W. Walkera, který incident odsoudil jako srbský zločin a požadoval vyšetřování komisí ICTY. Jejím představiteli ovšem do Kosova nebylo povoleno vstoupit. Bělehrad dokonce prohlásil Walkera za *personu non grata*, na nátlak OBSE bylo však toto obvinění staženo /15/. Prudce se zhoršující bezpečnostní situace vedla k novým vlnám vnitřních uprchlíků, podle UNHCR jich bylo v lednu 1999 na 20 000. 29. ledna se v Londýně sešla *Kontaktní skupina* a dala oběma stranám ultimátum k zahájení vzájemného dialogu. První kolo jednání začalo 6. února na zámku ve francouzském městečku Rambouillet, tentokrát bez účasti Slobodana Miloševiče, který se nechal zastupovat týmem nižších diplomatů. Tento obstrukční krok umožnil Miloševičovi protahovat konferenci a získat čas na přípravy plánovaného vojenského úderu v Kosovu /16/. Albánskou stranu zastupovala delegace složená z prominentů LDK včetně Rugovy a Bukoshiho a UÇK v čele s H. Thaqim. Během jednání vycházely najevo hluboké rozpory mezi oběma křídly, především v důsledku boje o moc. Hlavním předmětem jednání mělo být stažení srbských vojsk, odzbrojení UÇK, obnovení autonomie a institucí před rokem 1989 a uspořádání referenda po třech letech,

v němž by voliči rozhodli o budoucnosti Kosova. Na dodržování těchto podmínek měla dozírat armáda složená z příslušníků členských států o minimální síle 30 000 mužů. Ani jedna strana však neměla sebemenší zájem na jejich podpisu. UÇK již v říjnu 1998 po uzavření dohody Milošević- Holbrooke pohrozila trestem smrti pro každého, kdo podepíše jakýkoli dokument, který by nevedl k nezávislosti Kosova, pro niž se vyslovila v referendu roku 1991 vůle albánského lidu. Čím více vyhrožovalo NATO útokem, tím intenzivněji vedla UÇK vojenskou kampaň s cílem vyprovokovat Srbsko k ofenzívě a dosáhnout vojenského zásahu. Rambouilletská dohoda navíc garantovala formální integritu teritoria SRJ a hovořila o samosprávě Kosova za účasti všech etnických komunit. Pro srbskou stranu se stal nepřijatelným především tzv. *Annex B*, který zajišťoval vojskům NATO právo exterritoriality a volného pohybu na území SRJ, navíc bez mandátu RB OSN /17/, a také podmínka referenda po vypršení tříletého přechodného období.

Neobyčejně problematickou se stala otázka budoucího statutu Kosova. Pomineme-li Srbsko, ani mezinárodní společenství nemělo zájem na jeho samostatnosti. Na návrh amerického diplomata a hlavního architekta Rambouilletské smlouvy Ch. Hilla, a pravděpodobně po konzultaci s Bělehradem, byla formulace o referendu změněna na návrh konání mezinárodní konference o Kosovu, která bude mít za cíl konečné vyřešení tohoto problému *v souladu s vůlí kosovského lidu, nicméně rovněž s ohledem na relevantní autority*, tedy Bělehrad /19/. Pro přechodné období potvrdil dokument neměnitelnost hranic Kosova a jeho svázání se SRJ v oblasti trhu, měny, obrany, cel, zahraniční politiky a federálních voleb včetně práva reprezentace Kosova či jeho delegátů ve státních orgánech Jugoslávie.

Tyto ústupky byly pochopitelně ostře kritizovány albánskou stranou. Ta kalkulovala s vědomím, že Srbsko v žádném případě dokument nepodepíše. V opačném případě by výhrůžky NATO ztratily opodstatnění. Ponechání *Annexu B* v textu a neústupnost v této otázce nicméně svědčily spíše o pevném rozhodnutí NATO intervenci podniknout. Během jednání ostatně probíhaly masivní přípravy v Albánii, na Jadranu a v Egejském moři. Madeleine Albrightová naznačila Thaqimu, že na srbskou stranu nebude vyvíjen nátlak. Ten byl naopak tvrdě uplatňován v případě albánské delegace, již bylo dáno na srozuměnou, že v případě jejího odmítnutí podpisu NATO intervenci nepodnikne a zaujme přísná opatření, včetně zmrazení albánských kont v diaspoře, rozmístění jednotek na albánských hranicích, jež znemožní pašování zbraní a výcvik bojovníků, a nakonec zahrnutí UÇK na seznam teroristických organizací.

První kolo jednání, za pokračujících ozbrojených střetů v Kosovu, skončilo 20. února neúspěchem. Jednání byla obnovena 15. března v Paříži. Tentýž den vtrhla srbská armáda do Kosova v oblasti Podujeva, odkud před postupujícími jednotkami uprchlo na 40 000 civilistů. Účast srbského presidenta Milana Milutinoviće v Paříži nicméně naznačovala ochotu k flexibilitě. 18. března ovšem Hashem Thaqi podepsal přes nesouhlas části albánských zástupců *Rambouilletskou dohodu*, srbská strana odmítla. Jednání byla následující den ukončena a byl zrušen mandát KVM- OSCE, jejíž poslední členové odjeli z Kosova 22. března. Posledním diplomatickým pokusem přimět Slobodana Miloševiče ke kompromisu byla 21. března mise Richarda Holbrooka do Bělehradu. Ta ovšem nepřinesla žádný výsledek a večer 23. března Holbrooke Bělehrad opustil.

### **4. 3. Válka NATO proti SRJ- březen 1999-červen 1999**

24. března v 8 hodin ráno zahájilo letectvo NATO ozbrojenou kampaň vůči Jugoslávii útokem na vojenské a strategické cíle v Kosovu. Již den předtím byl v Srbsku vyhlášen výjimečný stav. 25. března pak SRJ přerušila diplomatické styky s USA, Německem, Velkou Británií a Francií.

Odchodu verifikační mise a chaosu rozpoutaného bombardováním využila srbská armáda ke zintenzivnění vojenských akcí a pokusu o etnické vyčištění provincie prostřednictvím masového vyhánění albánské populace. Dle odhadů UNHCR osciloval již před začátkem války počet uprchlíků mezi 150-200 tisíci. Letecká válka pak proces vyhánění usnadnila, neboť srbské autority mohly argumentovat vyvoláním paniky z náletů a útěku před bombardováním. To však skutečnou příčinou nebylo. Během následujících 78 dnů války dosáhl počet albánských uprchlíků z Kosova čísla 863 000 /20/. Drtivá většina z nich uprchla do Makedonie či Albánie, zhruba 80 000 běženců bylo deportováno do zemí EU či USA. V samotném Kosovu se v lesích a horách skrývalo dalších předpokládaných 590 000 běženců. Celkově tedy zhruba 90% albánské populace muselo opustit své domovy /21/. Průběh a zajištění akce svědčily o jejím velmi pečlivém naplánování a široké logistické podpoře. Obyvatelé vesnic či větších městeček byli obklíčováni a pod hrozbou útoku přinuceni k odchodu, jejich obydlí byla pak často drancována či vypálena. Uprchlíci byli okrádáni o cennosti a byly jim zabavovány osobní doklady a SPZ jejich vozidel, aby později nemohli prokázat svou identitu v případě návratu. Tato velmi neprozíravá politika vedla po porážce Srbska a odchodu policie a armády k nekontrolovatelnému přílivu ekonomických či kriminálních emigrantů z Albánie. Pro uprchlíky

byly např. připraveny zvláštní vlaky z Prištiny do Skopje, zatímco původně na této lince jezdily dva spoje za den (s třemi vagóny), během války vzrostl jejich počet na šest denně s průměrným počtem 15 vagónů /22/. Vyháněným Albáncům bylo většinou dovoleno ponechat si osobní automobily či traktory. Mnoho Albánců rovněž odešlo preventivně ve strachu před příchodem policie a armády, nebo před řáděním polovojenských formací. Toto vyhánění probíhalo v několika vlnách, z nichž poslední kulminovala mezi 17. a 24. dubnem 1999. V následujícím období se srbské jednotky soustředily zejména na boj s rychle postupující UÇK. Z druhé strany probíhalo vyhánění nealbánské populace v oblastech obsazených guerillou. Během války nebyla jeho intenzita příliš vysoká, v plné míře propuklo až v červnu 1999 po odchodu srbských autorit. Realizace tohoto programu se stala kardinálním omylem Slobodana Miloševiče a fakticky definovala další průběh a intenzitu války. Podobného přehmatu se ostatně Miloševič dopustil již na jaře a v létě předchozího roku, kdy jeho akce vyvolaly masovou vlnu vnitřních uprchlíků, která díky mediální kampani přitáhla pozornost mezinárodního společenství a vedla až ke stávající operaci NATO. Sama válka s UÇK, o jejíž důvěryhodnosti ostatně mnozí velmi silně pochybovali, by byla ještě ospravedlnitelná. Avšak humanitární katastrofa tak velkých rozměrů a brutalita metod, které evokovaly nejtemnější stránky evropských dějin, vedla k jistému semknutí v NATO a poskytla lavírujícím a ohledně Balkánu ne zrovna kompetentním světovým politikům velmi vítané ospravedlnění jinak velice pochybné intervence, jež probíhala v rozporu s mezinárodním právem. Jestliže NATO původně kalkulovalo s krátkou kampaní, která přinutí Miloševiče ke kompromisu po vzoru kampaně v BaH v roce 1995 a postoj ostatních aktérů mezinárodního společenství byl značně

rozporuplný, davy uprchlíků poskytly *Alianci* důvod pokračovat ve válce ve jménu zajištění jejich návratu domů a usnadnily černobílou mediální presentaci kampaně, v níž byl jasně definován viník. Naopak Slobodan Milošević, který počítal s roztržkou uvnitř NATO a snad i s větší podporou Ruska, vyvolal zcela opačnou reakci a v očích světové veřejnosti ze sebe definitivně udělal válečného zločince. Chybné kalkulace a naivity se ovšem dopustilo i NATO, které nepočítalo s vyvoláním čistky a nedisponovalo plány k řešení této krize.

První měsíc války se NATO soustředilo na útoky uvnitř Kosova, které mířily na vojenské cíle, stanoviště protivzdušné obrany, komunikace a zásobovací zařízení (např. rezervoáry nafty v Prištině). Ačkoli vojenská převaha Aliance byla zcela mimo diskusi, tradičně vysoká kvalita srbské armády se pro ni ukázala být těžkým oříškem. Zhruba 40 000 mužů ve zbrani v Kosovu mělo špičkový výcvik a vysokou bojovou morálku a disponovalo sice zastaralou, nicméně účinnou protivzdušnou obranou, která udržovala letadla NATO v minimální letové výšce 15 000 stop (tedy 4 600 metrů) a značně omezovala jejich schopnost přesně zasáhnout cíl. Definitivní zlom směrem k regulérní válce dokončil proces organizace a centralizace UÇK. V jejích jednotkách bojovalo ve válce v roce 1999 zhruba 10 000 mužů. Dalších několik tisíc byli opět ozbrojení vesničané s více či méně silnou vazbou k UÇK. Taktika a strategie cílená k vytvoření kosovské variace na téma Vietnam, jež by vážala síly protivníka za diverzní podpory domácích civilistů zcela selhala. Proti srbské mašinérii neměla UÇK větší šanci a v její prospěch hrála pouze letecká podpora NATO a nemožnost Srbska použít letectvo vlastní. NATO naopak nedisponovalo mandátem k použití pozemního vojska. Jeho síly přítomné v regionu, tedy 8 000 mužů v Makedonii a 27 000



příslušníků SFOR v Bosně a Hercegovině neměly mandát k zásahu mimo místo svého určení a pozemní intervence byla plánována nejdříve na září. Slobodan Milošević si ostatně komplikovanost tohoto kroku velice dobře uvědomoval a věděl, jak těžké bude dosáhnout v tomto směru kompromisu.

23. dubna se v Bruselu konal summit NATO při příležitosti padesátého výročí vzniku Aliance. Vzhledem k srbskému mlčení na návrhy k jednání byly útoky letectva rozšířeny i na vlastní srbské území, především na průmyslové a dopravní kapacity v zemi. Toto problematické rozhodnutí zatížilo Alianci břemenem odpovědnosti za utrpení civilistů v Srbsku a další destrukci již tak zbídačené země a logicky posílilo Miloševićovu pozici. Veřejnost reagovala podobně jako v letech 1941 a 1948 a alespoň její velká část se semkla kolem presidenta. Bombardování země především zdiskreditovalo v Srbsku *Severoatlantickou alianci* a vyvolalo pochybnosti o dobré vůli Západu. Chybným krokem bylo rozšíření útoků na neutrální Černou Horu, která představovala jediné efektivní ohnisko opozice vůči Miloševićovi. Toto rozhodnutí začalo narušovat i velmi křehkou jednotu NATO, ostré protesty vyvolalo v Řecku, ale i např. v Maďarsku, které kritizovalo bombardování Subotice a dalších míst ve Vojvodině osídlených maďarskou menšinou. Proti se pochopitelně postavilo i Rusko. Problematické bylo vyvolání protizápadních nálad v Makedonii, která trpěla pod přívalem uprchlíků a také „vlastní albánskou otázkou“. Veřejné mínění se přiklonilo na stranu Srbska a ze strany policie byly zaznamenány případy šikany uprchlíků v táborech či na hranicích v Blace. Nejasnostmi zůstává zahalen i případ ze 7. května, kdy střela NATO zasáhla čínské velvyslanectví v residenční čtvrti v Bělehradu. Tento incident byl vysvětlen jako omyl. Podobných omylů se ovšem *Aliance* dopustila více, např.

bombardováním vesničky Koriša (Korishë, op. Prizren), při němž zahynulo 80 albánských civilistů, nebo zásahem konvoje uprchlíků.

Patová situace, do níž se obě strany dostaly, si vynutila potřebu řešení, které by vedlo k ukončení války. S iniciativou přišla na konci dubna německá diplomacie, která požadovala účast OSN, především jako budoucího garanta uspořádání poměrů v Kosovu. Cílem tohoto plánu bylo zapojení dosud odsunutého Ruska do procesu řešení krize. Ačkoli ruské sympatie zůstaly na straně Srbů, což vyjadřovala např. dubnová návštěva ruského pravoslavného patriarchy Alexeje II. v Bělehradu, Boris Jelcin dal Miloševićovi jasně najevo, že jej nepodpoří v dosavadní politice. V Rusku byla také spatřována naděje jako v jediné mocnosti schopné diplomaticky přimět Miloševiče ke kompromisu.

25. dubna byl ze strany NATO vyzván ruský premiér Viktor Černomyrdin ke zprostředkování jednání. Klíčové rozhovory mezi ním a Miloševićem se odehrály 19. května v Bělehradu. Koncem května připravila společná komise zemí G 7 a Ruska mírový návrh vycházející z předchozích plánů této skupiny. Ty požadovaly okamžité zastavení bojů, stažení vojenských a policejních jednotek z Kosova, odzbrojení UÇK, návrat uprchlíků a zavedení vojenské administrativy NATO a civilní administrativy OSN. Plán vágně naznačoval autonomii Kosova v rámci SRJ a neobsahoval žádná upřesnění statutu provincie z hlediska časových či právních mechanismů /23/. Jeho doručením do Bělehradu byli pověřeni Viktor Černomyrdin a finský premiér Marti Ahtisaari. 1. června vyjádřila jugoslávská vláda ochotu plán přijmout a 3. června byl tento krok formálně ratifikován parlamentem SRJ. 9. června ukončilo NATO 78 dní trvající válku podpisem dohod v makedonském Kumanovu, jež se fakticky rovnaly kapitulaci Jugoslávie. Tento dokument vešel ve známost jako tzv. „*Military-*

*Technical Agreement*“ a spolu s rezolucí RB OSN č. 1244 z následujícího dne vytvořil právně-organizační základ pro ustavení mezinárodního protektorátu v Kosovu. Téhož dne začalo tři dny trvající stahování vojenských sil, policie a SAJ z Kosova. 12. června vstoupily z Albánie na kosovské území jednotky NATO a byl zahájen proces budování mezinárodní civilní a vojenské správy. Většina Kosova však již byla obsazena silami UÇK, jež byly podřízeny zatím ještě stínové vládě v čele s Hashemem Thaqim. President Rugova se dosud nacházel v italském exilu.

Válka v Kosovu si vyžádala na 10 000 mrtvých, většinou albánských civilistů zabitých během prvního měsíce v procesu vyhánění /24/. Počet obětí na straně UÇK není znám, na jugoslávské straně zahynulo asi 600 vojáků, z toho polovina v důsledku operací NATO /25/. Bombardování Srbska za sebou zanechalo zhruba 500 mrtvých civilistů, na 800 zraněných a obrovské materiální a ekologické škody. Byly zničeny asi  $\frac{3}{5}$  průmyslových kapacit země, 70% elektrárenských kapacit, většina informační a mediální infrastruktury a část dopravní infrastruktury (dálnice, mosty přes Dunaj apod.). Kosovo bylo zčásti zcela devastováno. Odchod ozbrojených složek znamenal mimo srbské enklávy naprosté zhroucení civilních struktur a anarchii.

Z politického hlediska skončila pro režim válka relativně přijatelným výsledkem. Slobodan Milošević zůstal u moci, opozice byla výrazně oslabena a status Kosova i podmínky mezinárodní správy byly mnohem příznivější nežli podmínky z Rambouillet. Svého proklamovaného cíle však Milošević nedosáhl. Jeho kariéra začala před třinácti lety slibem vrátit Kosovo Srbsku a skončila jeho ztrátou, prozatím definitivní. Karta se opět obrátila.

## Poznámky ke kapitole 4

- /1/ *The Kosovo report*, str. 67
- /2/ Thomas: *The politics of Serbia in the 1990s.*, str. 401
- /3/ **Albin Kurti** (n. 24. 3. 1975 Priština) od r. 1994 student elektrotechniky na paralelní universitě, od r. 1997 vůdčí aktivista přištinského studentského hnutí, známý zahraničními cestami, v nichž seznamoval svět s problémy v Kosovu, organizátor studentských demonstrací v letech 1997-1998, od srpna 1998 do března 1999 mluvčí a tlumočnick Adema Demaqiho, několikrát zatčen, v březnu 2000 odsouzen v Niši k 15 letům vězení jako „terorista“.
- /4/ Thomas, op. cit., str. 405
- /5/ tamtéž, str. 406
- /6/ viz tamtéž, str. 407; pro kariéru Simatoviće viz tamtéž, str 93-107
- /7/ viz: [www.un.org/docs/scres/1998](http://www.un.org/docs/scres/1998)
- /8/ *The Kosovo report*, str. 72
- /9/ tamtéž, str. 74
- /10/ tamtéž, str. 73
- /11/ tamtéž, str. 149
- /12/ tamtéž, str. 73
- /13/ tamtéž, str. 77
- /14/ pro zdroje následujících informací viz prameny uvedené v poznámce č. /70/, Kapitola 3.
- /15/ *The Kosovo report*, str. 81
- /16/ pro jednání v Rambouillet viz vyčerpávající analýzu v: tamtéž, str.151-161,  
text smlouvy viz: [www.kosovo.mod.uk/rambouillet\\_text.htm](http://www.kosovo.mod.uk/rambouillet_text.htm)
- /17/ Problém *Annexu B* viz: tamtéž, str. 158
- /18/ tamtéž, str. 155
- /19/ tamtéž, str. 155
- /20/ Následující statistické údaje se opírají o čísla zveřejněná v *The Kosovo report*, ta jsou výsledkem podrobné analýzy oficiálních jugoslávských, mezinárodních a rovněž nezávislých statistik, viz zejména annexu, str. 301-319
- /21/ tamtéž, str. 90, 304
- /22/ tamtéž, str. 90
- /23/ tamtéž, str. 96
- /24/ tamtéž, str. 306-307
- /25/ tamtéž, str. 94

## Závěr

Ačkoli Kosovo zůstává stále formální součástí SRJ (dnes SCG-*Srbija i Crna Gora*), pro srbský národ je díky stávajícím okolnostem prakticky ztraceno. Vyjma tří severních okresů provincie (Leposavić, Zvečan, Zubin Potok) a severní poloviny Mitrovice, tragicky rozdělené řekou Ibar, nevykonává srbský stát na jeho území prakticky žádný vliv. Velmi složitý, nákladný a místy chaotický proces budování mezinárodního protektorátu využila UÇK k faktickému mocenskému ovládnutí země. Nesplnily se cíle a sny nacionalistů toužících po osamostatnění a spojení s Albánií. Splnily se však ambice militantního a kriminálního křídla v dosažení politické moci a kontroly nad svými aktivitami. Přes formálně nejvyšší postavení zůstává prezident Rugova izolovanou reprezentativní figurkou v rukách skutečného vedení, tedy elity bývalé UÇK. Jen velmi pomalu se mezinárodní správě daří prosazovat spravedlnost a standardní fungování politických a občanských institucí. Zcela izolováni a odsunuti jsou kosovští Srbové. Po odchodu srbských institucí byli vystaveni násilí, byli vyháněni a zabíjeni. Část z nich odešla dobrovolně. Kromě zmíněných severních okresů dnes přežívají v Kosovu pouze v malých izolovaných enklávách v tristních životních podmínkách a pod stálou hrozbou násilí. Na ostatní menšiny (Turky, Romy, Muslimy) je vyvíjen silný albanizační nátlak. Jediným multietnickým územím tak paradoxně zůstávají severní srbské okresy, kde se daří udržovat relativně mírové soužití Srbů s Albánci.

Pokusy rozšířit konflikt do vlastního Srbska (2000) a Makedonie (2001) albánským radikálům nevyšly. Sama Albánie usiluje o sblížení s evropskými a atlantickými strukturami a nemá

na sjednocení zájem. Otázkou je, zda o něj mají zájem dnešní vládcové Kosova, kteří by ztratili velkou část svých privilegií. Otázkou také je, co je vlastně tím „albánským Piedmontem“. Tirana? Nebo Priština? Není dnes realističtější hovořit spíše o „Velkém Kosovu“?

Secese Kosova a jeho sjednocení s Albánií však není v současné době reálnou a především vítanou alternativou. Ohlédneme-li od obav, že by se takový stát stal pravděpodobně nestabilní základnou kriminálních a teroristických aktivit v Evropě, implikuje tato varianta především nebezpečí fatální destabilizace celého regionu na základě dominového efektu. Na prvním místě se jedná zejména o potenciální občanskou válku a iredentu v křehké Makedonii. Lze v takovémto případě předvídat chování Řecka, Bulharska či Srbska? Obrovským nebezpečím je nové vypuknutí války v Bosně a Hercegovině. Zčásti zde nedokázalo smýt ani 45 let komunistické diktatury, která zde navíc plnila roli civilizační mise, natož pak 10 let chatrné koexistence pod tlakem mezinárodního společenství. Proč by se v případě sjednocení Albánců nemohli sjednotit i Srbové? A Chorvaté? Proč by se pak nemohli sjednotit i Muslimové z Bosny a ze Sandžaku? Z podobných důvodů je ostatně odmítána i samostatnost dříve protěžované Černé Hory, jež po pádu Slobodana Miloševiče v říjnu 2000 ztratila auru „ostrova svobody“ a dnes je ignorována.

Současné poměry panující v Kosovu nepředstavují řešení, spíše jej konzervací stavu odkládají do budoucnosti. Najít východisko bude nesmírně složité. Kosovo je dnes etnicky téměř homogenní a životní zkušenost albánské populace zřejmě vylučuje možnost obnovit soužití se Srbskem. Zůstává však stále ústředním bodem srbského národního mýtu a místem jeho hlavních svatyní. Symbolizuje to setrvávání arcibiskupa Artemije v jeho sídle

v Dečanech. Jeho předchůdci zde přežili pět set let turecké moci.  
V jakých podmínkách budou žít jeho nástupci?

## **Annex I.**

### **Historická chronologie kosovské otázky.**

**11.-6. stl. př. Kr.** Řecká kolonizace pobřežních oblastí dnešní Albánie, kontakty s ilyrským vnitrozemím osídleným kmenem Dardanů, zřejmě předků dnešních Albánců.

**168 př. Kr.** Albánie a Kosovo dobyty Římskou říší, kulturně-jazyková romanizace Ilyrů.

**395 nl.** Rozdělení Římské říše na západní a východní polovinu, Ilyrie k Východořímské říši.

**6.-7. stl.** Slovanská kolonizace Balkánského poloostrova.

**890-930** Počátky ranných srbských států v Rašce a Zetě.

**10. stl.** Jižní albánská území pod nadvládou Bulharského carství.

**1018** Porážka Bulharů u Beratu.

**1054** Velké církevní schizma, konfesní rozdělení Albánců na římské katolíky a řecko-ortodoxní.

**11. stl.** Albánci zmiňováni v byzantských pramenech pod jménem *Albanoi/Arbanoi*.

**1081** Normanská okupace Drače (Durrës) a pobřežní Albánie.

**1166-1196** Vláda Štěpána Nemanji, zakladatele velkého středověkého srbského státu.

**1180** Druhá normanská okupace Drače.

**1204** Drač dobyt Benátčany, pád Cařihradu do rukou vojsk IV. křížové výpravy.

**1216** Završeno srbské dobytí kosovského území.

**1217** Štěpán I. korunován srbským králem.

**1219** Srbská pravoslavná církev získává autokefalitu.

**1261** Obnovení pravoslavného byzantského císařství v Cařihradu.

**1290** Hlavním městem Srbska se stává Skopje (srb. Skoplje), budování významných klášterů na Kosovu.

**1331-1351** Vláda Štěpána Dušana, největší rozmach státu, Srbsko hegemonem Balkánu, Kosovo duchovně-kulturním centrem.

**1346** Štěpán Dušan korunován carem, srbský arcibiskup získává titul patriarchy.



- 1354** Osmanští Turci v čele se sultánem Orhanem pronikají natrvalo na evropskou půdu, nové turecké hlavní město v Edičně (1361).
- 1355** Rozpad Dušanova státu na jednotlivé feudální despotáty.
- 1371** Srbové poraženi Turky na Marici, pád dynastie Nemanjićů, Kosovo v rukou Vuka Brankoviće.
- 1389** Bitva na Kosově poli.
- 1390** Srbsko pod vládou rodu Lazarevićů se stává vazalským státem Osmanů.
- 1417** Osmanské dobytí jižní Albánie (Berat, Gjirokastër, Vlorë).
- 1410-1481** Žil albánský kmenový vůdce Lek Dukagjin, iniciátor kodifikace albánského zvykového práva platného dodnes.
- 1423** Vláda Djuradja Brankoviće na Kosovu, postupné pronikání osmanských státních struktur na jeho území.
- 1432** Osmanský registr půdy v Albánii, Kosovo součástí skopského sandžaku.
- 1439** Ve Florencii vyhlášena unie východní a západní církve (de facto fungující do r. 1453).
- 1443** Počátky Skanderbegova (vl. jménem Gjergj Kastrioti Skendërbeu) povstání v severní Albánii (Krujë).
- 1448** II. bitva na Kosově poli, porážka křesťanských vojsk (Srbsko, Uhry) Turky.
- 1453** Dobytí Cařihradu Turky, definitivní pád Byzance, jejímiž faktickými nástupci se stali osmanští sultáni.
- 1454** Vznik tzv. *Ortodoxního milletu* (Millet-i Rum), sdružujícího pravoslavné křesťany v Osmanské říši.
- 1455** Turci definitivně zabírají celé území Kosova.
- 1459** Pád Smedereva, konec Srbska.
- 1463** Smrt Arsenije III., posledního kosovského patriarchy, srbská církev od nynějška pod nadvládou řeckého kléru.
- 1466** Mehmet Fatih kompletně dobyl Albánii.
- 1468** Smrt Skanderbega.
- 1479** Rozdrcení posledních zbytků albánského odboje, pád Shkodëru.
- 1490** Osmanský census kosovského obyvatelstva.
- 1499** Pád Černé Hory, posledního nezávislého srbského státního útvaru.

- 1557** Osmanský velkovezír Mehmet Paşa Sokollü (Sokolović) obnovil srbský pravoslavný patriarchát se sídlem v Peći.
- 1642** Vyčerpání stříbrných zásob v Trepči, konec těžebních aktivit na Kosovu, ekonomický úpadek.
- 1683-1699** Válka Osmanské říše a Rakouska-Uherska.
- 1689** Rakouská invaze na Kosovo, povstání místního křesťanského obyvatelstva.
- 1690** Turecká odvěta, odchod velkého množství Srbů do Uher.
- 1699** Mírová smlouva Rakouska-Uherska s Turky ve Sremských Karlovcích, počátek mocenského ústupu Osmanské říše.
- 1737** Tzv. druhá migrace kosovských Srbů do Uher.
- 18. stl.** V Kosovu probíhá usazování islám vyznávajících Albánců, moc v rukou místních feudálů.
- 1766** Vysoká Porta zrušila Srbský pravoslavný patriarchát v Peći, úřad předán Fanariotům.
- 1785** Albánský feudál Mahmut Bushatli obsadil většinu Kosova a Albánie.
- 1788-1822** Řecko-albánský feudální stát Aliho Paši Tepedelenli s centrem v Epiru (Janina).
- 1793-1796** Vojenská reforma Nizam-i cedid, modernizace osmanské armády.
- 1804-1813** První povstání Srbů s cílem získat samostatnost na Osmanské říši v čele s Djordje Petrovičem (Karadjordje).
- 1805** Osmanský vojevůdce albánského původu Mehmet Ali se chopil moci v Egyptě (jeho dynastie až do r. 1952), rozvoj významné albánské komunity v Káhiře.
- 1815** Druhé srbské povstání v čele s Milošem Obrenovičem.
- 1826** Osmanský sultán Mahmut II. zlikvidoval vojenské jednotky janičárů (yeniceri), faktický zánik náboženského řádu Bektašijů, který od této doby přežívá především mezi Albánci.
- 1830** Srbsko se stává autonomním knížectvím v rámci Osmanské říše.
- 1839** První kolo reform Tanzimátu, edikt *Gülhane hatt-i Şerif* zaručující nedotknutelnost života a majetku poddaných.
- 1840** Edikt *Gülhane hatt-i hümayun*, zrovnoprávnění poddaných.
- 1844** Srbský ministr vnitra Ilja Garašanin předložil v manifestu *Načertanije* (Nárys) velkosrbský nacionalistický program.

- 1845** Albánské revolty na Kosovu a v Malësi.
- 1850** Naum Veqilharxhi založil v Bukurešti Albánskou kulturní asociaci.
- 1856** Druhé kolo reform Tanzimátu.
- 1864** Usazení Čerkesů na Kosovu.
- 1865** Vytvoření tří vilajetů s většinou albánského obyvatelstva (tzv. *Arnawutluk*)– Shkodër, Janina, Monastir.
- 1867** Vytvoření vilajetu Prizren.
- 1870** První občanský zákoník v Osmanské říši (tzv. *Mecelle*).
- 1874** vybudování železnice Soluň–Skopje–Mitrovica, přesun obchodních a výrobních aktivit ze západního (Prizren, Peć) do východního Kosova.
- 1875-1878** Tzv. Velká východní krize, bankrot Osmanské říše, válka s Ruskem, rakouská okupace Bosny a Hercegoviny, příliv muslimských uprchlíků do Kosova a Makedonie.
- 1878** Mezinárodní uznání suverenity Srbska, jeho expanze do Pomoraví (Niš, Vranje), mnoho albánských uprchlíků do Kosova, radikalizace a zhoršení albánsko-slovanských vztahů.
- 1878** Založení *Centrálního výboru na ochranu práv Albánců* v Cařihradu (leden). Celoalbánský kongres v Prizrenu (10. 6.), tzv. *Prizrenská liga*, formulování národně-emancipačního programu.
- 1879** Přijetí Frashëriho programu na celoalbánském setkání v Prizrenu.
- 1881** Osmanské úřady zlikvidovaly albánské emancipační aktivity.
- 1882** Srbsko se stalo královstvím.
- 1889** Tzv. Pećská liga, obnovení albánského národního hnutí.
- 1903** Protiosmanská povstání v Kosovu a v Makedonii.
- 1908** Mladoturecká revoluce s významnou albánskou účastí, radikalizace albánských národních požadavků.
- 1908** Kongres v Monastiru přijal pro albánštinu latinskou abecedu; založení Albánské ortodoxní církve v Bostonu (USA).
- 1908-1911** Četná albánská povstání.
- 1912** První balkánská válka, Srbsko dobylo (říjen) a připojilo Kosovo.

**1912** Pod patronací mocností byla ve Vlorë vyhlášena samostatná Albánie (28. 11.) bez Kosova, západomakedonských albánských krajů a části severního Epiru (tzv. Çameria).

**1913** Mezinárodní uznání suverenity Albánie; vznik protisrbského guerillového hnutí na Kosovu (tzv. kačaci, v čele Azem Bejta-Galica a jeho žena Shota).

**1914-1918** První světová válka, srbský vpád do severní Albánie, řecký teror v jižní Albánii, iredentistické snahy na Kosovu.

**1917** Tzv. Korfská deklarace (červenec) o vzniku společného jihoslovanského státu.

**1917** Vytvoření spisovného albánského jazyka na základě nářečí Ghegů.

**1918** Vyhlášení prvního jugoslávského státu Království SHS (1.12.).

**1919-1924** Boje mezi Srby a Albánci na Kosovu, aktivita Kačaků; aktivita tzv. *kosovské emigrace v Albánii* (Hasan Prishtina, Bajram Curri).

**1924** Zavražděn A. Bejta, faktické rozbití albánského odboje.

**1925** V Albánii nástup autoritativního projugoslávsky orientovaného režimu Ahmeda Zogu, likvidace revizionistické „*kosovské emigrace*“.

**1928** V Albánii vyhlášeno království, postupný příklon země k fašistické Itálii.

**1929** Státní převrat v Bělehradu (6. 1.), osobní diktatura krále Alexandra Karadjodjeviće, změna názvu státu na Jugoslávii, nové územně-správní rozdělení státu favorizující velkosrbské požadavky.

**1931** Zákon o kolonizaci Kosova.

**1934** Atentát na krále Alexandra v Marseille.

**1935** Velké konfiskace albánské půdy v Kosovu.

**1937** Albánská pravoslavná církev získala autokefalitu.

**1939** Italská okupace Albánie, vytvoření personální unie pod vládou Viktora Emmanuela III.

**1941** (6. 4.) Napadení Jugoslávie vojsky Osy, rozdělení země, Kosovo přičleněno k Albánii.

**1943** (8. 9.) Kapitulace Itálie, Albánie pod německou kontrolou, vytvoření SS divize *Skanderbeg*.

**1944** (29. 11) Vítězství komunistických partyzánů v Albánii.

**1944** Na podzim obsadili Titovi partyzáni Kosovo, boje s albánskými guerillami až do jara 1945.

**1945** (3. 9.) Vytvoření „*Autonomní oblasti Kosovo a Metohija*“ v rámci Srbska.

**1948** Roztržka Tito-Stalin, zmrazení albánsko- jugoslávských styků.

**1957** Kosovo získalo status „nerozvinutého regionu“ a právo na mohutné finanční dotace do infrastruktury.

**1963** Albánci získali v Jugoslávii status národnosti.

**1966** Odstranění Alexandra Rankoviće a uvolnění politiky v Kosovu.

**1967** Návštěva Josipa Broze-Tita v Kosovu. Kulturní revoluce v Albánii.

**1968** (podzim) Vlna mohutných albánských demonstrací v Prištině a v Makedonii, následné zlepšení postavení Albánců v Kosovu.

**1969** Založena albánská universita v Prištině a Albanologický ústav, částečné uvolnění vztahů s Albánií a otevření hranic, zahájení kulturního a intelektuálního procesu unifikace kosovských Albánců s Albánií.

**1972** V Albánii vytvořena nová varianta spisovného jazyka na základě nářečí Tosků.

**1974** (21. 2.) Nová ústava SFRJ zajišťující autonomnímu Kosovu fakticky republikové kompetence.

**1980** (4. 5.) Smrt presidenta Tita.

**1981** (jaro) Mohutné albánské demonstrace v Kosovu, ustavení částečného policejního režimu v provincii, vznik militantních albánských organizací v západoevropské emigraci v následujících letech. Postupný nárůst nacionalistických nálad v SFRJ.

**1985** (květen) Případ Djordje Martinoviće. Smrt E. Hoxhy.

**1986** (leden) Zvolení Slobodana Miloševiče předsedou SK Srbska.  
(září) Memorandum SANU.

**1987** (24. 4.) Návštěva Slobodana Miloševiče v Kosovu.

(3. 9.) Případ v kasárnách v Paraćinu.

**1988** Prolomení izolace Albánie. Mohutné demonstrace v Kosovu.

(5. 10.) Odstranění autonomního vedení Vojvodiny.

**1989** (leden) Promiloševičovský převrat v Černé Hoře. Mohutné demonstrace v Kosovu, odstranění Azema Vllasiho.

(únor) Okupační stávka horníků v Trepči.

(23. 3.) Zrušení autonomie Kosova, sjednocení provincie se Srbskem.

(prosinec) Založení LDK v čele s Ibrahimem Rugovou.

**1990** (2. 7.) Deklarace o svrchovanosti Kosova.

(5. 7.) Zrušení autonomní vlády a skupštiny Kosova.

(7. 10.) *Kačanická deklarace*. Přijetí ústavy Republiky Kosovo.

(prosinec) První demokratické volby v Srbsku, vítězství postkomunistické SPS.

**1991** (duben) Ibrahim Rugova zvolen prezidentem Republiky Kosovo.

(25. 6.) Vyhlášení nezávislosti Chorvatska a Slovinska.

(září) Úspěšné tajné referendum ve prospěch suverenity Kosova. Ustavení paralelního školského systému. Zrušení albánských akademických institucí.

Vyhlášení suverenity Makedonie.

(19. 10.) Vyhlášení nezávislosti Kosova na Srbsku.

**1992** (leden) Tajné referendum ve prospěch albánské autonomie v Makedonii.

(březen) Demokratické volby v Albánii, vítězství pravice, president Sali Berisha (Ghega).

(duben) Vyhlášení albánské separatistické Republiky Illyrida ve Struze (MK).

(27. 4.) Ustavení SRJ. Definitivní zánik SFRJ. Neúspěšná jednání premiéra SRJ Milana Paniće s Ibrahimem Rugovou.

(květen) Parlamentní volby v Kosovu, vítězství LDK. Ustavení pozorovatelské mise KBSE.

**1993** (duben) Mezinárodní uznání Makedonie.

(červenec) Ukončení mise KBSE v Kosovu.

V Drenici byla založena UÇK.

**1994** (jaro) Krize v Makedonii, vítězství radikálů mezi albánskými politickými stranami.

(prosinec) Pokus o otevření albánské university v Tetovu.

**1995** (prosinec) Podepsání daytonských mírových dohod.

**1996** Návrh předsedy SANU A. Despiće na oddělení Kosova od Srbska.

(22. 4.) Ozbrojený protisrbský atentát v Dečanech, faktický začátek násilného konfliktu.

(2. 9.) Školská dohoda Rugova- Milošević.

**1997** (březen) Zhroucení státních struktur v Albánii, pád Saliho Berishy, anarchie na severu země, zahájení mohutného pašování zbraní do Kosova, založení výcvikových táborů v severní Albánii.

(podzim) Mohutné studentské demonstrace v Prištině. První veřejné vystoupení UÇK. Bojové aktivity UÇK v Drenici, vytváření prvních osvobozených zón.

**1998** (únor) Srbská ofenzíva v Drenici.

(5. 3.) Masakr Jashariho klanu v Donjim Prekazu.

(duben- říjen) Válka srbských ozbrojených sil s UÇK. První vlna vnitřních běženců v Kosovu.

(červen) Tony Blair navrhl možnost ozbrojeného úderu vůči SRJ. Ustavení KDOM.

Jednání Richarda Holbrooka s UÇK v Juniku

(17. 7.- 21. 7.) Bitva o Orahovac.

(13. 10) Ultimátum NATO, dohoda Holbrooke- Milošević. Částečné stažení srbské armády z Kosova, centralizace UÇK a vytvoření její civilní a politické administrativy, ustavení KVM-OSCE.

(prosinec) Obnovení bojů mezi Srby a UÇK.

**1999** (15. 1.) Masakr v Račaku.

(6.- 20. 2.) První kolo jednání v Rambouillet.

(15.- 19. 3.) Druhé kolo jednání, Paříž. Hashem Thaqi podepsal dokument.

(24. 3.) Zahájení letecké války NATO proti SRJ. Pokus Srbska o etnickou čistku v Kosovu. Masová vlna běženců z Kosova i uvnitř provincie.

(23. 4.) Summit NATO v Bruselu, rozšíření útoků na území Srbska a Černé Hory.

(19. 5.) Jednání Černomyrdin- Milošević v Bělehradu.

(9. 6.) Ukončení války, podpis dohod v Kumanovu, zahájení stahování srbských ozbrojených jednotek.

(červen) Ustavení vojenské mise KFOR a civilní mise UNMIK, faktické převzetí moci politickým křídlem UÇK, začátek vyhánění nealbánské populace z Kosova.

## **Annex II.**

### **Teritoriální struktura UÇK**

Celkem 7 operačních zón, každá s vlastním GŠ a velitelem.

- 1) DRENICA /centrální Kosovo, Priština, Drenické údolí/  
**Sami Llushtaku, Sylejman Selimi**
- 2) SHALA /Kosovska Mitrovica, Zubin potok, Leposavić, Zvečan/  
**Rrahman Rama**
- 3) DUKAGJIN /Metohija, severozápadní Kosovo, Peć, Istok/  
**Ramush Haradinaj, Naim Malloku**
- 4) LIAP /východní Kosovo, podle řeky Llap/Lab, Podujevo/  
**Rrustem Mustafa**
- 5) NERODINË /Uroševac, jižní Kosovo/  
**Emrush Xhemajli**
- 6) KARADAK /Kačanik, jižní Kosovo, oblast pohoří Skopske Crne Gore (alb. Mali i Zi /Karadak » tur. Karadağ)/ ?
- 7) PASHTRIK /podle hory Paštrik na kosovsko-albánské hranici, jihozápadní Kosovo, oblast Dragaše a Prizrenu/  
**Ekrem Rexha**

Nejvyšším orgánem UÇK byl celokosovský generální štáb, alb. **Shtabi i Përgjithshëm**, měl 18 členů, jeho náčelníkem byl **Agim Çeku**, politickým velitelem **Hashem Thaqi**.

Vznikl na přelomu roku 1998/1999.

Mluvčím UÇK byl **Jakup Krasniqi**.

Velitelem vojenské policie UÇK byl **Rexhep Selimi**.

Velitelem tajné služby UÇK (alb. **Sherbimi informativ ë Kosovës, SIK**) byl **Kadri Veseli**.



## Annex III.

### Biografie prominentních osobností albánského odboje a organizovaného zločinu v Kosovu

#### Zdroj:

[www.kosovo.com/default3.html](http://www.kosovo.com/default3.html)

*(Albanian terrorism and organised crime in Kosovo and Metohija, BIA- Security information agency, Belgrade, September 2003)*

Seznam zahrnuje jméno a příjmení, pokud je známa, tak rovněž přezdívkou či *nom de guerre*, datum narození, místo narození (v případě malých obcí je v závorce uveden okres /municipality-opština, viz příloženou mapu/, základní životopisné údaje, v případě významějších osobností pak rovněž osobní vazby.

**Abazi, Hajdin** /Lum Haxhiu/, 30.4.1959 Gadiš (Gjilanje)

Od konce 80. let v emigraci ve Švédsku a Švýcarsku, vlivný exponent UÇK na Západě, vazby na nacionalistickou emigraci, prováděl sbírky finančních kontribucí a verboval rekruty, 1998 velitel UÇK v Uroševaci, nyní ve švédském exilu.

Vazby: Elmi Reqica, Emrush Xhemajli, Zaim Gabrica, Ismet Sadiku  
**Agushi, Allush** /Madjup, Krhac, Maljo, Dugme/, 20.6.1959 Drenovac

Vůdčí osobnost UÇK v Dukagjinu, prováděl mobilizaci a výcvik rekrutů, podíl na etnických čistkách a ničení srbských církevně- kulturních památek v regionu, dnes prominentní člen TMK.

Vazby: Sylejman Selimi, Rexhep Selimi, Jetulah Gecaj, Gani Krasniqi, Fatmir Limaj

**Agushi, Rasim**, 17.7.1962 Drenovac

Člen Generálního štábu UÇK v Dukagjinu, teroristické aktivity v regionu.

**Ahmeti, Hysni** /His/ 27. 7. 1972 Šupkovac (Mitrovica)

Bývalý mudžáhid v BaH, Klíčový organizátor UÇK v zóně Shala , podílel se na etnických čistkách.

Vazby: Rrahman Rama

**Avdi, Ekrem** /Abu Bakej/ 18.7.1971 Kosovska Mitrovica

Absolvent přístinské madrasy, poté vystudoval teologii v Medíně (Saúdská Arábie), jako mudžáhid se účastnil konfliktu v BaH, kde absolvoval vojenský výcvik, dále v Afghánistánu, od r. 1998 exponent islamistických aktivit v Kosovu (Islámská kancelář Kosova, od I. 1998 v Mitrovici), zajištění finanční podpory z islámských zemí a náboru profesionálních mudžáhidů, V. 1998

založil bojovou jednotku „Abu Bekir Sidik“ prosazující ideu ozbrojeného džihádu v Kosovu, VIII. 1998 zadržen a uvězněn Srby, 2001 propuštěn.

**Cena, Sabajdin /Sosi/ 13.3.1953 Orahovac**

Organizátor aktivit UÇK v Orahovaci, člen GŠ UÇK v regionu.

**Çeku, Agim, 29.10.1960 Čuška (Peć)**

Bývalý důstojník JLA, má za manželku Srbku, v letech 1991-1995 důstojník chorvatské armády, podílel se na etnických čistkách krajinských Srbů včetně operace Oluja („Bouře“, 4.8.1995), verboval Albánce v chorvatské armádě do UÇK, od r. 1998 náčelník GŠ UÇK, nyní náčelník GŠ TMK.

Vazby: Ramush Haradinaj, Adem Krasniqi, Murat Jashari, Shefqet Musliu, Hashem Thaqi

**Çeku, Ethem, 1.10.1962 Peć**

Bratr Agima Çeku, prováděl nábor dobrovolníků v západní Evropě, napojen na organizovaný zločin v Kosovu.

Vazby: Ramush Haradinaj, Ekrem Lluka

**Demaku, Jahir /Madjup/, 6.6.1971 Donje Obrinje (Srbica)**

Prominent UÇK v Drenici, podíl na kriminálních aktivitách v regionu.

Vazby: Adem Jashari, Sami Lushtaku, Hashem Thaqi, Fadhil Kodra

**Dragaj, Shaban, 16.4.1958 Kladernica (Srbica)**

Do r. 1983 příslušník JLA, poté pronásledován za protistátní aktivity, příslušník chorvatských polovojenských skupin během konfliktu v Krajině a Slavonii, příslušník UÇK v zóně Pashtrik.

Vazby: Ramush Haradinaj, Sylejman Selimi, Sami Lushtaku

**Elshani, Agim, 21.3.1963 Ozrim (Peć)**

Příslušník tajné policie UÇK.

Vazby: Naser Shatri, Naser Këlmendi

**Gashi, Latif /Lata, Fati/ 12.9.1961 Podujevo**

Člen vedení vojenské policie a tajné služby UÇK, podíl na likvidaci přívrženců I. Rugovy a Albánců loajálních k Bělehradu.

**Gecaj, Jetulah, 17.2.1954 Lauša (Srbica)**

Od r. 1992 příslušník Jashariho teroristické skupiny, exponent násilí vůči drenickým Srbům, r. 2000 zatčen policií UNMIK a odsouzen.

**Gecaj, Sabit /Batali/ 20.8.1958 Lauša (Srbica)**

Od r. 1993 člen UÇK, člen drenické zločinecké skupiny, r. 2001 zatčen policií UNMIK a odsouzen.

Vazby: Hashem Thaqi, Sylejman Selimi

**Grabovci, Adem /Celi/ 9.4.1960 Starodvorane (Istok)**

R. 1981 odsouzen za účast v demonstracích, r. 1990 emigroval do Švýcarska, člen zahraničního GŠ UÇK.

Vazby: Hashem Thaqi

**Halithaja, Sadik**, 7.6.1955 Mušutište (Suha Reka)

Od r. 1986 v exilu ve Švýcarsku, aktivní v emigrantských kruzích, prováděl nábor rekrutů, od r. 1998 příslušník UÇK v regionu, nyní prezident Asociace válečných veteránů UÇK.

**Haliti, Xhavit /Bunny/** 8.3.1956 Novo Selo (Peć)

Od 80. let člen ilegálních emigrantských organizací ve Švýcarsku, vůdčí představitel UÇK, účastník konference v Rambouillet, koordinátor aktivit UÇK v Albánii a západním Kosovu, exponent albánského vlivu v Kosovu, má úzké vazby na albánskou mafii a tajnou službu, jeden z vůdčích exponentů organizovaného zločinu v Kosovu, jeden z nejbohatších lidí v provincii, v březnu 2002 zvolen viceprezidentem Republiky Kosovo.

Vazby: Ekrem Lluka, Agim Elshani

**Haradinaj, Bujar**, 15.5.1976 Glodjani (Dečani)

Exponent teroristických aktivit a etnických čistek v regionu.

**Haradinaj, Daut /Cufi/** 6.4.1978 Glodjani (Dečani)

Člen UÇK, spolu s bratrem Ramushem podíl na kriminálních aktivitách v regionu.

**Haradinaj, Ramush**, 3.7.1968 Glodjani (Dečani)

R. 1989 emigroval do Švýcarska, údajný příslušník francouzské cizinecké legie, organizátor základen UÇK v Albánii, člen velení UÇK v Dečani a Djakovici, od r. 2003 předseda vlády Republiky Kosovo, III. 2005 se dobrovolně vydal ICTY v Haagu, kde čelí obvinění z válečných zločinů.

Vazby: Naser Këlmendi, Ekrem Lluka

**Hasani, Xhabit /Rakip/** 10.3.1957 Tanuševci (Skopje, MK)

Od r. 1999 příslušník UÇK, prováděl nábor dobrovolníků v Makedonii, jedna z vůdčích osobností albánského ozbrojeného odboje v Makedonii a kriminálních aktivit (pašování, transfery zbraní, financování guerilly), exponent vlivu R. Haradinaje v Makedonii, od r. 2001 vězněn.

**Haziraj, Abit /Nindža/** 26.6.1956 Lauša (Srbica)

Příslušník UÇK v Drenici, svázán s Hashimem Thaqim, na jeho rozkaz zavraždil v V. 2000 Ekrema Rexhu /Drini/, nyní vězněn.

**Humolli, Fatmir /Baci/** 11.4.1965 Donje Ljupće (Podujevo)

Od 80. let aktivní v ilegálních organizacích, člen GŠ UÇK zóny Llap.

Vazby: Rustem Mustafa

**Ibishi, Nuredin /Leka/** 4.12.1956 Kaljatica (Podujevo)

Bývalý policista, úředník paralelního MV Republiky Kosovo, příslušník UÇK v regionu, podílel se na etnických čistkách.

Vazby: Hashem Thaqi, Rustem Mustafa, Kadri Kastrati

**Ilazi, Imri /Feri/** 26.1.1963 Kamena Glava (Uroševac)

Příslušník UÇK v regionu, podílel se na etnických čistkách.

**Imeri, Gani**, 12.10.1967 Gornja Dubica (Vučitrn)

Příslušník UÇK v regionu, prováděl nábor rekrutů, podílel se etnických čistkách, organizoval pašování zbraní do Makedonie.

**Jashari, Adem**, 28.11.1955 Donji Prekaz (Srbica)

Legendární zakladatel UÇK v Drenici, mučedník kosovsko-albánského národa, aktivní účastník demonstrací v r. 1981, v 80. letech ilegální aktivity, od r. 1990 zakladatel ozbrojených teroristických skupin, 1991 prodělal výcvik v Albánii, od r. 1993 velitel UÇK v regionu, exponent kriminálních aktivit v regionu a vůdce mocného klanu Jashari, 5. 3. 1998 převážná většina klanu včetně Adema Jashariho zmasakrována srbskou vojenskou operací.

**Jashari, Bashkim**, 15.11.1977 Donji Prekaz (Srbica)

Synovec Adema Jashariho, zástupce velitele UÇK v Drenici.

Vazby: Hashem Thaqi, Sami Llushtaku

**Jashari, Musa**, 4.6.1970 Donji Prekaz (Srbica)

Příslušník UÇK v Drenici, prodělal výcvik v Albánii.

Vazby: Hashem Thaqi

**Jashari, Rifat**, 1.12.1946 Donji Prekaz (Srbica)

Bratr Adema Jashariho, v emigraci v Německu, vedl aktivity na podporu UÇK, sběratel finančních donací v Bavorsku, falšoval dokumenty pro prominentní příslušníky UÇK, finančně podporoval Hashema Thaqiho.

**Kastrati, Kadri /Daja/** 15.3.1960 Velika Reka (Podujevo)

Bývalý důstojník JLA, velitel UÇK v zóně Llap.

**Këlmendi, Naser**, 15.2.1957 Peć

V 90. letech řídil ilegální obchod s cigaretami v Kosovu, jeden z nejbohatších lidí v provincii, financoval aktivity UÇK, jeden z hlavních exponentů organizovaného zločinu v Kosovu, dnes v exilu v Sarajevu (BiH).

Vazby: Ekrem Lluka, Agim Elshani, Naser Shatri, Ramush Haradinaj.

**Kitaj, Anton**, 20.4.1978 Budisavci (Klina)

**Kitaj, Gjon**, 2.4.1976 Budisavci (Klina)

Bratři, podíleli se na etnických čistkách a kriminálních aktivitách v regionu.

Vazby: Naser Shatri

**Krasniqi, Arif /Muja/** 9.4.1971 Sibovac (Obilić)

Během emigrace v Německu v 90. letech byl v kontaktu s emigrantskými ilegálními organizacemi, od r. 1998 jedna z vůdčích osobností UÇK.

**Krasniqi, Gjimeshit**, 12.12.1963 Leskovac (Prizren)

Prominentní příslušník UÇK v regionu.

**Krasniqi, Emin**, 15.7.1957 Dajkovac (Kosovska Kamenica)

V 80. letech souzen za ilegální aktivity, příslušník UÇK v regionu, prodělal výcvik v Albánii.

**Krasniqi, Jakup**, 1.1.1951 Nergovac (Glogovac)

Zakladatel a ideolog UÇK v Drenici, mluvčí GŠ a politického křídla UÇK, úzce spolupracuje s Hashimem Thaqim.

**Krasniqi, Skender**, 29.1.1959 Orahovac

V emigraci v Německu se připojil k UÇK, podílel se na etnických čistkách v regionu.

**Kurteshi, Mirsad /Dubula/** 1.7.1975 Priština

Jeden z vůdců UÇK ve městě.

Vazby: Arif Krasniqi

**Lladrovci, Ramiz**, 3.1.1966 Gladno Selo (Glogovac)

Organizátor výcviku v Albánii, aktivní v německém exilu od r. 1993, shromažďoval zbraně a verboval dobrovolníky.

**Limaj, Fatmir**, 4.2.1971 Banja (Suha Reka)

1995 člen UÇK, vysoké postavení ve struktuře UÇK, spolupracovník Hashema Thaqiho, podílel se na likvidaci kolaborantů.

**Lluka, Ekrem /Vuka/** 11.10.1959 Peć

Od r. 1992 majitel tiskárny v Peći, tiskl učebnice pro paralelní školství, má velmi rozsáhlé podnikatelské a kriminální aktivity, jeden z nejbohatších lidí v provincii, financoval UÇK.

Vazby: Hashem Thaqi, Ramush Haradinaj, Agim Çeku, Agim Elshani

**Lulaj, Afrim /Abu Musem/** 12.9.1974 Djakovica

Islamista, člen jednotky „Abu Bekr Sidik“.

**Llushtaku, Nuredin**, 27.2.1967 Donji Prekaz (Srbica)

Od r. 1991 člen Jashariho skupiny, militantní a teroristické aktivity, po Jashariho smrti velitel UÇK pro Donje Prekaze a člen vedení zóny Drenica, aktivní v ozbrojeném odboji v Srbsku a Makedonii.

Vazby: Sami Llushtaku, klan Jashari, Fadil Kodra, klan Gecaj, klan Selimi, Hashem Thaqi

**Llushtaku, Sami**, 20.2.1961 Donji Prekaz (Srbica)

Jeden ze zakladatelů UÇK v Drenici, aktivní ve velení v regionu, prodělal výcvik v Albánii, posléze aktivní v Prizrenu (zóna Pashtrik).

Vazby: Hashim Thaqi, Sylejman Selimi, Xhavit Haliti

**Malloku, Naim /Besnik/** 17.2.1958 Peć

Absolvent voj. Akademie v Zagrebu, 1985 odsouzen za ilegální aktivity, 1996 člen UÇK, náčelník GŠ zóny Dukagjin.

Vazby: Ramush Haradinaj

**Mehmetaj, Faton**, 24.1.1963 Požare (Dečani)

1986 souzen za špionážní činnost ve prospěch Albánie, člen GŠ zóny Dukagjin.

Vazby: Naim Maloku, Ramush Haradinaj

**Musliu, Shefqet** /Adzija/ 12.2.1963 Končulj (Bujanovac, Srbsko)

Od r. 1998 příslušník UÇK, poté vůdce ozbrojeného odboje v Srbsku (Preševo, Bujanovac, Medvedja)

**Mustafa, Rrustem** /Remi/ 27.2.1971 Prepolac (Podujevo)

Velitel UÇK v zóně Llap, financoval odboj v Srbsku, 16.7.2001 odsouzen k 17 letům žaláře za válečné zločiny.

**Nura, Jakup**, 13.2.1966 Prelovac (Srbica)

Člen Jashariho skupiny, prodělal výcvik v Albánii, člen GŠ zóny Drenica.

Vazby: ilegální albánské skupiny v Srbsku a Makedonii

**Qeriqi, Ramiz** /Luan, Sokol/ 15.4.1962 Krajmirovci (Lipljan)

Aktivní v německém exilu v 90. letech, spojení s albánskými emigrantskými organizacemi, prodělal výcvik v Albánii, od r. 1998 člen UÇK. Aktivní i v Srbsku a Makedonii.

**Rama, Rrahman**, 32.11.1970 Okraštica (Vučitrn)

Velitel operační zóny Shala, člen Jashariho skupiny, aktivní v oblasti Drenice a Vučitrnu, podíl na transportu zbraní z Albánie (od r. 1997).

**Reqica, Elmi** /Petrit/ 6.10.1961 Uroševac

Člen velení UÇK v Uroševaci a styčný důstojník pro Drenici, v kontaktu s albánskou tajnou službou, zapojen do pašování heroínu do západní Evropy (s bratem Bashkimem).

**Rexha, Ekrem** /Drini/ 6.12.1961 Ljubidža (Prizren)

Velitel zóny Pashtrik, a člen GŠ UÇK, 8.5.2000 zavražděn, zřejmě na rozkaz H. Taqiho.

**Sadiku, Ismet**, 23.4.1941 Balić (Uroševac)

Bývalý záložní důstojník JLA v hodnosti majora, prominentní člen UÇK v Drenici a Uroševaci.

**Saramati, Rushdi**, 19.7.1950 Dobruša (Prizren)

V 80. letech vězněn, organizoval výcvik UÇK v Albánii, pašoval zbraně do Kosova, r. 2002 zatčen policií UNMIK a odsouzen.

**Selimi, Rexhep**, 15.3.1971 Ovčarevo (Srbica)

Od r. 1991 člen Jashariho skupiny, prodělal výcvik v Albánii, v Srbici vedl výcvik rekrutů UÇK, operoval v Drenici, vedoucí vojenské policie UÇK, ministr vnitra v Thaqiho vládě (1999), organizoval pašování zbraní do Makedonie a Srbska, napojen na širokou škálu aktivit organizovaného zločinu v Kosovu, nyní šéf vojenské akademie TMK.

Vazby: Sylejman Selimi (bratranec), Hashim Thaqi, Xhavit Haliti, klan Gecaj, Kadri Veseli, Fatmir Limaj

**Selimi, Sylejman** /Sultan/ 25.9.1970 Ovčarevo (Srbica)

*Protegé* Adema Demaqiho, velitel zóny Drenica, napojen na organizovaný zločin a pašování zbraní do Makedonie.

Vazby: Hashem Thaqi, Xhavit Haliti, Kadri Veseli

**Shala, Shaban**, 15.5.1961 Lodja (Peć)

Od r. 1995 organizátor výcviku v Albánii, podíl na pašování zbraní z Albánie, podíl na etnických čistkách v regionu.

Vazby: Ramush Haradinaj

**Shatri, Naser** /Ermal/ 23.9.1957 Tomanci (Istok)

Aktivní v emigraci ve Švédsku, podíl na výcviku dobrovolníků v západní Evropě v 90. letech.

Vazby: Ramush Haradinaj

**Shatri, Xhafer**, 10.11.1949, Tomanci (Istok)

Od 70. let se podílel na ilegálních aktivitách v Kosovu, 1982 emigroval do Švýcarska, ministr informací exilové vlády od r. 1991, nyní v druhém švýcarském exilu.

Vazby: Bujar Bukoshi, Ibrahim Rugova

**Shehu, Adem** (?)

Bývalý důstojník albánské armády, vedl výcvik UÇK v Albánii, 1999 ve velení zóny Llap, silná vazba na Rustema Mustafu, r. 2000 se vrátil do Albánie.

**Syla, Azem** /Tefik/ 4.5.1951 Kišna Reka (Glogovac)

V exilu ve Švýcarsku, 1999 se účastnil jednání v Rambouillet, ideolog UÇK, podíl na persekuci opozičně uvažujících Albánců, po sporu s H. Thaqim emigroval do Albánie.

**Suma, Rufki**, 15.4.1968 Dimce (Kačanik)

Příslušník UÇK v Djeneral Janković, podílel se na etnických čistkách v regionu a pašování zbraní do Makedonie, finančně podporuje albánské separatisty v Srbsku a Makedonii, s bratrem Emrushem (n. 27.5.1974) vede vlastní zločinecký gang.

Vazby: Rustem Mustafa

**Thaqi, Gani**, 1.1.1958 Broćna (Srbica)

Bratr Hashema Thaqiho, od r. 1992 člen Jashariho skupiny, v současné době ovládá kosovský trh s pohonymi hmotami.

Vazby: Kadri Veseli, Rexhep Selimi, Sami Llushtaku

**Thaqi, Hashem** /Gjarpni- „had“/ 24.4.1969 Broćna (Srbica)

V exilu ve Švýcarsku v 90. letech navázal kontakty s radikální kosovkou emigrací a kruhy mezinárodního organizovaného zločinu, absolvoval studium mezinárodních vztahů na universitě v Curychu, prodělal výcvik v Albánii, prominentní člen UÇK, vedoucí politického křídla, vedl albánskou delegaci v Rambouillet, v r. 1999 se stal premiérem Republiky Kosovo, klíčová osoba organizovaného zločinu v provincii.

**Veseli, Azem**, 8.3.1964 Labljane

Člen velení UÇK v zóně Dukagjin.

**Veseli, Kadri**, 31.5.1967 Kosovska Mitrovica

R. 1991 prodělal výcvik v Albánii, člen Thaqiho zločineckého gangu.

**Veseli, Sali**, 23.7.1953 Smonica

V letech 1990- 1993 vedl výcvik dobrovolníků v Albánii.

Vazby: Hashem Thaqi

**Xhemajli, Emrush**, 1.5.1959 Kamena Glava (Uroševac)

V 80. a 90. letech v emigraci ve Švýcarsku, prováděl nábor dobrovolníků a jejich výcvik, v r. 1998 člen velení UÇK v Uroševaci.

**Zharku, Xhabir** /Cari n. Cori/ 1962 Kačanik

Příslušník UÇK v regionu, podílel se na etnickém čištění.

**Zyrapi, Byslim**, 9.7. 1962 Studenčane (Suha Reka)

Bývalý příslušník JLA, člen GŠ UÇK.

Vazby: Agim Çeku



## Annex IV.

### Teritoriální a klanová struktura organizovaného zločinu v Kosovu po roce 1999.

Kosovo je rozděleno na tři teritoriální zóny ovládané hlavními zločineckými skupinami pocházejícími z bývalých prominentních členů UÇK.

#### 1) Drenická skupina

**Hashem Thaqi** /pašování aut, zbraní, cigaret, benzínu a pohonných hmot, organizování prostituce/

Vztahy: Albánská mafie (sestra Hashema Thaqiho je manželkou jednoho z jejich bossů **Sejdiji Barushy**), makedonská a bulharská mafie.

#### 2) Llapská skupina

**Rrustem Mustafa** /obchod s drogami/

Vazby: Metohijská skupina.

#### 3) Metohijská skupina

**Ramush Haradinaj** /pašování aut, zbraní, drog, organizování výpalného, kontroluje hranice s Albánií a Černou Horou/

Hlavní zločinecké klany v Kosovu tvoří následující rodiny. Pracují buď pod křídly jedné z výše uvedených skupin, či s ní alespoň úzce spolupracují. Aktivity a teritoria těchto skupin se velmi často překrývají, což vede k vzájemné rivalitě a fyzickým likvidacím konkurentů, které vyvolávají spirály aktů krevní msty, jež se opět stala v kosovské společnosti nejčastějším motivem vraždy.

**Lluka** /drogy, zbraně, cigarety, pohonné hmoty/

Vazby: Albánská mafie, Thaqi, Haradinaj, Selimi

**Selimi** /drogy, zbraně, auta, vydírání, oblast Dukagjin/

Vazby: Thaqi

**Këlmendi** /drogy, pohonné hmoty, převaděčství, praní špinavých peněz, oblast Peć/

Vazby: Haradinaj

**Elshani** /zbraně, benzín, oblast Vitimirica/

Vazby: Lluka, Haliti

**Kitaj** /auta, výbušniny, oblast Klina- Istok/

**Suma** /vydírání, výpalné, drogy, pašování do Makedonie, oblast Kačanik/

Vazby: Mustafa

**Syla** /zbraně a munice/

Vazby: v Makedonii

**Agushi** /hl. spekulace s majetky vyhnaných Srbů, oblast Klina/

**Geci** / benzín, oblast Peć- Mitrovica, Srbica, Priština/

Vazby: Selimi, Haliti

**Babalija** /drogy, benzín, pašování z Albánie, oblast Džakovica/

Vazba: Haradinaj

• **Jashari** /původně mocný klan v Drenici, zmasakrován srbskou armádou v r. 1998, lze se oprávněně domnívat, že jeho odstranění znamenalo pro ostatní klany (**Thaqi**, **Geci**, **Selimi**, tedy obyvatele centrální Drenice) vítanou příležitost zmocnit se uvolněných aktivit/.

## Annex V.

### Albánci v Jugoslávii

	<u>Jugoslávie</u>	Makedonie	Č. Hora	Srbsko (celkově)	Srbsko (úzké)	<u>Kosovo</u>
1921	439 657 (3,7%)					
1931	505 259 (3,6%)					
1948	750 431 (4,8%)	197 389 (17,1%)	19 425 (5,1%)	532 011 (8,2%)	33 289 (0,8%)	498 245 (68,4%)
1953	754 245 (4,4%)	162 524 (12,4%)	23 460 (5,6%)	565 513 (8,1%)	39 989 (0,9%)	524 557 (64,9%)
1961	914 760 (4,9%)	183 108 (13%)	25 803 (5,5%)	699 799 (9,1%)	51 173 (1,1%)	646 631 (67,1%)
1971	1 309 532 (6,4%)	279 871 (17%)	38 671 (6,7%)	984 761 (11,7%)	67 507 (1,2%)	916 168 (73,7%)
1981	1 730 878 (7,7%)	377 726 (19,8%)	38 735 (6,5%)	1 303 032 (14%)	72 484 (1,3%)	1 226 736 (77,4%)
1991 •	2 178 393 (9,34%)	427 313 (21%)	40 880 (6,6%)	1 686 661 (17,2%)	76 012 (1,3%)	1 607 690 (82,2%)

• Údaj z r. 1991 je odhad, neboť Albánci census bojkotovali.

Zdroj: Hradečný, P.: *Kosovská otázka v letech 1944- 1996 a její úloha v procesu desintegrace komunistické Jugoslávie*. str. 156

## Národní důchod v Jugoslávii 1969

	Národní důchod <i>per capita</i> •	Index
<b>Federace</b>	<b>6 525</b>	<b>100</b>
<b>Sever</b>	7 920	<b>121</b>
<b>Slovinsko</b>	12 189	<b>187</b>
<b>Chorvatsko</b>	8 000	<b>123</b>
<b>Vojvodina</b>	7 176	<b>110</b>
<b>Srbsko</b>	6 724	<b>103</b>
<b>Jih</b>	3 885	<b>60</b>
<b>Černá Hora</b>	4 540	<b>70</b>
<b>Makedonie</b>	4 260	<b>65</b>
<b>Bosna a Hercegovina</b>	4 223	<b>65</b>
<b>Kosovo</b>	2 046	<b>31</b>

• částky jsou uvedeny v Nových dinárech

Zdroj: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku.* (Praha 2000), str. 636

## Seznam použité literatury

### **1. Prameny**

Halimi, E., Shala, A.: *The Jasharis. The story of a resistance.*

(Skënderaj 2000)

Karpatský, D. (ed.) : *Co se stalo na Kosovu rovném.* (Praha 1990)

*The Kosovo report. Independent international commission on*

*Kosovo.* (Oxford 2000)

*The truth on Kosova.* (Tirana 1999)

[www.un.org/peace/kosovo](http://www.un.org/peace/kosovo)

[www.kosovo.com](http://www.kosovo.com) (oficiální stránky ortodoxní arcidiecéze Raška-

Prizren, obsahují obrovské množství publicistiky, studií a dokumentů k celkové *Kosovské otázce*)

[www.nato.int/KFOR](http://www.nato.int/KFOR)

[www.amnesty.org](http://www.amnesty.org)

[www.alb-net.com](http://www.alb-net.com) (oficiální kosovsko-albánské stránky, množství

cenných studií a dokumentů k devadesátým létům)

[www.cidob.org/bios/castellano/lideres/r-035.htm](http://www.cidob.org/bios/castellano/lideres/r-035.htm) (Rugova -

biografie)

[www.ess.uwe.ac.uk/kosovo](http://www.ess.uwe.ac.uk/kosovo) (Chronologie)

[www.fas.org/man/dod-101/ops/docs99/990521-atrocities.htm](http://www.fas.org/man/dod-101/ops/docs99/990521-atrocities.htm)

(chronologie)

[www.basicint.org/europe/conprev/kosovo/timeline](http://www.basicint.org/europe/conprev/kosovo/timeline) (Chronologie)

### **2. Monografie**

Ash, T., G. : *Dějiny přítomnosti.* (Litomyšl – Praha 2003)

Batakovič, D. : *The Kosovo chronicles.* (Beograd 1992)

- Biberaj, E. : *Albania in transition. The rocky road to democracy.*  
(Boulder 1998)
- Bransonová, L., Doder, D. : *Milošević. Vítězný architekt války.*  
(Praha 2000)
- Dějiny Jihoslovanských zemí.* (Praha 2001)
- Dienstbier, J. : *Od snění k realitě.* (Praha 1999)
- Dienstbier, J. : *Daň z krve.* (Praha 2002)
- Dizdarevič, R. : *Od smrti Tita do smrti Jugoslávie. Svědectví.*  
(Praha 2002)
- Duijzings, G. : *Religion and the politics of identity in Kosovo.*  
(London 2001)
- Elsie, R. : *Dictionary of albanian religion, mythology and folk culture.* (London 2001)
- Glenny, M. : *The Balkans 1804 –1999.* (London 2000)
- Gombár, E. : *Moderní dějiny islámských zemí.* (Praha 1999)
- Gombár, E. : *Kmeny a klany v arabské politice.* (Praha 2004)
- Gow, J. : *The Serbian project and its adversaries. A strategy of war crime.* (London 2003)
- Hasluck, F., W. : *Cristianity and islam under the sultans.*  
(Oxford 1929)
- Held, J. : *Dictionary of East–european history since 1945.*  
(Westport 1994)
- Hladký, L. : *Jugoslávská krize a její historické souvislosti.*  
(Jinočany 1995)
- Kadare, I. : *Printemps albanais.* (Paris 1995)
- Kissinger, H. : *Potřebuje Amerika zahraniční politiku?* (Praha 2002)
- Krejčí, O. : *Geopolitika středoevropského prostoru.* (Praha 2000)
- Malcolm, N. : *Kosovo. A short history.* (London 2000)
- Matvejevič, P., Stevanović, V., Dizdarevič, Z. : *Strůjci války a míru.* (Praha 2003)

- Mertus, J., A. : *Kosovo. How myths and truths started a war.*  
(Berkley 1999)
- Norris, H., T. : *Islam in the Balkans.* (London 1993)
- Pelikán, J. : *Jihoslovanská krize. Kořeny a souvislosti.* (Praha 1996)
- Pelikán, J. : *Národnostní otázka ve Svazové republice Jugoslávii.*  
(Praha 1997)
- Pipa, A. : *Albanian Stalinism. Ideo-political perspectives.*  
(New York 1990)
- Pirjevec, J. : *Jugoslávie 1918–1992.* (Praha 2000)
- Pollo, S., Puto, A. : *The history of Albania.* (London 1981)
- Stanojevič, S. : *Dějiny národa srbského.* (Praha 1920)
- Thomas, R. : *The politics of Serbia in 1990s.* (New York 1999)
- Vickers, M. : *The Albanians. A modern history.* (London 1999)
- Vickers, M., Pettifer, J. : *Albania. From anarchy to a Balkan identity.* (London 1999)
- Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku.* (Praha 2000)
- Weithmann, M., W. : *Balkán. 2000 let mezi Východem a Západem.*  
(Praha 1996)
- White, G., W. : *Nationalism and territory. Constructing group identity in Souteastern Europe* (Oxford 2000)

### **3. Sborníky studií**

- Buckley, M., Cummings, S., N. (ed.) : *Kosovo. Perceptions of war and its aftermath.* (London- New York 2001)
- Djokić, D. : *Yugoslavism. Histories of a failed idea 1918- 1992.*  
(Wisconsin 2003)
- Karpatský, D. (ed.) : *Co se stalo na Kosovu rovném.* (Praha 1990)
- The Serbian question in the Balkans.* (Beograd 1995)
- Schwander – Sievers, S., Fischer, B., J. (ed.) : *Albanian identities. Myth and history.* (London 2002)

Suchý, P. (ed.) : *Zahraniční politika USA v devadesátých letech dvacátého století.* (Brno 2001)

#### **4. Encyklopedická hesla, kratší studie, články**

*Arbanasko – južnoslavenski odnosi.* in: *Encyklopedija Jugoslavije*, Vol. I, str. 153 – 165. (Zagreb 1955)

Gombár, E. : *Osmanské dědictví. Šíření islámu na Balkáně.*

In: *Variace na Korán. Islám v diaspoře.* Str. 53-86.

(Praha 1999)

Hooper, J. : *Kosovo: America's Balkan Problem.* in: *Current history*, Philadelphia, vol. 98, no. 627., April 1999

Hradečný, P. : *Kosovská otázka ve vývoji albánsko –*

*jihoslovanských vztahů do roku 1944.* in: *Slovanské historické studie*, vol. 20, str. 76-95. (Praha 1994)

Hradečný, P. : *Kosovská otázka v letech 1944 – 1996 a její úloha v procesu desintegrace komunistické Jugoslávie.* in:

*Historické souvislosti rozpadu Jugoslávie*, str. 127 – 193.

(Praha 1996)

Hurem, R. : *Koncepce boje za „Velké Srbsko“ v 19. a 20. století.* in: *Slovanský přehled*, vol. LXXXIV, 4/1998, str. 339 – 344.

Inalcik, H. : *Arnawutluk.* in: *EOI*, vol. I., str. 650 – 658.

(Leiden 1960)

Kiel, M. : *Prizren.* in: *EOI*, vol. VIII. , str. 337 - 341. (Leiden 1995)

Levora, J. : *Ovlivňuje světová zbrojní výroba politický vývoj nebo naopak?* in: *Mezinárodní vztahy*, vol. 35, 1/2000,

str. 12 – 28.

Tesař, F. : *Postavení národnostních menšin v SRJ.* in: Dančák, B.,

Fiala, P. : *Národnostní politika v postkomunistických zemích.*

(Brno 2000)



Tesař, F. : *Nacionalismus a komunismus ve světle vztahu mezi státem a menšinou na Balkáně*. in: *Mezinárodní vztahy*, vol. 37, 4/2002, str. 47 – 67.

Tschjudi, R. : *Bektashiyya*. in: *EOI*, vol. I., str. 1161 – 1162.  
(Leiden 1960)

## **5. Periodika**

*Mezinárodní politika* (Praha)

*Respekt* (Praha)

*Time* (London)

*Týden* (Praha)

## ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

pro Patrika Girgle  
obor Dějiny a kultura islámských zemí

Název tématu: **Kosovská otázka 1981–1999**

### ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

#### Úvod

##### **1. Historický vývoj kosovské otázky do roku 1981**

Etnogeneze Albánců - Slovanské období. Kosovo ve středověkém Srbsku - Bitva na Kosově poli 1389 a srbský národní mýtus - Kosovo v Osmanské říši - Etnicko-demografické změny - Politická emancipace Srbska. Kosovo jako symbol Srbska - Albánské národní obrození a boj za vlastní stát - Kosovo v letech 1918-1941 - Kosovo za Druhé světové války - Kosovo v Titově Jugoslávii.

##### **2. Krize 1981-1989**

Demonstrace 1981 - Represe a růst etnického napětí - Nástup srbského nacionalismu a zrušení kosovské autonomie.

##### **3. Kosovsko- albánský odboj 1989 – 1999**

Vznik Republiky Kosovo - Osobnost Ibrahima Rugovy - Pasivní resistance a stínový stát - Pokusy o internacionalizaci problému - Přístup srbské opozice k problému Kosova - Radikalizace kosovského odporu, aktivita UCK - Makedonie a Albánie.

##### **4. Válka 1998-1999**

Vypuknutí občanské války a problém uprchlíků - Internacionalizace konfliktu a role diplomacie - Operace Allied force.

#### Závěr

Seznam odborné literatury:

Ash, T., G. : *Dějiny přítomnosti*. (Litomyšl – Praha 2003)

Batakovič, D. : *The Kosovo chronicles*. (Beograd 1992)

Biberaj, E. : *Albania in transition. The rocky road to democracy*. (Boulder 1998)

Bransonová, L., Doder, D. : *Milošević. Vítězný architekt války*. (Praha 2000)

*Dějiny Jihoslovanských zemí*. (Praha 2001)

Dienstbier, J. : *Od snění k realitě*. (Praha 1999)

Dienstbier, J. : *Daň z krve*. (Praha 2002)

Dizdarevič, R. : *Od smrti Tita do smrti Jugoslávie. Svědectví*. (Praha 2002)

Duijzings, G. : *Religion and the politics of identity in Kosovo*. (London 2001)

Elsie, R. : *Dictionary of albanian religion, mythology and folk culture*. (London 2001)

Glenny, M. : *The Balkans 1804 – 1999*. (London 2000)

Gombár, E. : *Moderní dějiny islámských zemí*. (Praha 1999)

Gombár, E. : *Kmeny a klany v arabské politice*. (Praha 2004)

Gow, J. : *The serbian project and its adversaries. A strategy of war crime*. (London 2003)

Halimi, E., Shala, A. : *The Jasharis. The story of a resistance*. (Skenderaj 2000)

Hasluck, F. W. : *Cristianity and islam under the sultans*. (Oxford 1929)

Held, J. : *Dictionary of East european history since 1945*. (Westport 1994)

- Hladký, L. : *Jugoslávská krize a její historické souvislosti*. (Jinočany 1995)
- Kadare, I. : *Printemps albanais*. (Paris 1995)
- Kissinger, H. : *Potřebuje Amerika zahraniční politiku?* (Praha 2002)
- Krejčí, O. : *Geopolitika středoevropského prostoru*. (Praha 2000)
- Malcolm, N. : *Kosovo. A short history*. (London 2000)
- Matvejević, P., Stevanović, V., Dizdarević, Z. : *Strůjci války a míru*. (Praha 2003)
- Mertus, J., A. : *Kosovo. How myths and truths started a war*. (Berkley 1999)
- Norris, H., T. : *Islam in the Balkans*. (London 1993)
- Pelikán, J. : *Jihoslovanská krize. Kořeny a souvislosti*. (Praha 1996)
- Pelikán, J. : *Národnostní otázka ve Svazové republice Jugoslávii*. (Praha 1997)
- Pipa, A. : *Albanian stalinism. Ideo – political perspectives*. (New York 1990)
- Pirjevec, J. : *Jugoslávie 1918 – 1992*. (Praha 2000)
- Pollo, S., Puto, A. : *The history of Albania*. (London 1981)
- Stanojević, S. : *Dějiny národa srbského*. (Praha 1920)
- Thomas, R. : *The politics of Serbia in 1990s*. (New York 1999)
- Vickers, M. : *The Albanians. A modern history*. (London 1999)
- Vickers, M., Pettifer, J. : *Albania. From anarchy to a Balkan identity*. (London 1999)
- Weithmann, M., W. : *Balkán. 2000 let mezi Východem a Západem*. (Praha 1996)
- White, G., W. : *Nationalism and territory. Constructing group identity in Souteastern Europe* (Oxford 2000)
- Buckley, M., Cummings, S., N. (ed.) : *Kosovo. Perceptions of war and its aftermath*. (London- New York 2001)
- Djokić, D. : *Yugoslavism. Histories of a failed idea 1918- 1992*. Wisconsin 2003)
- Karpatský, D. (ed.) : *Co se stalo na Kosovu rovném*. (Praha 1990)
- The Kosovo report. Independent international comission on Kosovo*. (Oxford 2000)
- The Serbian question in the Balkans*. (Beograd 1995)
- Schwander – Sievers, S., Fischer, B., J. (ed.) : *Albanian identities. Myth and history*. (London 2002)
- Suchý, P. (ed.) : *Zahraniční politika USA v devadesátých letech dvacátého století*. (Brno 2001)
- The Truth on Kosova*. (Tirana 1993)

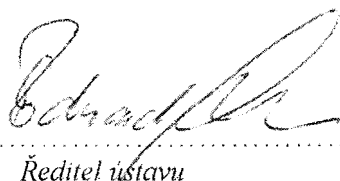
Další prameny a literatura budou získány v rámci heuristické přípravy diplomové práce.

Vedoucí diplomové práce: Doc. PhDr. Eduard Gombár, CSc.

Datum zadání diplomové práce: říjen 2004

Termín odevzdání diplomové práce: květen 2005

L.S.



.....  
Ředitel ústavu

.....  
Děkan

V Praze, dne 5. října 2004